

ODKUD

PŘICHÁZÍ

A KAM JDE

SOCIÁLNÍ

DEMOKRACIE

Obsah

Ediční poznámka	3
Úvod (Jaroslav Šabata)	5
Odkud přichází a kam jde sociální demokracie (Jaroslav Šabata)	7
Socialistická utopie (Petr Uhl)	16
Úkol velmi nepopulární (Alexandr Mitrofanov).....	18
Integraci demokratické levice (Miloš Hájek)	19
Novodemokracie s rozpaky (Milan Znoj)	20
Dialog ano (Jaromír Procházka).....	21
Sociální a křesťanská karta (Jan Šimsa)	21
Dlouhá cesta pro sociální demokracii (Petr Wurm).....	22
S kým aliance (Přemysl Janýr).....	23
Sociální a křesťanská demokracie (Karel Floss).....	24
Kam tedy vykročí? (Jaroslav Ortman)	24
Jak chápat „nový atlantismus“ (Michaela Freiová)	25
Poznámky ke studii (Richard Falbr)	26
Jakou parlamentní většinu (Pavel Dostál)	26
Hledání odpovědi (Adolf Müller)	27
Dva hlavní problémy (Jiří Pelikán)	28
Náš politický prostor je přirozeně trojrozměrný (Josef Lux)	29
Poznámka k Šabatově studii (Karel Skalický).....	30
O novodemokratickou alianci (Jaroslav Šabata)	32
O novém kritickém proudu (Jaroslav Šabata).....	36
Jak dál? (Igor Pleskot)	42
To hlavní je v mlhách (Karel Hrubý)	44
K Šabatově novodemokracii (Milan Znoj)	47
Odkud a kam jdeme - jiný pohled (Karel Kříž).....	51

Ediční poznámka

Nakladatelství Doplněk vydává soubor tří diskusních bloků, publikovaných časopisem Listy v číslech 5 a 6 ročníku 1996 a v čísle 2 roku 1997, protože o diskusi zde rozvinutou je mimořádný zájem a první dvě čísla se dají již těžko sehnat.

Rád bych na tomto místě poděkoval Jiřímu Pelikánovi a Jiřímu Vančurovi za vlídnou ochotu a laskavou pomoc. Umožnila rychlé vydání naší publikace. Děkuji také autorům všech diskusních příspěvků.

Jsem si vědom, že jde pouze o malý výsek diskuse, která probíhá tu tišeji, tu hlučněji, od obnovení ČSSD v roce 1989. Mohl bych jmenovat desítky úctyhodných jmen, jež se na ní podílela, a doufám, že dříve nebo později vyjde reprezentativní antologie na toto téma.

Zde obsaženou část diskuse vyvolal můj otec Jaroslav Šabata. Požádal jsem ho proto, aby napsal krátké „vedení do problematiky“.

Jeho nepublikované texty chceme zahrnout do dlouho ohlašovaného sborníku esejů a článků, který vydá nakladatelství Doplněk ještě tento rok pod názvem **Dějiny kapitalismem nekončí**. Bude záležet na otci, zda mu přemíra jiné práce tento záměr nezmaří.

Jan Šabata

Úvod

Následující diskuse má mimořádně důležitý „kontrapunkt“ v polemice vedené v posledních měsících před druhým bohumínským sjezdem na stránkách denního tisku. Angažoval jsem se v ní sérií rozhovorů a článků, která vyvrcholila *Otevřeným dopisem Miloši Zemanovi z 27. února 1997*.¹

Zásadní význam v tomto souboru textů mají dvě úvahy – *Případ Pavla Dostála a něco navíc* (Právo 11. 12. 1996) a *Deklarace: Čas lámání chleba* (Právo 13. 1. 1997) – a rozhovor s Alexandrem Mitrofanovem (Právo 4. 2. 1997).

Tuto bezpochyby závažnou předsjezdovou diskusi v sociální demokracii lze plně docenit jen tenkrát, pochopíme-li, že představuje přímé pokračování *vnitřní* rozpravy o perspektivách sociální demokracie a o problémech, které čekají ČSSD po volbách. Začala před rokem z iniciativy Jiřího Pelikána s cílem získat pro ČSSD větší podporu v kruzích jí blízkých. Pokusil jsem se ji ještě před parlamentními volbami shrnout v úvaze o perspektivách vlády levého či pravolevého středu v České republice pod názvem *O českém Olivovníku* a zaslal ji předsedovi ČSSD Miloši Zemanovi.

Pro vnitřní diskusi byl však výslovně určen již diskusní příspěvek z počátku února 1994 nazvaný *O krizi Realistického bloku*. Obsahově navazoval na studii Oty Novotného *O pragmatickém posunu*. S Novotným jsem se shodoval v základním strategickém záměru, tj. v orientaci na takzvaného středového, většinového a nevyhraněného voliče, a na dialog s tak či onak liberálně laděným středem vůbec, ale důraz jsem kladl na nutnost vycházet z jasné a přesvědčivé levicové orientace, překonávající sklony k politice „bezbarvého středu“ a řídící se zásadou „obsazovat střed zleva“ (M. Zeman).

Svou analýzu jsem shrnul slovy: *Sociální demokracie, která by se zřekla boje za skutečnou alternativu konfrontační pravicové politiky, odpovídající zájmům nové rádobypanské vrstvy, která by nebojovala za „nový typ soužití“² a která by si namlouvala, že pravicově vláda a opravdu demokratická opozice mají tentýž cíl, jak svého času prohlásil Pavel Hirs, by přišla o svou identitu...*

Pragmatický posun Oty Novotného i moje analýza krize *Realistického bloku* se staly východiskem k obsáhlé diskusi v politické komisi ÚVV ČSSD. Ta vyústila – po jistém váhání – v přijetí *Prohlášení předsednictva ÚVV ČSSD ke stavu společnosti* datovaného 1. 1. 1994. Autorem jeho předlohy byl Petr Wurm.

Názorové rozdíly, vystoupivší na povrch *nyní* – v diskusi o návrhu rezoluce o stavu společnosti, předloženou druhému bohumínskému sjezdu komisí politických analýz pod vedením Jiřího Vraného³ – nepředstavují tedy nic zásadně nového. Pokračuje v ní výměna názorů z roku 1994.

Tato výměna názorů zahrnuje ovšem velmi důležitou zápletku: vztahuje se k rozporně přijímané rezoluci prvního bohumínského sjezdu zapovídající spolupráci s extremistickými stranami. Usnesení navrhl Petr Wurm jako předseda politické komise ÚVV ČSSD. Po jisté době byla tato komise předsednictvem ÚVV ČSSD

1 Celý text dopisu převzal od ČTK deník Práce (6. 3. 1997).

2 Formulace z památného novoročního projevu Václava Havla, který pohnul Václava Klause k polemice s „neosocialistickým“ nebezpečím.

3 Oponuje mu návrh středočeského regionu.

prostým administrativním aktem zrušena. V důsledku toho zůstává komplex otázek týkajících se vztahu ČSSD k nejrůznějším opozičním formacím („k post-komunistům“, ke komunistům a republikánům) podnes nevyjasněn.

Nejpodrobněji se k této věci vyjadřuji v článku *Případ Pavla Dostála a něco navíc* a v nepublikovaném textu *Spor dvou koncepcí v ČSSD není fikce*. Navazuji jím na článek Zdeňka Jičínského: *Probíhá v ČSSD spor dvou koncepcí?* (Právo 26. 2. 1997).

7. 3. 1997

Jaroslav Šabata

Jaroslav Šabata

Odkud přichází a kam jde sociální demokracie

Náš lid neočekával kapitalismus; to, po čem toužil a prahl, se jmenuje demokracie!

Maďarský prezident Árpád Gönz v Brně 29. února 1996

První parlamentní volby v České republice posunuly mocenské těžiště české politiky směrem ke středu, ba v jistém smyslu doleva, neboť menšinová pravicová vládní koalice nemůže fungovat, aniž by byla v tom či onom stupni a za těch či oněch podmínek tolerována sociální demokracií. Tato zvláštní konstelace umožnila sice obnovit staronovou pravicovou koalici, ale její původní rámec byl prolomen.

To hlavní je v mlhách

Jde o stav nutně přechodný; že by se v něm česká politika zabydlela do roku 2000, je stejně málo pravděpodobné, jako zvrát obnovující výsadní postavení ODS, pokud by ČSSD přechod „ze Zemáku do Parlamentu“ totálně nezvládla. Naštěstí Zeman opravdu není „jednoduchá figura“ a volební úspěch nejen povzbuzuje, skýtá i zcela nové možnosti.

V mlhách však zůstává to hlavní: jak se může utvářet věrohodná alternativa současné pravicové vlády? Je vůbec na cestě? Jedno je jisté: Levý blok se kooperativním prvkem v nekooperativním prostředí nalevo od středu nestane. Královská myšlenka tradiční levice – nějak přece jen spojit sociální demokraty a komunisty „proti pravici“ – tak zřejmě definitivně vyčerpala svou sílu. A to přesto (anebo právě proto), že ODS má svá nejlepší léta za sebou.

Síly ODS neochabují jen pro sváry různých center v okresních strukturách (s vyhlídkou, že s ustavením vyšších územněsprávních celků to bude ještě horší, jak usoudil Jan Ruml ve své poznámce o krizi ODS). Ideologie kapitalismu či demokracie „bez přívlastku“ jí pověsily na nohy železnou kouli zájmů, které jí táhnou dolů. V detailu: část nové buržoazie se leckdy podobá *lumpenburžoazii*, poznamenal svého času Jaroslav Bašta; a Václav Bělehradský

si posteskl, že to je hluboký postřeh, ale osobně si myslí, že *skalní stoupcí trhu a liberalismu* (k nimž se počítá) si vážnost tohoto nebezpečí nechtějí a *neumějí (!)* připustit.

Rádobypanská strana vyšší střední třídy, nesnášející „burany“ a zapletená s výkvětem zbohatlíků, může zručně hrnout před sebou neřešené problémy, může kličkovat, jak se dá, ale program, který by zkontroloval korupční sílu kapitálu i s jejími zhoubnými vedlejšími účinky, musí vyvinout a zaručit někdo jiný. ODS, zaskočená svým relativním volebním neúspěchem, jistě neloží ruce do klína; plán *dlouhodobé integrace občanské pravice* (Václav Klaus koncem června) není slovem do větru; a ODS jistě nebude chybět vynalézavost ve snaze zpolarizovat českou politiku tak, aby uhrála své. Koaliční partneři se sice k integrační výzvě ODS obrátili zády, ale z toho neplyne, že idea „pravicové koncentrace“ je Klausův vzdušný zámek.

Slabší odnož *křesťanské* demokracie ostatně už do „občanské pravice“ vklouzla. Lidovci to sotva zopakují (Pavel Tollner a jeho druhové z KDS k nim jistě nešli proto, aby dodatečně překousli, co překousnout nemohli), ale s tím integrátoři *občanské pravice* jistě nepočítali. Mají onačejší kartu: restituci církevního majetku; zantagonizovala „klerikální“ KDU-ČSL

a antiklerikální ČSSD, a povzbuzuje tak leckoho k lovu v kalných vodách.

Klausův integrační plán tak staví KDU-ČSL před osudovou otázkou: s kým a proti komu *dlouhodobě*?

S příslušnou obměnou to ovšem platí i pro ODA: může sebrat odvahu Tollnerova křídla KDS a se sedmiletým zpožděním vyvinout program *dlouhodobé integrace* „autentických“ konzervativců (zakladatelé ODA a KDS nestáli koncem Husákovy éry daleko od sebe, a někteří nebyli zcela vzdáleni lidoveckému *obřadnému proudu*), nebo se prostě vrhnout do objetí strany „bankovního socialismu“.

KDU-ČSL – pokud jí záleží – to má horší. Ale také ČSSD, ba právě ona!, si musí zjednat jasno, *odkud přichází a kam jde*. Volebním úspěchem byla vržena do politického terénu, v němž musí volky nevolky tolerovat pravicovou vládu. Ono „volky nevolky“ vystrkuje čertí růžky. Už proto musí promyslet, co všechno obnáší jediná reálná parlamentní alternativa současné vládní koalice: spojenectví vítězné *sociální* demokracie s úspěšnou demokracií *křesťanskou*.

Do jámy lvové

V pozoruhodné polemice s Pavlem Dostálem argumentoval Petr Uhl pro kooperativnější vztah ČSSD ke komunistům a republikánům. Sociální demokraty, kteří klidně jednájí se stranou, *která by chtěla darovat katolické církvi státní lesy i s myslivci* (viz *I mistr tesař se utne*, Právo 15. 7. 1996), prý to víc kompromitovat nebude.

Ale Pavel Dostál, který se přikře ohradil proti obvinění poslance KSČM Exnera, že ČSSD zradila demokracii i sebe, si nelámal hlavu tím, jestli sociální demokrat může nebo nemůže hlasovat společně s komunistou nebo republikánem; ví, že v parlamentní praxi to jinak nejde, ale ví i to, že příležitostná kooperace ČSSD s „dalšími stranami opozice“ nemůže vést k jejich společné vládě. Vypěnil, protože se srazil s tradičně levičáckým postojem; a to v okamžiku, kdy se v jeho straně nutně

městná pnutí z objektivní dvojznačnosti, ba dvojsečnosti jejího postavení. Jak je mocné, demonstrovali oba naši muži vzápětí, v souvislosti se Sládkovou rasistickou eskapádou: Uhl podnětem k rozpuštění SPR-RSČ a Dostál dramatickým prohlášením *o povinnosti spojovat demokratické síly*, jímž zdůvodnil změnu svého záměru hlasovat proti vládě.

Politika se k jasnému myšlení prodírá především zdánlivými samozřejmostmi. Věci zdánlivě nejsamozřejmější musí být prozkoumány tak, aby jejich samozřejmost promluvila nahlas. To, že příležitostná shoda ČSSD s komunisty a republikány nemůže vést k jejich společné vládě, je samozřejmost, která začíná tím, na co se zapomíná nejčastěji: komunisti a republikáni nejsou strany z *jednoho těsta* (tuto samozřejmost bezděčně zastíraly i dobře míněné polemiky s tezí o extremismu KSČM a SPR-RSČ). Na úplně stejný způsob to o sociálních demokratech a komunistech vzhledem k jejich genezi tak jednoznačně říci nelze, i když to dnes zdánlivě vychází nastejno.

Ale co dělá KSČM, aby rozdíl mezi sebou a republikány ozřejmila? Její předseda se vehementně diví tomu, že ČSSD, která se svými pravicovými komplici *uzurpovala funkce v parlamentě na úkor KSČM a republikánů* se k diskriminaci jeho strany připojila *jako celek*, a vyvozuje z toho, že ČSSD přestává být opozicí, že uzavřela *tichou velkou koalici* a zároveň se kojí nadějí, že *zdánlivý (?) odstup od ostatních (?) koaličních stran jí dá šanci posílit pozice a prosadit své silné postavení ve vládě příští* (viz Právo 12. 7. 1996).

Ale proč by ČSSD neměla usilovat o „silné postavení v příští vládě“? A to způsobem, který zvolila, protože Klausova vláda v tomto okamžiku nemá alternativu? Co je na tom nepřípustného či dokonce zrádného?

Miloslav Ransdorf napsal už před časem, že *tradiční levičové přístupy tradiční komunistické strany i tradiční sociální demokracie nefungují*. Jestli nějaký *takový* přístup nefunguje, pak je to zrádcování sociální demo-

kracie. Je to veteš všech veteší, stejně jako výtka, že ČSSD se prý vyhláší za *jedině správnou a pomazanou levici*. Právě pocit výlučnosti „jedině správné a pomazané levice“ zformoval komunisty. Skutečně mu odrostli? Z Ransdorfovy úvahy o *novém terénu pro levici* (Právo 23. 4. 1996) vyčteme, že sociální demokracie se *nezmůže „v podstatě“ na nic jiného, než na novoliberální přístupy*, že italská PDS v koalici levého středu privatizuje a dereguluje energičtější než pravicové strany, že předseda Labour Party Tony Blair vyhovuje vládě kapitálu a že strany „sociálnědemokratického typu“ se dívají na kapitalismus jako na slepice snášející zlatá vejce, a ty se, jak známo, nezabíjejí. Nejen to: sociální demokracie prý ignoruje ničivý charakter dnešních forem politické a ekonomické moci Západu (teze, kterou cituje Ransdorf podle Roberta Reicha) a rozpory pozdního kapitalismu naplno odhalené pádem režimů na Východě (o nichž píše dokonce i konzervativní The Times), takže se ocitá v překerní situaci, neklade-li se dokonce otázka jejího přežití (i to je převzatý postřeh).

Ale chápe Ransdorf, co se vlastně pádem režimů na Východě se světem pozdního kapitalismu stalo? Pochybuji. Parafrázuje teorém amerického publicisty Daniela Singera o třech vlnách amerikanizace světa (po ekonomice a životním stylu dochází na politiku: kartely politických stran se chápou jako protivníci a partneři zároveň – vyznávají v podstatě stejné hodnoty a sdílejí společný zájem na přežití současného pojetí politiky – neustále reprodukují sebe samy jako politickou třídu, která na amorálním politickém trhu bezostyšně manipuluje s občany). Ransdorf z toho dovozuje, že levice musí *produkovat novou politickou kulturu* – politickou kulturu *nezávislou na dnešní „politické třídě“*.

Levicový teoretik, který ví, že historicky nový terén vyžaduje *nové pojetí společenské racionality*, opravdu věří tomu, že novou *politickou kulturu* lze rozvinout nezávisle na *politické třídě*? Není to spíše tak, že demokratická politická kultura se může formovat jen a jen tam, kde se dělá politika?

Není to tak, že tah ČSSD na vládní bránu je legitimní právě proto, že zápas o vyšší politickou kulturu se odehrává *uvnitř* terénu, který okupují politické elity – takřkajíc v jámě lvové? Takže: Co je lepší? Pasovat se do role jediného mluvčího levicové opozice („ČSSD přestává být opozicí“) a vpadat ČSSD do zad, nebo být *solidárně* kritický?

Život není jinde

Levice, která chce pracovat pro *otevřený dějinný horizont* (M. Ransdorf), musí přemáhat sklon k vykořeněnému rozpoložení, že „život je jinde“ (mám-li vybavit titul slavného románu Milana Kundery), tj. tam, kde fakticky – *není*.

To je vůbec nejkomplicovanější problém „nové racionality“. Petr Uhl má kromě mnoha jiných zásluh i tu, že jej v debatě, zda patří Zeman do čela parlamentní sněmovny, otevřel jako problém teoretický. Usoudil, že Zeman by jí předsedat neměl, protože ČSSD by se měla co nejméně *umazat mocí, vládnutím a vlastně jakýmkoli establishmentem*.

Tato rada vyjadřuje nejen důvěrně známý podezíravý vztah muže z ulice k „politické třídě“ (v tomto případě obavu, že si pravice Zemana koupí). Míří výš: voliči ČSSD prý jednou, až ČSSD převezme moc, budou chtít, aby prosazovala nejen sociální politiku, nejen princip solidarity, ale *zcela novou orientaci*; neboť patřičně proměněná vládnoucí ČSSD bude *zcela jiná moc*, než ta dnešní; bude to moc, která povede od vlády nad lidmi k vládě nad věcmi (*Všechnu moc dosavadní koalici!* Právo 8. 6. 1996).

Vize moci, která nahrazuje vládu nad lidmi vládou nad věcmi, je odvozena z raně socialistického omylu Saint-Simona. Zásluhou otců-zakladatelů „vědeckého socialismu“ pronikl až do Leninova konceptu státu a revoluce; a v něm pak – v podobě „rad pracujících“ postavených *proti* parlamentní demokracii – tragicky ztroskotal. Je zakotven v tradici hlubinně plebejské a poněkud anarchistické nedůvěry k parlamentní demokracii jako instituci původně *panské*. A přísně vzato je jen variací na

Ransdorfovo téma politické kultury rozvíjející se nezávisle na dnešní politické třídě. Ale má sociální demokracie směřovat k jiné moci, než je ta, jejíž základy položila listopadová revoluce? Má vyzývat k jakémusi anti-Listopadu?

Nic naplat: jednou věcí je *vize radikálně odlišné společnosti* či *zcela jiné moci* (v tom smyslu, že povede od vlády nad lidmi k vládě nad věcmi) a jinou věcí nová parlamentní konstelace, o níž by se mohla opřít vláda, která překoná ostře pravicový výkyv české politiky a vrátí ji k listopadovým „počátkům“.

Cesta k počátkům

Jako jinde v historii, napsal Jan Patočka v roce 1968 v eseji o Jungmannovi a Bolzanovi, *i zde se možná ukazuje, že pravá cesta vpřed je cesta zpátky k počátkům*, a pokračoval, že česká otázka byla od počátku nikoli „českou“, t. j. specificky naší, v domnělé národní povaze, osudu nebo jiném faktu založenou otázkou, nýbrž kusem **sociálního** (podtrhl J. Patočka) boje, jímž prochází naše země od 18. věku. Potvrdí-li se to, *pak bude naše dilema na cestě k rozřešení*. A Patočka dodává, že *odtud pochopíme zároveň smysl naší minulosti a přítomnosti: neboť od dekretů Josefa II. k naší radikální demokracii, k vývoji po první i druhé světové válce i k lednu 1968, vede linie, v níž lze spatřovat stále prohlubování téhož tématu* (podtrhuji sám – JŠ).

Dilema, které tanulo Patočkovi na mysli a bylo živým tématem doby, znělo: co s Pražským jarem ohroženým cizí intervencí? A zrod jednoho a téhož neustále se prohlubujícího tématu vysledoval už v konfliktu národního (partikulárního, dílčího) a univerzalistického (všeobecného) principu exponovaného srážkou dvou myšlenkových světů v první polovině minulého století: srážkou univerzalisticky myslícího a německy mluvícího „Čecha“ Bernarda Bolzana, zasazujícího se o práva Čechů v duchu upadajícího „zemského patriotismu“, s představitelem národně a liberálně smýšlející generace rodící se

české buržoazie, reprezentované Josefem Jungmannem.

Patočkův důraz na radikální rozchod s nacionálním romantismem a na „sociální“ obsah novodobých evropských dějin má zásadní význam. Neukazuje přímo na značku zavedené dělnické strany, ale ukazuje k hlubšímu základu liberální demokracie; k onomu základu, který se rozvíjel hlubinným **společenským** konfliktem, v němž se paralelně utvářely a proměňovaly dvě výrazně protichůdné kritiky liberálního kapitalismu – socialistická a katolická.

Jeich protichůdnost neruší fakt, že raně socialistická kritika kapitalismu se rovněž inspirovala křesťanstvím. Německý křesťanský komunista Wilhelm Christian Weitling, který imponoval i Marxovi a Engelsovi, měl protějšky všude, kde se ujímal vlády kapitál. A Bernard Bolzano, autor knihy *O nejlepším státě*, ale také katolický kněz a teolog, který svými exhortami oslovil mladé české a německé intelektuály už v prvních dvou dekádách minulého století, byl první velký z této řady u nás. Odtud také charakteristika socialismu/komunismu jako křesťanské hereze svého druhu, jako zvrácené nápodoby křesťanství (*pervers imitatio*). Z jedné strany je bezpochyby oprávněná, ale snadno se zvrací v líbivou alibistickou a falešnou frázi, zvláště když zakrývá to, co je pro program sociální demokracie jako moderní politické strany určující: poznatek, že moderní, tj. *občanskou* společnost (na rozdíl od *poddanské*) vytváří *teprve* kapitál; a že v tom tkví jeho převratný civilizační význam (zvučarizovaný metaforou o slepici snášejší zlatá vejce).

Karel Marx rozvedl tento předpoklad tezí, že přeměna občanské společnosti v univerzální fenomén, univerzalita vyvěrající z *určení kapitálu*, naráží na meze, které jsou založeny v *povaze kapitálu samého*; ale i překonávání těchto mezí se děje **prostřednictvím kapitálu samého**, tj. nikoli tak, že politika „práce“, kterou kapitál plodí, se z logiky kapitálu jako společenského vztahu uměle nebo násilím vytrhuje. Síly „práce“ dovršují v politickém

zápasu o „svou“, „sociální“ demokracii, *univerzalistické určení kapitálu*, a nikoli vysněnou vidinu...

Marx, který kritizoval liberály i socialisty, pokud nechápali, že společnost se z individuí „neskládá“, ale je *souhrnem vzájemných vztahů mezi nimi*, spojil vyústění konfliktu kapitálu s prací s perspektivou světové proletářské revoluce. Evropské politické konflikty minulého století, konflikty tradičních stavů, a zvláště buržoazie se stavem „čtvrtým“, tj. se „vším lidem“, nikoli jen s proletariátem, a nakonec ani ruská revoluce se po takto narýsované cestě neubíraly.

Český počátek

Novodobé české dějiny jsou klasickým příkladem. Není proto náhodné, že jakákoli úvaha o původnosti české sociální demokracie narazí na postavu Tomáše G. Masaryka. Svým originálním myslitelským a politickým výkonem ortodoxní sociální demokracii „překryl“.

Nebyl představitelem proletariátu, ale to neznamená, že byl představitelem kapitálu. Stále jadrněji vyjadřoval zájem vrstev, které se emancipovaly za obzorem české liberální buržoazie. Před válkou především v zápase s jejím kompromisnictvím ve vztahu k „theokracii“ (= postfeudální oligarchii) zapleten s německým kapitálem – po válce ve srážce s ultraradikálním křídlem sociální demokracie, které našlo svůj vzor v ruských bolševicích.

Epocha zrodu naší novodobé občanské společnosti, spojená se zrodem naší novodobé státnosti, není proto definována jen zájmem české buržoazie. V jistém smyslu jej předběhla. Tímto zvláštním předstihem se vysvětluje nejspletitější kapitola našich nejnovějších dějin – Gottwaldova a Benešova politika Národní fronty z let druhé „*národní a demokratické*“ revoluce (1944–1946). Připravila nastolení komunistické diktatury, takže se s odstupem let zdá, že ideje, z nichž se rodila první republika, zcela popřela. Ve skutečnosti ji paralelními koncepty *socializující demokracie* (E. Beneš) a *specifické parlamentní českoslo-*

venské cesty k socialismu bez diktatury proletariátu a sovětů (K. Gottwald) takřkajíc přes míru zradikalizovala (Gottwaldova teze se vysvětluje *polovičatou* revizí postupu sociálnědemokratické levice z let 1917–1920, nikoli vědomým podvodem). Koalici komunistů, sociálních demokratů, národních socialistů a lidovců (zůstane-li u českých zemí), tj. lidových stran, které se zformovaly v převratné dynamice průmyslové revoluce a v důsledku zavedení všeobecného volebního práva, spojil po dvou třech generacích *protifašistický* transformační konsenzus, svázaný s programem odsunu Němců a s principem vylučujícím *celou* občanskou liberálněkonzervativní praxi z parlamentní půdy.

Vzhledem k tomu, co se dělo s Československem před Mnichovem i po něm, nebyla shoda obtížná. Příliš lehká shoda se však stala zdrojem těžkého traumatu, jakmile se na půdě Národní fronty prosadil hrubý monopol komunistické moci, který s *liberální* demokracií pohřbil i demokracii *sociální*.

Novodemokratická revoluce

Toto trauma vyhojilo teprve vítězství Občanského fóra. **Demokracii pro všechny!**, zněl název známého manifestu z října 1988, který předjímal jeho program. Byl explicitní polemikou s farizejstvím hesla **demokracii pro většinu**, jímž se represivní moc legitimovala jako její dědička. Od února 1948 až po listopad 1989 se tak klene, zdánlivě klene, jen jeden oblouk. Jako by cézura roku 1968 neexistovala. Ale reforměkomunistický pokus o obnovu demokracie je v dobrém i zlém klíčem k pochopení našich nejnovějších dějin. Postulát, že žádná strana, ba ani koalice stran nesmí monopolizovat moc, umožnil protitotalitnímu tlaku lidového hnutí, aby vystoupilo z břehů regulovaných stranickou byrokracií. Bylo potlačeno, ale jako ponorná řeka se začalo vynořovat v konjunkturu tématu lidských a občanských práv („třetího helsinského koše“).

Do pozadí tak ustupoval motiv roku 1968 – „socialismus s lidskou tváří“ – představa,

že režim, jenž se prezentoval jako reálný socialismus, stojí přece jen výš než řád kapitalistický; a do popředí vystupoval požadavek *radikální* obnovy, politické svobody a tržních vztahů. Jeho liberální ráz se zdánlivě kryl s obsahem klasických buržoaznědemokratických revolucí, protože směřoval ke geopolitické revoluci-restauraci *svého druhu*. Ve starosocialistické optice se jevil a podnes jeví jako obmyslná **maloburžoazní kontrarevoluce**, nahrávající imperialistickému Západu a především Němcům. O tom už leccos víme...

Ve skutečnosti se už od kronštadtského protibolševického povstání v roce 1920 až po polský Gdaňsk v roce 1980 rodil nový typ revoluce, revoluce v novém smyslu demokratické – **novodemokratické**. Stále radikálněji směřovala k rozchodu s takzvanou vedoucí úlohou komunistické strany ve jménu *univerzálně* pojatého principu plurality: ve jménu plurality *ekonomicko-politické* (zaručující všestrannou svobodu občana a rovnoprávnosti všech forem vlastnictví) a plurality *duchovní*, zakotvené v *jednotčím principu* nově pojaté společenské racionality.

Obsah **novodemokratické revoluce** zrál tedy ve srovnání s klasickými demokratickými revolucemi, které odstraňovaly feudální pouta, za zcela jiných podmínek, takřkajíc „postmoderně“. Buržoazie jako třída byla zdecimována. Její nomenklaturní zárodek (o restituentském nemluvě) byl ještě „na houbách“. Koncem osmdesátých let sice začal tušit, co se může dít, ale o tom, že by *věděl*, nemůže být řeči. Rozpoložení všeobčansky orientovaného hnutí bylo proto prostoupeno mimořádnou konfuzí. Stírala se v něm hranice mezi „pravicovým životním pocitem“ emocionálního antikomunismu a stanoviskem, které kritizovalo panující **státněbyrokratický systém** zleva, jako fenomén, který se pohybuje pod úrovní demokratického kapitalismu a není tedy východiskem, ale překážkou jeho reálného překonávání.

Tento zárodek polistopadového rozkolu v **Občanském fóru** byl předznamenán už v diskusích o manifestu *Demokracii pro*

všechny a na půdě **Hnutí za občanskou svobodu**. To vzniklo jako dějinně podminěná aliance **občanů** osvobozujících se z pout novodobého poddanství – jako spojenectví nespokojených i revoltujících občanů všech vrstev. Nakonec – když přišla v listopadu 1989 po pádu berlínské zdi ke slovu jako vyvrcholení středoevropské revoluce – i vlivného křídla technokraticky rozpoložené nomenklatury. V obrovských majetkových přesunech spojených s privatizací se rychle konstituovalo jako jeden z významných katalyzátorů polarizace OF.

Jeho faktickou proměnou v pravicovou Občanskou demokratickou stranu ochabovala vazba k idejím listopadové revoluce, vyvinutým v disentu. V postmoderní renesanci ideologie *občanské* pravice, mocensky po válce potlačené, ale nevyžité, se tak začal rodit nový počátek české státnosti – nacionálně (a tedy partikulárně) zabarvená idea pokojného rozchodu se Slováky...

Dějnotvorný ideový obrat

Vrcholným výrazem listopadové aliance se v souladu s *novou ideovou orientací*, kterou – jak napsal Jan Patočka – vnesla do našeho veřejného života Charta 77, stala politika dialogu a národního porozumění. Heslo *Dialog ANO – konfrontace NE!* bylo strategickou devízou **občanské demokratické aliance** s malým „o“, která nevyklučovala ani „komunisty“ (= členy KSČ) odhodlané rozejít se s monopolem komunistické moci. Pro ultrapravici to byl a zůstal hrubý prohřešek proti duchu „antikomunistické“ revoluce, ale dialogovou orientací se nová demokracie nejen ustavila, aleje duší politické kultury, kterou se udržuje.

Novodemokratická aliance, která by vtiskla polarizaci české politiky progresivní ráz, s ní stojí a padá. Ideová orientace spojená se vznikem Charty 77 nebyla nová jen vzhledem k totalitní duchovní poušti, ale vzhledem k mělce liberální a antiklerikální volnomyšlenkářské tradici, která se v jistém smyslu stala podstatnou, byť i často nepřímou oporou represivního „systematického ateismu“ reálně socialistické éry.

Tohoto „kořene“ se musí chopit *inovace* demokratického myšlení. V dějinách sociální demokracie (a ty u nás počínají nejméně rokem 1878) je to nebývalý zářez. Ale nikoli absolutní novum. Oč v „moderně“ vlastně jde, tušil už Masaryk. Podle vlastních slov byl *svým liberálním odpůrcům příliš socialistický; ale hlavně se jim přičil svým programem náboženským* (Světová revoluce).

Tato originální poloha jeho myšlení přišla ke slovu znovu na půdě „Helsinek zdola“ (připomínají ji známé Patočkovy „idealistické“ výroky o *pěči o duši* či *solidaritě otrěsených*). Totalitní režim, který ratifikoval – byť se zřejmými postranními úmysly – konvence o lidských právech (a stal se tím pádem už tak trochu režimem posttotalitním), se samozřejmě nechtěl pustit na tenký led revize svých ideologických předpokladů. S *ideovou* výzvou, které se sám vystavil, si však už nikdy neporadil.

V mezinárodním zápase o dodržování konvencí o lidských právech erodoval cynický názor, že v politické praxi lze s lidskými a občanskými právy nakládat veskrze účelově. Definitivně se hroutilo neostalinské dogma, že lidská a občanská práva jsou *buržoazní předsudky*. V nehlubších vrstvách myšlenkového pohybu dvacátého století se objevil katalyzátor, který do šířky i hloubky rozvinul „novou subjektivitu“ – nebývale silný smysl pro univerzalitu zakotvenou ve smysluplném neznámu.

Tradiční *volnomyšlenkářská* mentalita, přezírající náboženství jako *pověru* dochovanou ze středověku, ustupovala *volnověřeckému* vztahu ke křesťanství v jeho původnosti – v jeho respektu k důstojnosti každého člověka. Korespondovala s intencí katolických teologů inspirovaných Druhým vatikánským koncilem (o protestantských nemluvě), hledajících cestu k nové racionalitě – *k racionalitě svobodného rozhodnutí pro Boha* (Karel Skalický) ze své strany.

Oficiálním odhalením zločinů stalinismu ztratila komunistická ortodoxie stejně

mnoho ze své setrvačné síly, jako pohybem na druhé straně – dílem koncilové obnovy. Rodil se dialog křesťanů s novomarxistickými „volnověřci“.

Marx, pro něhož nebylo náboženství jen „opiem lidu“, nýbrž ve své původní podobě (mimo jiné) *duchovní mírou lidské důstojnosti*, se proto v hrobě neobrátil. Nebyla to totiž cesta evropské moderny do Canossy, prostý „návrat k náboženství“, do „feudální“ minulosti, jak si to představují poněkud ultramontánní katolíci, kteří propadli soukromovlastnickému fundamentalismu. To odmítl už Masaryk. I pro něj platilo, že *(starý) bůh je mrtev* (Nietzsche) a že živá víra je odvaha zkoumat hlubinu smysluplného neznáma možnostmi, které naplavuje budoucnost.

Nový univerzalizmus

Slovo o ultramontánně zbarveném soukromovlastnickému fundamentalismu se netýká jen sporu o církevní majetek. Ukazuje k ideové vrstvě soudobé křesťanské demokracie oživené tradičním antikomunismem. Pro českou sociální demokracii je výzvou vypracovat disciplinovanou *míru* jeho kritiky. Musí jej pochopit jako problém politický, nikoli právní či jiný, nechce-li na klerikální fundamentalismus reagovat kontraproduktivním fundamentalismem opačné ražby. Jeden takový fundamentalismus, spoře oděný do právního hávu, už pomáhá pohřbívat proměnu Československa v Česko-Slovensko.

Strategické rozhodování ČSSD usnadní poznání, že záměně *politické* otázky za otázku *právní* čelí duch *univerzalizmu*, který tkví v samé podstatě novodemokratické orientace. A to jako její nejvlastnější základ (nikoli naopak). Masarykova charakteristika světové války jako *prvního velkolepého pokusu o jednotnou organizaci světa pod vedením Západu* (Světová revoluce) je sice zvlášť pro onu část levice, která žila světem idejí Velkého října, kamenem úrazu, ale zbytečně: Masaryk měl na mysli vedení Západu ve srážce s *nacionalistickým imperialismem Rakouska-Německa* a wilsonovský princip národního sebeurčení a respektu

velmocí k „malým“ národům. Masaryk o něm věděl téměř všechno, čímž se mimochodem výrazně odlišoval od Karla Marxe a Bedřicha Engelse, kteří nikdy zcela nepřekonalí přezíravý vztah k „malým“, „nehistorickým“, „nerevolučním“, zvláště slovanským národům a „náručkům“.

Prapůvodní kontext Masarykovy teze prodělal skok už před Listopadem. Nyní prodělává změnu ještě rychlejší a hlubší. Zhroucením bipolární struktury světa a rozpadem technokraticky zabarvené vize vedení světa Spojenými státy a (gorbačovským) Sovětským svazem se sice *strong world leadership* (pevné vedení světa Spojenými státy) nerozpadlo; „atlantický svět“, který se ustavil v důsledku převratných událostí 20. století, trvá. Ve složitém, nepřehledném a nerovnoměrném vývoji, v němž se přirozeně jen tak, z jedné generace na druhou, „jednotná organizace světa“ prosadit nemůže, probíhá evoluce, která odpovídá intenci „světové demokratické revoluce“.

Odehrává se ve staronovém sváru mezi velmocenským pohybem od bipolárního světa k multipolárnímu světu (v němž se nově definují a ožívají tradiční velmocenské komplexy, počínaje německým) a stále důrazněji formulovaným demokratickým imperativem: nastolovat a prohlubovat rovnoprávné partnerství velkých a malých zemí.

Je-li pokrok hlemýžď, a jestliže se blíží k cíli většími oklikami, než se zdálo Masarykovi, pak jím je zvláště ve sféře mezistátních integračních procesů. NATO jistě není posledním slovem dějin, tak jako jím není národní stát. Anti-atlantická levice, která reaguje podrážděně na věty typu *idea NATO nepatří na smetiště dějin* (Václav Havel v květnu ve Varšavě), nebere v úvahu, že ani v mezinárodním ohledu není život „jinde“.

Na pořadu je očividně transformace Atlantického paktu, a nikoli jeho zrušení. OSN má k opravdové organizaci světového společenství velmi daleko; obtíže Evropské unie na její cestě k celoevropské organizaci, stejně jako obtíže produktivní proměny

Organizace evropské bezpečnosti a spolupráce (OEBS) leží na dlaní. Rozpadem křehké „helsinské“ struktury, zakotvené v supervelmocenské rovnováze a rozvíjené převážně *shora*, se navíc vyjevil „deficit demokracie“, k němuž se váže moto o lidu, který *neočekával kapitalismus, nýbrž slobodu a demokracii*.

Za opačný konec to vzal Václav Klaus, když se na okraji kongresu *Nové atlantické iniciativy* začátkem května v Praze přimlouval za malou sametovou revoluci, která by provětrala polosocialistický Západ a integraci by držela zkrátka. To je sice v souladu s úsilím radikalizovat u nás i jinde myšlení občanské pravice, potlačené lidovými demokratiemi, jenže takto založená *atlantická iniciativa* má zjevně retardační funkci.

To je pravý terén pro atlantickou levicí, neboť všechny velké otázky naší doby mohou být řešeny jen v mezinárodním transformačním partnerství. To je také úkol, v němž nikdo nemůže zastoupit mezinárodní (zvláště středoevropskou) sociální a křesťanskou demokracii, německou nevyjímaje. Nemaleým dílem i pro obavy z německého *juggernauta* (netvora), skutečné to noční můry nejen Margaret Thatcherové.

Předpokladem *novodemokratické* koncepce je proto kritická názorová srážka mezi křesťanskými a sociálními demokrati. Všeobecné odkazy ke křesťanskému sociálnímu učení nebo k humanistickým principům socialismu, jakož i shoda, která se vyčerpává kritickým postojem k trhu bez přívlastku a souborem křesťanských a humanitních „hodnot“, dobře znějících „krásným duším“, za provinciální humna nevede.

Vyjádřeno optimisticky: dilema našeho národního programu, o němž psal Patočka v roce 1968, se možná blíží svému dějinně-politickému rozřešení, jestliže se věci atlantické součinnosti chopí **nová středoevropská iniciativa**, schopná vyvinout politickou vůli jít do středoevropské „jámy lvové“ s intelektuální výzbrojí přemáhající provinciální úzkoprsost.

„Privilegované“ postavení ČSSD

V žádné jiné české straně nedoznívá úroveň rozštěpení společnosti „na dvě legitimní části“ (Erazim Kohák) tak intenzivně jako v ČSSD. Leckterý „šev“ uhladilo nápravné hnutí inspirované „pravici“ v komunismu a rozpoložení nových generací někdejší hrany dále obrušuje. Zkoumání povahy a smyslu všech zvratů a zákrutů vývoje sociální demokracie přesto neztrácí význam. Naopak. Bez velkorysé ideové koncepce, vyjasňující odkud přichází a kam jde, nebude moci odhodlaně čelit tlakům zprava i zleva.

Svým zázemím je v negativním smyslu privilegována: je situována přímo na tektonickém zlomu české společnosti – na jedné jeho straně se polistopadový vývoj vnímá se silnou nevolí a na straně druhé se shromažďují skupiny a vrstvy, které k transformaci tíhnou, ale tonou v nejistotách.

Volební úspěch ČSSD je bezpochyby velkým povzbuzením pro celé její zázemí. Jeho pozitivním důsledkem je i prudký vzestup zájmu o sociální demokracii na obou jejích vnějších křídlech. To staví především prvního muže ČSSD před choulostivé diplomatické poslání: co s malými (namnoze více nebo méně právem uraženými) stranami a skupinami, které mají tak či onak k sociální demokracii blízko nebo velmi blízko, pokud je ovšem nelze přímo považovat za součást jejího „širšího pole“?

V chování ČSSD vůči nim se před volbami prosadil silně konkurenční duch. Nastal čas se s ním utkat, tváří v tvář „pravicové koncentraci“? Dlouhodobá strategie novodemokratické aliance vyžaduje relativně krátkodobý program koncentrace sil opozičního prostředí. ČSSD, která by různorodost opozičního prostředí svou pasivitou konzervovala, bude ohroženější i uvnitř. Fakt relativně samostatných názorových proudů na její půdě, sám o sobě pozitivní, se bude v tom případě obracet ve faktor rozkladný. Platí úměra:

oč důkladněji a iniciativněji povede ČSSD dialog „na všechny strany“, o to snáze bude zvládat své vnitřní problémy; a o to dynamičtější bude i pohyb k nové alianci na parlamentní půdě. Pro českou politiku by bylo zlým znamením, kdyby ČSSD svůj úděl a poslání nezvládla, kdyby ponechala soupeřníky jejich osudu nebo je prostě jen „dorážela“ (kdo chce kam, pomozme mu tam!). Jako dějnotvorná formace, která je povolána dotvořit českou státnost jako státnost vpravdě demokratickou, by zakrněla.

Shrnutí: Chce-li se ČSSD propracovat k věrohodné alternativě pravicové vlády, nemůže svou budoucnost odvozovat z prosté vize „klasické západní sociální demokracie“. Představa, že ČSSD může a má směřovat k víceméně hotovému vzoru, jak se domnívají sociálnědemokratičtí tradicionalisté, pro něž je nekonvenční Miloš Zeman pohromou, obchází životně důležitou otázku: **odkud sociální demokracie přichází a kam jde;** že se zrodila z opozice vůči vládě kapitálu, který plodí společnost rovnoprávných občanů jen v omezené míře a že směřuje k vládě práce, která univerzální určení kapitálu dovádí do konce v novodemokratickém smyslu.

Převzít se vši vážností odpovědnost za iniciativu, která odpovídá tomuto určení sociální demokracie (ale přísně vzato i určení demokracie křesťanské), předpokládá uznat a pochopit nutnou neukončenost a nehotovost její totožnosti. Je nehotová a neucelená, protože nehotová a neucelená je novodobá společnost, která s rozpadem bipolárního světa dospěla k mezníku, jehož význam se dá srovnat jen s jejím prapočátkem – se vznikem kapitalismu.

Ani zralá a ucelená sociální demokracie není zkrátka „jinde“, nýbrž *před námi*. Je ideou 21. století, ideou, která překračuje rámec jakékoli tradicionalistické kritiky kapitalismu, aniž půdu jeho kritiky opouští.

Petr Uhl: Socialistická utopie

Tvrzení Jaroslava Šabaty, že se Saint-Simon dopustil omylu, když proklamoval nutnost nahradit vládu nad lidmi vládou nad věcmi, a že onen omyl pronikl zásluhou otců-zakladatelů „vědeckého socialismu“ až do Leninova konceptu státu a revoluce, aby v něm tragicky ztroskotal v podobě „rad pracujících“, postavených proti parlamentní demokracii, mi připomnělo proslavený výrok Nikity Chruščova. Ten začátkem 60. let vysvětloval stalinské represe jako následek teoretického omylu, obsaženého v poučce, že i za socialismu se třídní boj zostřuje.

Chruščov jednoduše zaměnil následek a příčinu, ale přesto bylo tehdy možno jeho slova vyvrátit jen pravdivým popisem stalinských represí a analýzou jejich skutečných příčin. Šabatova teze je košatější a složitější a na rozdíl od Chruščovových slov i trochu pravdivá. Aspoň v tom smyslu, že ani ruská revoluce, byť se zrodila právě ve znamení tohoto ideálu, ani pozdější SSSR přechod od nadvlády nad lidmi ke správě věcí neuskutečnily. Bylo by ale poučné nechat si od Jaroslava Šabaty vysvětlit, jak pronikly Leninovy představy o společenském uspořádání a překonání státu ze srpna 1917 do činnosti sovětů oné doby a případně sovětů doby pozdější, končící ostatně jejich nedávným zrušením.

Marxova teorie odcizení a Engelsovo horování pro odumření státu advokáta už nepotřebují. Na ukázkou jejich „jiné politiky“, kterou Šabata rovněž zpochybňuje, jen tři věty z Engelsova Anti-Dühringa: *Zasahování státní moci do společenských vztahů se pak stane v jednom oboru po druhém zbytečným a potom samo usne. Vláda nad lidmi ustoupí správě věcí a řízení výrobních procesů. Stát nebude odstraněn, stát odumře.*

Šabatovo tvrzení o ztroskotání antiautoritářské vize v sovětských sovětech navíc znovu obecně potvrzuje význam, který mají vyřčená slova a který má jazyk vůbec; lze z něho vytušit i škody, které mohou vzniknout záměrným anebo neúmyslným změnám jazyka. Pouhý autorův odkaz na otce-zakladatele „vědeckého socialismu“

naznačuje mnohé: uvozovky jeho vědomou distanc od stalinského označení sociálně-politické části marxismu; volba neobvyklého termínu „vědecký socialismus“ místo běžného „vědecký komunismus“ jeho vědomé či podvědomé úsilí přece jen název doktríny trochu zlidštit; použití dlouhého slovního spojení místo krátkého a jasného „Marx a Engels“ pak způsob, jak oslabit, jakkoli to autor třeba i nezamýšlel, podíl těchto dvou lidí na emancipační vizi a jejím dědění od utopických socialistů po bolševiky a sověty.

Volba slov usvědčuje autora i z malého respektu vůči marxistické kritice, na niž dnes při svém psaní ovšem sotva myslel: Šabata označuje Marxe a Engelse za zakladatele něčeho, co vymezil, pojmenoval a za pomoci překrucování marxismu formuloval až stalinismus, a používá pro to stalinské pojmenování, byť v uvozovkách, navíc s posunem od klasického pojmu komunismus k termínu velmi kontroverznímu – socialismus. Tento jeho postup může být posuzován nejen jako věc vkusu, nýbrž i jako výraz nepochopení či spíše neuznání oné míry negace leninského marxismu, kterou ve stalinismu a jeho nešťastném vynálezu – „socialismu“ v SSSR, a do značné míry i socialismu vůbec, marxistická kritika spatřuje.

Ano, právě jazyk individuální formací každého z nás nezapře: Byl odchován před více než 30 lety marxistickou kritikou stalinismu a stav se v roce 1968 na dvě desetiletí jejím propagátorem i v Československu, chápal jsem nyní Šabatovo vyjádření zprvu jako žertovné zsměšnění stalinského pojetí marxistického torza, na němž stalinismus parazitoval, směřující k tomu, aby autor ukázal, co přesto přese všechno z marxismu zůstává, a může – snad – být i výzvou pro nastávající generace. Je to touha po osvobození člověka, představa jeho důstojného místa v občanské společnosti, v níž se vedle zastupitelské demokracie uplatňují čím dále více prvky demokracie přímé; je to touha překonat odcizení vůči společnosti stále větší účastí všech na správě věcí veřejných;

snaha v budoucnu odstranit státní donucování, jemuž je jednotlivce podrobován ve veřejném zájmu, a tím nejen oslabit, ale překonat stát. Při pozornějším čtení jsem pochopil, že Jaroslav Šabata nežertuje. On prostě tuto emancipační vizi postupného přechodu od nadvlády nad lidmi ke správě věcí všemi lidmi odmítá.

Je to škoda. Zprv proto, že právě tato vize byla hnacím motorem všech emancipačních hnutí, nejen těch, jež se zaklínala marxizmem. Prvky této vize, vystupující v nejrozmanitějších podobách, jsou svorníkem jinak velmi různorodých událostí a společenských vzednutí, jež poznamenaly moderní dějiny. V situacích různých, v rozličných sociálních skupinách a zemích, a také s odlišnými cíli povstávali lidé k revoltě – všechny byly motivovány touhou po emancipaci: Říjnová revoluce i o padesát let později hnutí čínské mládeže, zneužitá pro politické cíle tzv. kulturní revoluce; Únor 1948, Pražské jaro 1968 i Listopad 1989; latinskoamerické komunity inspirované teologií osvobození; francouzské studentské hnutí z roku 1968; Charta 77 i polská Solidarita; boj Tibeťanů proti čínskému útisku; také odpírání vojenské služby, ekologické ochránářství a feminismus; všechny projevy druhé, neoficiální kultury, hnutím hippies 60. let počínaje.

Každý tento pokus byl vlastně neúspěšný, včetně našeho Listopadu. Řečeno s Šabatou, v každém z nich emancipační vize tragicky ztroskotala. Ale zároveň každé toto úsilí postrčilo dějiny kousek dopředu, směrem k svobodnému člověku a občanské společnosti bez nadvlády nad lidmi. A nám, zde v této zemi i jinde, nezbyvá než v tomto úsilí pokračovat, poučit se zejména ze všeho, co naši vizi měnilo v její totalitární opak. Poznat a analyzovat i případy, kdy této vize bylo od počátku zneužito, i ty, kdy sama vize byla v zárodku znetvořena antihumanistickými idejemi, například fašistickými nebo nacistickými. Odmítnutí nebo vize jako neuskutečnitelné, případně nebezpečné utopie, skutečný rozbor všech těchto historických událostí znesnadňuje, ne-li znemožňuje.

Škoda je to však i z dalšího úhlu pohledu. Dynamicky se rozvíjející univerzalistická koncepce lidských práv, vzešlá z kompromisů studené války, nemohla emancipační vizi nevzít na vědomí. Je jí ovlivňována a postupně i prostupována tím více, čím lidstvo a jednotlivé země dosahují takových materiálních, duchovních a mravních podmínek, které postupné uskutečňování této vize umožňují. Rada Evropy se svým trváním na standardech lidských práv, Maastricht se svou sociální kapitolou, perspektiva Evropské unie jako Evropy integrované do Spojených států evropských – to vše vytváří pro naši vizi podmínky, tentokrát často „shora“, které jako občané můžeme podporovat, rozvíjet, anebo, jsme-li stoupenci suverénního státu a odpůrci sociálních chart, odmítat. Záleží na nás. Měli bychom si však uvědomovat historické souvislosti. Šabatovo odmítání emancipační vize to neumožňuje.

Opustíme-li perspektivu, kterou malověrní mohou kacéřovat jako nesmyslné setrvávání v nadoblačných výšinách definitivně ztroskotavých sociálních a politických utopií, a přiblížíme-li se současné politické třídě, které jsme dovolili, aby se nad námi po Listopadu ustavila, můžeme rozpoznat třetí škodlivý následek odmítání emancipační vize. Neboť právě sociální demokracie dává ve svém programu i projevech svých protagonistů, jakkoli těžkopádně a jen v některých oborech, tónům naší emancipační vize zaznívat. Ale i za těmi jejími postuláty, jež pravice odmítá jako státní pečovatelství či dirigismus, lze rozpoznat snahu chránit lidská a občanská práva, člověka v jeho důstojnosti. V mnoha ohledech je sociální demokracie příslibem občanské společnosti anebo alespoň podmínek, jež její rozvoj usnadní.

Nelze asi vytknout Jaroslavu Šabatovi, že se vyslovuje pro nové integrační úsilí – novodemokratickou iniciativu, zakotvenou v mezinárodním dialogu sociálních a křesťanských demokratů. Zejména pokud ji staví proti nové atlantické iniciativě, založené na neokonzervatismu. Snad je to cesta i pro Českou republiku, přijatelná nejen pro socialistické a katolické kritiky kapitalismu.

Úspěšná může být jen tehdy, bude-li ubývat situací, kdy stanovisko pravicových občanských stran je pro stoupence občanské společnosti přijatelnější než klerikalismus či morální konzervatismus strany lidové. Šabatův projekt bude tím účinnější, čím více se jím budou řídit nejen vrcholné stranické orgány, které za nás dělají politiku, ale i členové v místních organizacích, kteří by politiku dělat měli. Přesto však: novodemokratická iniciativa může mnohé zlepšit, avšak politického systému, založeného na rozhodování vedení několika málo politických stran, se příliš nedotkne.

Mohlo by se stát, nyní či v letech příštích, že čeští kritici kapitalismu, a především kapitalismu budovaného na novopravicové ideologii, usoudí, že máme pokračovat v dějinné kontinuitě a poučení historií znovu usilovat o uskutečnění aspoň kousíčku emancipační vize, o postupnou změnu politického systému, rostoucího z odcizení a další odcizení produkujícího.

Usoudí-li zároveň, že prvky této vize jsou obsaženy v sociálnědemokratickém programu a v představách a postojích lidí z této strany, pak bude asi vhodnější než doporučovat integraci s lidovci usilovat o prosazení emancipační vize přímo v sociálnědemokratické straně, neboť se v ní lidé těchto názorů už dnes sdružují. Stoupenci této cesty, nazvěme ji třeba cestou socialistické kritiky, by měli po dalších několikalet při každé příležitosti vysvětlovat, v čem byla předlistopadová byrokratická diktatura negací socialismu, tak jak ho chápou oni – jako směr antiautoritářský, neodlučitelně spojený s demokracií přímou i zastupitelskou, včetně parlamentní. A měli by systematicky kritizovat stát, společnost i svou

stranu „zleva“ – pro rezidua feudálních, neobčanských postojů, pro konzumentství a konzumní morálku, pro drancování přírody a devastaci životního prostředí, pro militaristické iluze spojené s touhou začlenit se do NATO, pro parazitismus sociálně diferencované společnosti, pro nerovnoprávnost a diskriminaci mnohých, pro xenofobii a nacionalismus, pro národní izolacionismus, pro odpor k právnímu vědomí a kultuře v nejširším slova smyslu.

Rozbít by měli touto kritikou mýtus, že levicové, socialistické postoje mají základ v podpoře státu a jeho intervencí do hospodářství, sociální a kulturní sféry, do soukromí. Socialismus nebude v české společnosti plně rehabilitován, pokud nebude všeobecně pocíťován jako alternativa ke kultům individua, úspěchu, násilí a peněz (aniž tyto hodnoty zavrhně) a zároveň jako výzva k solidaritě, mezinárodní spolupráci, k trvale udržitelnému rozvoji, k dynamickému rozšiřování ochrany lidských práv, včetně práv sociálních (aniž bude tyto hodnoty absolutizovat či zbožňovat).

Levicová kritika by mohla vyústit ve vytvoření socialistické tendence ve straně, která by postupně, v závislosti na mezinárodním vývoji, pro socialistický program získávala další stoupence. Ostatně sociální demokracií zdůrazňují vnitrostranickou svobodu a v jejich straně už delší dobu působí křesťansko-sociální frakce.

Šabatovu novodemokratickou iniciativu můj protiprojekt nevyklučuje. Jeho nástin, cítím to sám, však překračuje rozměr politické analýzy a dobře míněných rad a činí si nárok na osobní nasazení v České straně sociálnědemokratické. Máme odvahu se do toho pustit?

Alexandr Mitrofanov: Úkol velmi nepopulární

Text Jaroslava Šabaty by si možná měli přečíst poslanci Sněmovny za ČSSD. Domnívám se, že ve své každodenní, často hektické a vyčerpávající činnosti, kdy musí čelit nejen přívalu informací, ale i politickým

tlakům soupeřů a médií, jim ponoření do světa, v němž vládou zcela jiná měřítká, může pomoci, aby si uvědomili, že jejich parlamentní „chození do práce“ má i jiný, hlubší rozměr.

Spojení poslanců ČSSD a Šabata textu je i obrácené. Jsou to totiž právě oni, kteří drží ve svých rukou naplnění Šabatových vizí. A jsou mezi nimi jistě všechny typy diskutérů o další cestě sociální demokracie, které Šabata ve své studii popisuje, ne-li někdo navíc s přístupy, které autor při vši snaze nemohl vystihnout. A i když mezi poslanci ČSSD nejsou všichni výrazné individuality typu Miloše Zemana, věřím, že poměrně brzy – dopřejí-li si ovšem dalším tolerováním vlády delší funkční období – mezi nimi poznáme řadu zajímavých reprezentantů svých voličů.

Stejně tak oboustranná je i vazba poslanců zvolených na kandidátkách ČSSD na jejich voliče. Každý již dnes cítí na sobě zraky lidí – a nemusí to být vždy pohledy věle a souhlasné. Na druhé straně však věřím, že svým chováním dokáží své voliče ovlivňovat – ať už v dobrém, nebo ve zlém.

Miloš Hájek: Integraci demokratické levice

Považuji za významné, že Jaroslav Šabata se svou bohatou zkušeností se vyslovil pro sociálně demokratickou integrační strategii. Plně souhlasím s jeho základními tezemi: a) program dlouhodobé integrace občanské pravice je pro ČSSD vážnou výzvou; b) sociálně demokratická integrační strategie může uspět jen jako strategie dialogová; c) sama levice nemá naději na získání většiny, jediná reálná parlamentní alternativa vyžaduje programatické úsilí o ideovou orientaci překonávající rozpor mezi katolickou a socialistickou kritikou kapitalismu.

Chci se omezit na několik poznámek k bodu b).

Volby ukázaly, že česká demokratická levice se stěží může sjednotit na jiném programu než sociálně demokratickém. Jiné úvahy by ignorovaly reálný poměr sil. Integrace demokratické levice není podle mého názoru ani tak otázkou programovou, jako organizační. Levý blok a Strana demokratické levice v podstatě stojí na programových základech Socialistické in-

Také se domnívám, že právě ve víru politických šarvátek, parlamentních kompromisů, uvědomování si svých možností i mezí, které nelze překročit, začne docházet mnoha stoupencům vize radikálně odlišné společnosti, pokud mezi poslanci ČSSD jsou, že jejich poslání zřejmě nebude spočívat v historickém průlomu a vytvoření nové systémové kvality, ale v neobyčejně pracném, vysilujícím a často sisyfovském posouvání balvanů tržní společnosti do takové konfigurace, která umožní lidem, aby se mezi těmito balvany pohybovali lépe, aby se rozšířily uzounké uličky, které mezi nimi nechala pro velkou část populace původní Klausova vláda. Úkol to bude jistě strašně nepopulární: kdo se jím nechá znudit, možná odejde; kdo bude chtít hlouběji pochopit, proč to všechno musí dělat, snad sáhne po Šabatově textu.

ternacionály. Jde o to, aby tyto dvě skupiny uznaly, že v situaci, jak se vyvinula a jak vyjadřují volební výsledky, může být parlamentním reprezentantem demokratické levice pouze ČSSD. A aby se rozhodly pro integraci s ní cestou individuálních vstupů, tj. cestou pro členstvo sociální demokracie jedině přijatelnou. Na druhé straně úspěch takové integrace vyžaduje, aby sociálně demokratické organizace překonaly dosavadní nezájem o nové členy, ba i nechuť přijímat lidi, kteří dosud byli v jiných stranách.

Polistopadové představy, že se obejdeme bez politických stran, se ukázaly být iluzemi. Nebylo by však rozumné zužovat integraci levice jen na přechod do ČSSD. Bude vždy dost lidí vysloveně levicových, kteří nikdy nevstoupí do žádné strany. Mohou však tvořit to, co Šabata nazývá „širším polem ČSSD“. Sociální demokracie se ukáže na vyšší situaci, když se vůči těmto lidem otevře. (Již dnes se to do jisté míry děje – viz účast mnoha nestraníků v odborných komisích.) Jde o to, aby mezi sociálními

demokraty nepřevládla nálada: oni zbankrotovali, ať odejdou ze scény, my jsme silní a o ně nestojíme. Pravda, ČSSD by se bez přílivu z LB a SDL obešla, ale nechala by si ujít nikoliv zanedbatelný zisk. Je sice druhou nejsilnější stranou, ale má velmi málo členů, zejména aktivních.

Nepůjde jen o příliv „zleva“, ale i z druhé strany, konkrétně ze středu. Členové Svobodných demokratů jistě uvažují o účelnosti další samostatné existence své strany, přítomnost sociálně liberálního proudu

v evropských sociálně demokratických stranách je běžná. Nemyslím, že proces přechodu představitelů bývalého Občanského hnutí do ČSSD, zahájený Milošem Zemanem, skončil loňským rozhodnutím Pavla Rychetského. ČSSD se sama označuje za stranu demokratické levice i levého středu. Takto široce pojatá strana bude nutně názorově pluralitní a musí být obklopena „širším polem“. A to by nebylo dosti široké, kdyby v něm chyběli lidé typu Petra Uhla a Václava Žáka.

Milan Znoj: Novodemokracie s rozpaky

Odkud a kam jde sociální demokracie? Tato otázka má dvě roviny. Rovinu politickou, v níž jde o to zjistit, jak se sociální demokracie může z Lidového domu dostat do Strakovky (stát se reálnou alternativou stávající vládní koalici), a vedle toho rovinu ideovou, v níž jde o formulaci programových zásad takové cesty. Jaroslav Šabata ví, že k tomu, aby se Zeman dostal do Strakovky hlavním vchodem, nestačí říci Luxovi a Kalvodovi: Klause už máte určitě dost, tak pojdte se mnou; nebo říci Grebeníčkov: podržte mě, ale dělejte jako že nic. Argumenty takové řeči musí být silnější (chcete-li, hlubší). Jaroslav Šabata se svou novodemokratickou ideou takové argumenty nabízí. Šabatova cesta k pramenům novodemokratické ideje vede přitom hodně daleko (hluboko); milníky: Patočka, Masaryk, Pražské jaro, Charta 77, a nadto ještě křesťanská hereze a nový duch univerzalizmu, který obchází planetou.

Přehledná a srozumitelná zůstává tato cesta díky tomu, že Šabata neztrácí ze zřetele svůj politický záměr. V pozadí klíčových pasáží můžeme číst politickou otázku: s kým že má (může) sociální demokracie utvořit novou vládní většinu? S komunisty, nebo s lidovci? (Šabata neuvažuje o tom, že by na vládu sociální demokracie stačila sama, a koalice s ODS je myslitelná asi jen v případě ohrožení republiky.) Svou odpověď na tyto otázky Šabata staví proti výzvě ODS k integraci pravice. Nemůže a zřejmě ani nechce

formulovat tuto odpověď zrcadlově. A tak se vyhýbá termínu integrace levice. Komunisté jsou touto vynechávkou politicky odříznuti. A co ideově? Šabata ve svém pojetí novodemokracie hledá prostor pro levicí způsobem, který je dosti nejasný. Příkladem budiž, jak ve svém pojetí hledá místo pro opozici ke kapitalismu. Chce uchovat vizi radikálně jiného světa (poměřuje tím dokonce otevřenost demokracie), připouští ovšem vyprázdnění této vize (Kundera). Přesto nebo právě proto hledá pro tuto vizi nový mravní obsah: odmítá volnomyšlenkářství a duchovní obrodu hledá u Patočky a Masaryka. Tato záchrana levicové vize radikálně jiného světa je podle mého soudu ušita příliš horkou jehlou a věčně je neudržitelná. Z politického hlediska zase vadí, že sociální demokracie se z ní moc nepoučí o tom, jak v kapitalismu usilovat o spravedlivou společnost a komunismus přitom udržet na distanc.

Novodemokracie je klamavá, jako vůbec může být klamavá demokracie. Ve jménu radikálně jiného světa se totiž snadno změní k nepoznání. Tak se stalo u nás po válce, kdy komunisté odmítali obnovovat demokracii buržoazní, ale chtěli demokracii pravou, vpravdě lidovou. (Šabata se této radikalizace demokracie dovolává.) Nemyslím si, že záchranou před podobným skluzem je nejasná demokracie pro všechny. Na to stačí demokracie liberální. I to je docela slušná naděje pro sociální demokracii.

Jan Šimsa: Sociální a křesťanská karta

Nedostatek vzácného koření, vnitřní svobody a odvahy k diskusi je to, co mnohé odrazuje od členství v sociálně demokratické straně. Málo rozvinutý společenský život jejích místních organizací a velice silná touha prezentovat se jako silná strana a pojmát volby do senátu jako možnost zvolit lokálního reprezentanta neujasněných zájmů spíše než možnost zápasit o budoucnost společnosti, to byly i mé zkušenosti z primárek.

Právem se Jaroslav Šabata odvolává při charakteristice této strany kohákovského hodnocení únorového rozštěpení na dvě legitimní části české společnosti. Netrouchnivější tyto pozůstatky? Ujasnila si sociální demokracie, ke které původně legitimní části společnosti patří? Nepřežívá iluze o vybudování „klasické sociální demokracie západního typu“ do té míry, že na výhled na 21. století, na překročení tradiční kritiky kapitalismu a na nutnost její aktualizace v předvečer evropské krize prostě není pomyšlení?

Budou moci přispět politici a myslitelé, kteří si již prodělali dětskou nemoc iluzí o vnitřní renesanci komunistické strany (naposledy 1968) a kteří již byli přeléčeni koňskou kúrou normalizační perzekuce k demokracii? Je překonán výhled Ignazia Silona ze 40. let, že poslední boj

vzplane mezi komunisty a bývalými komunisty?

Jaroslav Šabata znovu objevuje T. G. Masaryka, jehož myslitelské a politické dílo dosahuje ke konci našeho a do počátků příštího století. Patří k tomu jistě i hledání nového vztahu ke křesťanům a jejich církevním aktivitám. Znovu půjde o odstavění státu od církve – a nikoliv církve od státu, jak ze setrvačnosti opakují po liberálech neoliberalové, kteří už nemají síly ke koncepci, ani negativní. Při poměrně rychlém krachu podvodného „lesáckého“ experimentu se ukáže nutnost seriózně koncipovat odstavění. A je to vskutku úkol dialogu mezi křesťanskými a sociálními demokraty, nehledě už i teď k jejich „promiskuitě“.

Žádná „katolická“ karta neexistuje, to je zkušenost lidovců i na Moravě. Jejich jedinou kartou je karta sociální. Sociálním demokratům se však nebude chtít vedle sociální nést i náboženskou kartu. Nemají na to lidi. Tradičně se jim to protiví. Ale kdo jiný než oni mohou nový model státu a církve (státu a neziskových organizací, státu a veřejného spolkového života, státu a ochrany přírody, lidských práv atd.) koncipovat? Ovšem ve spolupráci s křesťanskými demokraty, a to i s těmi, kteří se omylem ukryli ve straně konzervativní, která zatím nemá co konzervovat.

Jaromír Procházka: Dialog ano

Josef Zieleniec vyzval k veřejné politické diskusi uvnitř ODS. Jaroslav Šabata ohledává, co musí řešit sociální demokracie, nemá-li promarnit svou nynější šanci.

Po četných rozpacích, o čem by měly být letošní volby, jim ráz vtiskli voliči hledající alternativu k *jediné cestě*, kterou po rozpadu normalizačního zvyšování životní úrovně v rámci diktatury, tajně policie a cenzury vytyčil iniciátor a zakladatel naší nynější nejsilnější parlamentní strany.

Před 7. výročí listopadové revoluce jde o hledání dalších, nových cest. To předpokládá opustit konfrontační postoje zatracující jakoukoliv *třetí cestu*. Pro sociální demokracii pak, připomíná Šabata, nestavět proti pravé frontě levou, neoživovat proti klerikálním reziduím antiklerikální reakci, nepokoušet se o *klasickou sociální demokracii*.

Je nasnadě, že nemůže jít o stranu jenom dělnickou (ba ani ne jen zaměstnaneckou), o politickou pozici ne více než antikomunistickou, zejména však nezbyvá, než si

vyjasnit, co na sklonku století ve střední Evropě znamená *sociální*. Zřejmě nikoliv jen starost o postavení slabších členů a vrstev společnosti, ale stále více o to, co se dotýká této společnosti jako celku a co jsou tak náchylni přehlížet její silnější členové, kteří díky svému bohatství, postavení, zdraví, věku mohou ještě na čas unikat tlakům svírajícím přesto neúprosně život všech.

Jen dialog mezi nejrůznějšími partnery může vyjasnit, zda by v nadcháze-

jících senátních volbách mohlo jít o něco lepšího než o neperspektivní utkání (o zápas o to či ono procento) mezi dvěma nejsilnějšími stranami, zda se projednávání státního rozpočtu na příští rok stane skutečným politickým bojem o věci, jež tato republika tak potřebuje, o konkrétní kroky k regionální samosprávě, o proexportní politiku, o péči o životní prostředí (proti *urychlené výstavbě dálnic* ministra Římana).

Znakem dobrého politického vůdce je schopnost správně vybrat priority, vyhmátnout nejdůležitější a jít pak za vybraným cílem se zrakem upřeným dopředu, ne pošilhávajícím na všechny strany... Všude hledají muže nebo ženu s vizí, schopné rozetnout nekonečně zapletený uzel lidských stížností a konfliktů a vnést do chaosu každodennosti pocit řádu a spravedlnosti. Ovšem za základní podmínky: NIKOHO TO NESMÍ BOLET.

Jiří Krupička, *Renesance rozumu*

Petr Wurm: Dlouhá cesta pro sociální demokracii

Šabatova výzva sociální demokracii, aby usilovala o „novodemokratickou alianci“, by měla v ČSSD padnout na úrodnou půdu. Její dosavadní soustředěnost na vlastní vzestup, na odpoutání se od pětiprocentního prahu bezvýznamnosti jako předpoklad všeho dalšího a skvělý výsledek, spojený se jménem Miloše Zemana – se mezitím stala zahleděním do sebe sama. Úvahy o demokratických spojencích, kterých zřejmě přece jen bude potřeba, byly vytlačeny představou, že vítězná sociální demokracie vezme vše. Tentýž muž ji sděloval všem potenciálním spojencům s neomaleností, která nemohla neurážet. Teď je čas posbírat rozbitý porcelán. A uvědomit si, že volby sice postavily ČSSD mezi opoziční strany, z nichž žádná se nemůže stát jejím politickým spojencem, ale málo chybělo, aby ji nepostavily do role designovaného tvůrce nové parlamentní většiny, pro kterou by žádného demokratického spojence nenašla a najít nemohla.

Šabatova aliance nemá být ledajaká. Má být schopna představovat „věrohodnou alternativu současné pravicové vlády“. Nemá být myšlenkově plytká, nýbrž založena historicky a filozoficky. Tady Šabata zabírá

široko a jeho brilantnímu marxismu se jistě bude rozumět tam, kam polemika směřuje především: k mastodontům (neo)komunistické ideologie a k levičáckému sociálnímu romantismu. Tím bezděky ozřejmuje současnou situaci ČSSD: už nějakou dobu je pod tlakem zleva. Přesto kotvení nabízené koncepce v odkazu Bolzana, Masaryka, Patočky, osmašedesátého roku a nedávného disentu, a zejména důraz na tezi, že „život není jinde“ (tezi bytostně a tradičně sociálně demokratickou) – může v ČSSD najít široký souhlas. Přitom by si jistě mnohé zasloužilo pochopit a formulovat jinak.

Šabatův text není usnesením stranického grémia a dovoluje si vyhnout se konkrétnímu pojmenování tam, kde se budou názory rozcházet. Česká křesťanská demokracie, jakou Šabata potřebuje k „jediné reálné parlamentní alternativě“, zatím zjevně neexistuje. Krátkodobě pak vyzývá k programu „koncentrace sil opozičního prostředí“, mluví o malých stranách a skupinách blíž k ČSSD, o souputnících, o dialogu na všechny strany... I tady podle mého soudu kdokoli narazí na asymetrii demokratického pole, jak se po Listopadu vytvořilo a jak

ho musí sociální demokracie respektovat. Nejde o dialog, ale o samotnou možnost politického, strategického spojení.

V politickém středu tyto potíže nebudou. Naopak s levým mantinelem si ČSSD stále neví rady. Svědčí o tom až hysterická reakce její nikoli nevýznamné části na známé usnesení bohumínského sjezdu, zakrývaná zatracováním něčeho, co v něm nebylo, i nedávné rozhodnutí podporovat zastoupení komunistů a sládkovců v parlamentních funkcích, živené monstrózní iluzí, že kdo je zvolen, je demokrat (pánové Schönhuber, Le Pen, Žirinovskij... nechávají děkovat). „Nebudeme známkovat“, prohlásil Zeman. Ošklivé slůvko problém nevymaže. Podat moc do rukou odpůrců demokracie není demokratická zásada, řekl bych rád také

Jaroslavu Šabatovi (Právo 7. 8. 96). A nejde o politickou kulturu ano či ne, ale o hroby všech, kdo byli demokraty i tam, kde nesměli.

Jsem stále přesvědčen, že sociální demokracie by měla být velmi vstřícná a velkorysá vůči všem jednotlivcům, kteří opustili svět krajní levice. Současně by měla být v jakékoli úvaze o politickém spojení krajně zdrženlivá vůči organizacím, které dosud nepřetaly pupeční šňůry ke komunistické minulosti a které levičáckou veteš stále vlekou s sebou.

Nová aliance demokratů v opozici? Ta je mimo pochybnost jednou ze šancí ČSSD. Možná cestou k její příští výhře a k vládní alternativě. S jedinou výhradou: mluvíme o alianci, ne o mesalianci.

Přemyl Janýr: S kým aliance

Achillovou patou Šabatova politologického teoretizování je, že ČSSD zařazuje tam, kam nepatří: „na tektonický zlom české společnosti, na jehož jedné straně jsou usídleni ti, kteří vnímají polistopadový vývoj se značnou nevolí, a na druhé straně vrstva, která k transformaci tíhne, ale tone v nejistotách“. Nevolí k polistopadovému vývoji se jí ve dvojných prvních volbách snažila (s úspěchem) přisílit pravice a sociální demokracie tomu sama napomáhala svou rétorikou a katastrofickými scénáři, a proto dopadla tak, jak dopadla.

ČSSD je jednoznačně stranou protransformační ve směru demokratického politického systému. Odpovídá to jejím prapůvodním kořenům, z nichž odvozovala své sociální programy. To také vylučuje „dialogovou strategii“ s těmi, kteří stále zřetelněji pošilhávají po systému zavrženém Listopadem 1989. V postkomunistických zemích jsou dnes jediní, kdo nenašli odvahu přetrhnout pupeční šňůru s ním ani ve svém označení a jejich současná argumentace proti ČSSD, jak na to poukázal P. Dostál, se tak dostala na úroveň veteš z dvacátých a třicátých let.

To nevylučuje počítat v parlamentě s jejich opozičností, ale vylučuje to jakoukoli „integrační strategii“: historický vývoj jednoznačně rozsoudil spor táhnoucí se od dvacátých let a všechny další debaty jsou jalové. Škoda volebních hlasů, které tak přicházejí vniveč.

Podle J. Šabaty volební úspěch ČSSD postavil především M. Zemana „před choulostivé diplomatické poslání“ v otázce, co s malými stranami, které mají k ČSSD blízko. Jako kdyby nevěděl, že se toho poslání zhostil pro něj příslovečným způsobem slona v porcelánu: prostě je „dorazil“ (Šabata před tím varuje, ale už se stalo). Tím nastala situace, že i kdyby ČSSD získala o tři, čtyři procenta víc, stál by Zeman před hlavním vchodem do Strakovky jako kůl v plotě. Neměl by s kým vejít, lidovci by k jeho otevření nestačili.

Nepochopitelná je pro mne Šabatova teze, že se ČSSD „musí vzdát iluze, že jejím úkolem je dospět k tvaru 'klasické sociální demokracie““. Pro tradicionalisty ve straně je prý nekonvenční M. Zeman pohromou. ČSSD podle mne naopak potřebuje dospět na klasickou sociální demokracii v tom směru, že ji nebudou v očích veřejnosti reprezen-

tovat nekonvenční rétoři, ale důvěru vzbuzující politici, kteří nebudou předkládat jen libě znějící programové teze, ale věcná řešení jednotlivých problémových okruhů. Na to parta, která představuje dnešní vedení ČSSD, sama nestačí a ani se nepokouší mozkový potenciál strany rozšířit, získat kvalifikované lidi a vynutit si jejich začlenění do státního

aparátu (podařilo se jí pouze oktrojovat na vedoucí posty ve Sněmovně nějaké kádrové rezervy KSC a proponovaný vůdce opozice se katapultoval na „udělovače slova“). ČSSD tak těžko může, abychom se vrátili k úvodnímu citátu, získat „vrstvu, která k transformaci tihne, ale tone v nejistotách“, kam to současná pravicová koalice kočuruje.

Karel Floss: Sociální a křesťanská demokracie

Úvaha Jaroslava Šabaty patří nesporně k tomu nejlepšímu, co jsem k dané problematice v poslední době četl, a je velkým darem pro mé hledání, jak v ČSSD ideově dále. Já ve své politické teorii i praxi vycházím ze zásadního přesvědčení, že naši lidé ani v roce 1968, ani v roce 1989 neprahlí po restauraci kapitalismu, nýbrž že jim běželo v první řadě o obnovu demokracie. Vyjádřili jsme to nepokrytě již ve svém projevu na generální stávce v Olomouci v revolučních listopadových dnech, komentují to nyní v publikacích k jubileu Univerzity Palackého. Již z těchto tendencí pro mě vyplývá poslání demokracie, jejímž konstitutivním rysem je pojem sociální.

Jako inspirátora křesťansko-sociální platformy v ČSSD mě v Šabatově úvaze přirozeně zaujaly jeho myšlenky o vztahu křesťanství, socialismu, pravicovosti a levičovosti. Dobře vím, jak těžké bude ve straně překonat novoliberální horizont (kolik lidí ve straně se ještě hrdě hlásí k mělce liberální a antiklerikální volnomyšlenkářské tradici, s níž tak jasnozřivě skoncovala Charta 77), a zejména vím, jak náročné bude nehladat pro upevnění sociálnědemokratických pozic hotové „klasické vzory“, nýbrž s kolumbovskou vírou a neochvějností vždy znovu dokazovat a ukazovat, že zralá a ucelená

sociální demokracie není někde „jinde“, nýbrž jen a jen před námi.

V tom je opravdu třeba podporovat M. Zemanu proti všem tradicionalistům – a nic jiného nám též netanulo na mysli, když jsme formovali křesťansko-sociální platformu, jež byla od počátku zamýšlena tezí jako laboratoř a dílna pro vnitřní kultivaci strany. Nově myslit nemůže ovšem jen M. Zeman, půjde o to, aby i další představitelé strany udělali všechno pro to, aby mohlo docházet k tvůrčímu a osvobodivému setkávání sociální a křesťanské demokracie.

Za všechny podněty v tomto směru jsem Šabatovi velice vděčný, též za upozornění, že ČSSD je situována přímo na tektonickém zlomu české společnosti, ale i za zavazující vizi, že ČSSD je ideou 21. století, ideou překračující rámec jakékoli tradicionalistické kritiky kapitalismu. V těchto souvislostech upozorňuji na nedávno vyšlou knížku P. Sloterdijka „Procitne Evropa?“, přičemž si ani při této příležitosti neodpustím připomenout, že nemáme jen Jana Patočku, ale také J. L. Fischera, který již ve 20. letech napsal: „Pouze jednou ranou mohl být doposud zasažen kapitalismus: etickým znehodnocením – tím, že byl odsouzen ve jménu čehosi dokonalejšího.“

Jaroslav Ortman: Kam tedy vykročí?

Jaroslav Šabata staví před ČSSD, která v červnových parlamentních volbách obsadila pomyslnou druhou příčku politické

úspěšnosti, ale svým výsledkem si vydobyla klíčové postavení – totiž rozhodnout, zda předvolební vládní koalice bude pokračo-

vat v řízení státu, nebo zda se o to pokusí ČSSD sama - řečnickou otázkou, jak dál z hlediska ČSSD.

Svým odchodem před hlasováním o klíčovém problému, tj. o důvěře nové vládě, si ČSSD vybrala. Voliči, kteří dali v tak velké míře své hlasy ČSSD, neboť chtěli volit změnu a mít současně jistotu, že tyto hlasy „nepropadnou“, se dočkali od ČSSD povolební odpovědi: ministerská křesla obsadí členové staronové koalice a ČSSD bude „svádět bitvu o každý zákon“. Pokud by to však prováděla jako při hlasování o usnesení k církevnímu majetku, kdy právě její absentující poslanci rozhodli o vydání tohoto majetku exekutivní cestou, pak by se sama vystavila do nepříjemného postavení.

Otázka „kdo jsme, odkud přicházíme a kam kráčíme“ stojí nepochybně nejen před lidstvem z hlediska smyslu našeho bytí, ale je legitimní i pro politickou stranu, tedy i pro ČSSD. Své kořeny, a to nejen personální, má ČSSD v jedné z částí bývalého Občanského fóra. Složitější je však odpověď na otázku, kam ČSSD kráčí, neboť povolební situace je pro ni pitoreskní - na povolební parlamentní scéně nemá totiž jediného spojence. O spolupráci s KSČM

či SPR-RSČ nemůže z hlediska svého volebního zázemí ani přemýšlet a ostatní, tj. koaliční strany mají své programy zásadně odlišné od slibovaných cílů ČSSD. Současná vládní koalice šikovně využila neschopnosti ČSSD prezentovat se jako vládní alternativa (nemá s kým a její vlastní mandáty na to nestačí) a její obavy z možnosti opakování parlamentních voleb. A tak výsledek - „trpěná“ koaliční vláda - byl na světě.

Otázka však zní: co dál? Aby ČSSD převzala oťže moci, musela by při své nezměněné strategii získat v příštích volbách do Poslanecké sněmovny přes 50 % všech mandátů. To je ale čirý nesmysl, nehledě na obavu voliče z monopolu moci. Úvaha J. Šabaty o strategickém spojení mi připadá jako plán z jiného světa. Vždyť jen ve vztahu k církevnímu majetku by jeden z těchto vysněných spojenců musel o 180% otočit svou loď. A to si vzhledem ke svým voličům nemůže dovolit ani jeden. Pro ČSSD jsou dvě cesty: ta prvá, pokračující v tvrzení o její výjimečnosti jako „jediné demokratické alternativy“ současné koalice, nebo cesta „polského modelu“ pluralitní demokratické levice, kterou však ČSSD zatím „úspěšně“ blokovala. Tercium non datur - aneb třetí cesta neexistuje.

Michaela Freiová: Jak chápat „nový atlantismus“

Šabatův text chápu jako pokus o formulaci ideové báze integrace křesťanských a levostranových sil v rámci stávající politické scény. Představa o přirozené afinitě křesťanů, resp. katolíků k socialistickým koncepcím je sice poměrně rozšířená, lze ji však jen těžko opřít o relevantní dokumenty: zrodila se v kulturní oblasti a jejím nejvýraznějším nositelem jsou akademické establishmenty na západoevropských a amerických univerzitách. Katolické sociální encykliky reagují na problematiku industrializované společnosti nejen kritikou absence nové sociální sítě po rozpadu tradičních vazeb, ale i kritikou růstu státní moci a sociálního inženýrství, jež jsou od socialistických koncepcí neodmyslitelné.

Primárním křesťanským důrazem v politické oblasti je důraz na primát lidské osoby, její svobody a odpovědnosti, která se prakticky realizuje v přirozených lidských vazbách. Svoboda je základní hodnotou naší západní civilizace a „nový atlantismus“ se pokouší tuto skutečnost oživit. To byla původní myšlenka Nové atlantické iniciativy a přes určitou devaluaci, kterou utrpěla díky zasazení pražské konference NAI do předvolebního kontextu, je to myšlenka nosná.

Tvrzení o nutnosti „čelit“ Nové atlantické iniciativě jinou, např. Středoevropskou iniciativou navozuje představu, jako by tyto iniciativy byl definovány regionálně,

tj. vymezovaly se především k evropské integraci. Iniciativa „nového atlantismu“ je však iniciativa ideová právě proto, že myšlenka atlantismu obecně je myšlenkou aktivní obrany svobody v rámci západní civilizace. Stavět proti ní důraz na demokracii se mívá smyslem, protože svoboda má charakter cíle, zatímco demokracie má charakter nástroje. Na koncepci „trhu bez

prívlastků“ mi vadí především to, že jde o povrchní rétoriku, která má zakrýt skutečnost přetrvávajícího státního dirigismu, především v sociální oblasti. Katolíci, kteří respektují sociální učení své církve, budou asi kriticky hodnotit zejména tento aspekt současné vládní politiky: zatím nevidím, v čem by jim mohlo pomoci spojenectví se sociální demokracií.

Richard Falbr: Poznámky ke studii

Nepochybně velmi zajímavý článek. Uvítal bych, kdyby byl srozumitelnější, protože se mi zdá, že některé pasáže jsou příliš vypreparované.

Souhlasím s tezí, že ODS má svá nejlepší léta za sebou. Zdá se mi, že všechny výhody, které měla na startovní čáře, už prošustrovala. Jednou z nich byl jistě vliv odporného triumfalismu pravice, který zavládl po pádu berlínské zdi. Za nejpozitivnější důsledek výsledku voleb považuji skutečnost, že se lidé přestali bát. Mnoho lidí se totiž naivně domnívalo, že ODS bude vládnout stejně dlouho jako KSČ.

Až přijde naše sociální demokracie k moci, bude se muset vypořádat s tím, že se situace ve srovnání se „zlatými še-

desátými lety“ ve světě výrazně zhoršila. Období téměř nepřetržitých hospodářských úspěchů skončilo, pracujícím není co nabídnout za to, že se uskrovní. Snad jen slušné zacházení.

V článku postrádám zamyšlení nad tím, do jaké míry vládnou vlády a parlamenty zemí svobodně. Do jaké míry musí poslouchat Brettonwoodské instituce. Jaký bude případný manévrovací prostor levice, až přijde k moci. Věřím, že ČSSD bude používat jiných metod „politické práce“. Agresivní stupiditu pravice nesmí nahradit agresivní stupidita levice. Vzhledem k tomu, že považuji ideologický potenciál naší pravice za velmi nekvalitní, jsem přesvědčen, že na tom naše levice bude lépe.

Pavel Dostál: Jakou parlamentní většinu

Již z několika předchozích Šabatových textů vyplývá, že naplnění myšlenek listopadu 1989 vidí v jiné parlamentní většině. Bohužel i poslední volby do Poslanecké sněmovny prokázaly, že se přání i v tomto případě stává otcem myšlenky. Samozřejmě – jak řekl Miloš Zeman – existovala teoretická a snad i praktická možnost vstoupit už letos v červnu do Strakovky hlavním vchodem. Jenže tato možnost vyžadovala založit povolební strategii ČSSD na trvalé podpoře poslaneckých klubů KSČM a SPR-RSČ. Zvláště v druhém případě se jedná o spojenectví, které si nedovedu představit ani v nejdivočejším snu. Pokud se pak týče spojenectví s komunisty,

je podle mého Mitterrandův „historický kompromis“ v českých poměrech nerealizovatelný. A to hlavně z prostého důvodu, že za francouzskými komunisty nestojí političtí vězni, šibenice a mrtvolky.

Šabata věří v křesťanské demokraty, čímž míní Luxovu KDU-ČSL. Obávám se, že předně nejde o stranu občanskou, ale o stranu přísně konfesní, ve které navíc pořád platí spíš ono šrámkovské „být u toho“, než být skutečným spojencem.

K pesimismu v souvislosti se Šabatovým textem mě vede hlavně velice nepříznivý hlas mnoha voličů na postup ČSSD při obsazování parlamentních funkcí. Samozřejmě,

že této kritice chybí racionální jádro. Pišícím nespokojeným voličům není jasné to, co je jasné Šabatovi, tj. že ČSSD, pokud chce opravdu kontrolovat vládu, musí k tomu získat prostor. A že jedině tak může - i když s případnými porážkami - prosazovat ve Sněmovně svůj volební program. Přesto se

obávám, že v příštích volbách by se mohly značně posílit právě šance komunistů a republikánů. A to dokonce tak, že by bylo opravdu nutné uvažovat o jiné parlamentní většině. Jenže ta by byla úplně jiná, než ta, kterou má na mysli Jaroslav Šabata. Ano, mám na mysli Velkou koalici.

Adolf Müller: Hledání odpovědi

1) Nesdílím Šabatovo zjednodušené přesvědčení, opírající se jen o momentální rozložení politických sil v Čechách, že pokoušet se o sjednocení levice je „galvanizování mrtvol“ a že „královská myšlenka tradiční levice ztratila definitivně ofenzivní sílu“.

Domnívám se naopak, že neřešená sociální problematika jak ve světě vůbec, tak i konkrétně u nás, obsahuje silný náboj, který celkový posun voličstva doleva i vnitřní přeskupení politických sil uvnitř tzv. levicových stran nevylučuje, nýbrž činí dokonce pravděpodobný. Že tedy i u nás je ještě mnoho „levicového potenciálu“, pouze svým způsobem „zablokovaného“ minulou a dílem i současnou rolí strany komunistické. Odmítám proto také kategoričnost Šabatova tvrzení, že u nás éra pokusů sjednotit levice skončila; naopak si myslím, že to zůstává i nadále jedním z prvořadých úkolů sociální demokracie. To ovšem nezabavuje strany demokratické levice povinnosti hledat i nová koaliční seskupení ve středu politického spektra nebo u stran netradičních (například ekologové).

Souhlasím ovšem se Šabatou, že nejpravděpodobnějšími spojenci jsou v budoucích koalicích „vlevo od středu“ ti, kteří se sociální problematikou také tradičně zabývají (např. některé křesťanské orientace), a ti z liberálů, kteří přijdou včas na to, že stavět pouze na klasických liberálních zásadách 19. století je málo a že je třeba rozvíjet liberální programatiku také vůči výzvám dnešního světa, v nichž sociální otázky hrají nadále, byť mnohdy v jiné podobě než dosud, velmi významnou roli. Ostatně strany, které sociální problematiku

podceňují či ignorují, nemohou být trvale ani zcela demokratické a jejich koaliční kvalita a spolehlivost tím automaticky značně klesá.

2) Pokud jde o to, jak má sociálně demokratické hnutí chápat dnešní kapitalismus a do jaké míry si má či smí hrát s myšlenkou alternativního společenského systému, jsem přesvědčen, že pěstovat **vizi** radikálně odlišné společnosti a hledat nová, nevyzkoušená řešení dnešních světových problémů je pro každého tvůrčího člověka nejen možné, nýbrž dokonce nutné, nemá-li zakrňt jeho přirozená analytická schopnost a fantazie. Podobné to bude asi i u politicky organizovaných skupin, tedy i u politických stran. Po zkušenostech se slepou uličkou bolševické interpretace Marxe bychom však neměli chápat svoji vizi - tedy hledaný ideál - hned jako bezprostřední návod pro politickou praxi a podceňovat vyzkoušené hodnoty a metody.

Jsem také přesvědčen, že vize pro nás znamená „zachovat otevřený dějinný horizont“, a pochybuji o správnosti spekulací à la, že horizont se uzavírá „amerikanizací světa“ apod. Kapitalistický systém a jeho vývoj chápu jako **objektivní historický** a **celosvětový** proces, který není možno přerušit, změnit nebo dokonce odstranit pouhou politickou vůlí jednotlivců či politických skupin nebo revolučními násilnostmi. Předbíhat historii, jak víme, není možné. A nedomnívám se také, že je možno zmíněný proces viditelněji ovlivnit naším sebeintenzivnějším snažením v jedné malé zemi. To je iluzorní přeceňování vlastní role.

Tedy: uchovat a rozvíjet vizi odlišného světa – ano; věřit však na „zcela novou“ orientaci a kvalitu politické moci po případném vítězství levicových koalic – raději ne.

3) Proti světovému vývoji „pod vedením Západu“ nic nenamítám, pouze se ptám, kde taková vedoucí síla je. Zahraniční politika USA nepředkládá celkovou kvalifikovanou strategii, EU se ještě k vytvoření společné zahraniční politiky a bezpečnostní linie nedostala, a tak spíše z rozpaků než z přesvědčení sahají všichni po existujících nástrojích (NATO apod.) a snaží se je přizpůsobit dnešku. To je velmi nepřesvědčivé „vedení světa“.

4) Při vší úctě k listopadové revoluci, k požadavkům demokratické obnovy i k pozitivním rysům vývoje polistopadového – nemyslím, že někdy se ozývající výtky, že jde současně o vítězství maloměšťáckých tendencí, jsou neoprávněné. Přístup mnoha aktérů minulého disentu k fenoménu „politika“, kriteria stranicko-politického dělení v české společnosti, jednostrannost v orientaci a chování nové moci, plytkost žurnalismu, míra hospodářské kriminality, to vše potvrzuje, že Svitákův někdejší výrok o maloměšťáckém Kocourkovu a Hulvátovu je spíše vlídným označením našich poměrů než nadsázkou.

Jiří Pelikán: Dva hlavní problémy

Cennou předností Jaroslava Šabaty je jeho schopnost myslet koncepčně – jev v naší politice spíše vzácný – a dívat se na současnost s pohledem do budoucnosti. Šabata správně charakterizuje volební úspěch ČSSD jako začátek obratu v našem politickém vývoji. Tento obrat se ovšem neprosadí samočinně, silnou pozicí ČSSD v parlamentě, ale závisí na schopnosti sociálních demokratů vyjadřovat a prosazovat nejen zájmy svých voličů, ale značné části naší společnosti.

Jaroslav Šabata se právem ptá „jak se může utvářet věrohodná **alternativa** (podtrženo J. P.) současné pravicové vlády“ a předkládá k úvaze možná řešení. Svou odvážnou i reálnou vizi bohužel zatěžuje některými filozofickými a historickými reminiscencemi, které jsou jistě důležité, ale pozornost těch, jimž je úvaha určena, mohou od hlavní otázky odvádět.

Za hlavní problém považují, **jak se ČSSD otevře vůči stranám a hnutím či skupinám politického středu a současně také doleva**. Souhlasím plně se Šabatou, že klíčový je problém „**aliance**“, jak to nazývá on, nebo spojenectví. ČSSD nesporně ví, že i kdyby získala víc hlasů než ODS – což v budoucnu jistě bude možné – nemohla by sama vládnout. Není to jen otázka specificky česká: ani v jiných demokratických

státech, například v Rakousku, Itálii, Belgii, Nizozemsku aj., nemůže při existujícím volebním systému demokratická levice získat takovou většinu, aby vládla sama.

Možnost takového spojenectví u nás vidí Jaroslav Šabata v „novodemokratické alianci“, jejímž konkrétním výrazem jako „jediná reálná parlamentní alternativa“ by mělo být „spojenectví vítězné sociální demokracie s úspěšnou demokracií křesťanskou“. Pokud touto „demokracií křesťanskou“ myslí dnešní KDU-ČSL, pak ani při růstu hlasů (ale jakém, aby byl „vítězný“?) pro ČSSD by spojenectví s KDU-ČSL (byť „úspěšnější“ než dosud) na vytvoření solidní vládní většiny patrně nestačilo. Pokud má ovšem na mysli šířeji, tj. demokraticky a křesťansky smýšlející a cítící občany a skupiny nejen v KDU-ČSL, ale i v jiných stranách a mimo ně, pak by byla jistě možná nějaká širší „novodemokratická aliance“, která by mohla získat parlamentní většinu.

Osobně bych dával přednost uvažovat o možné koalici mezi těmi politickými subjekty či silami, které jsou programově pro parlamentní demokracii, rozšířenou o systém územní samosprávy a další formy přímé účasti občanů na správě země (zastupitelská a přímá demokracie nemusí být v rozporu, ale mohou se doplňovat), a pro sociálně

a ekologicky orientovanou tržní ekonomiku. Takové osobnosti a síly najdeme dokonce uvnitř stran jako jsou ODS a ODA a také ve stranách a skupinách středu, nezastoupených v parlamentě, ale vyjadřujících určité zájmy části společnosti. Patří sem SD-LSNS, ekologové a nezávislí („Moravané“, důchodci atd.), ale také, a v ještě větší míře, strany a skupiny demokratické levice, na jejichž zastupování nemá ČSSD monopol. Levý blok a Strana demokratické levice mají sice malou volební základnu, ale značný intelektuální potenciál, programovým zásadám ČSSD velmi blízký, ne-li s nimi identický.

Při vypracování strategie spojenectví se ČSSD nemůže vyhnout střízlivé (nejen historizující) analýze svého vztahu k voličům KSČM. Nedělám si iluze o „tvrdém jádru“ v této straně, ale zároveň nesouhlasím s tendencí „zabetonovat“ potenciál deseti procent voličů do nějaké izolace a vyřadit je tak z účasti na dalším vývoji. Myslím, že i mezi voliči KSČM je dost slušných a kritických lidí, s nimiž by bylo možno navázat dialog o konkrétních problémech naší společnosti a přesvědčit je, že jediná účinná cesta k hájení zájmů pracujících je cesta reforem, jak to s úspěchem praktikují sociálnědemokratické strany Západu.

Josef Lux: Náš politický prostor je přirozeně trojrozměrný

Existenciální otázka „odkud přichází a kam jde“ je základní otázkou pro každý politický subjekt bez výjimky, a to bez ohledu na délku jeho působení. Přitom všechny pokusy o bezvýhradnou restauraci kterékoli vývojové etapy jsou odsouzeny k nezdaru stejně jako pokusy odříznout vlastní minulost a vybudovat ideální budoucnost „na zelené louce“. Nejen politická teorie, ale i praxe je stálým procesem sebedefinování jednotlivých politických subjektů.

Problémem politického definování tohoto typu je v naší době převažující vymezování v negaci, jehož kořeny sahají ovšem mnohem dál než do totalitních let a můžeme je sledovat minimálně do dob českých eman-

Jako druhý hlavní problém vidím **vybudování strany ČSSD jako nástroje politiky a spojení s občanskou společností**. Tuto stránku Jaroslav Šabata i mnozí jiní zřejmě podceňují. Nelze si však zakrývat, že část voličů dala v červnových volbách hlasy ČSSD a Miloši Zemanovi ani ne tak pro jejich program, ale jako projev protestu proti politice Klausovy vlády. ČSSD jako politická strana je zatím spíše slabá v místech a hlavně v různých vrstvách společnosti (hlavně mezi mládeží, inteligencí, středními vrstvami apod.). Tomuto nevděčnému, ale nezbytnému úkolu by se měl nyní předseda strany i celý aktiv věnovat se stejným elánem a nasazením jako v parlamentních volbách. Taková strana musí ovšem počítat nejen s větší jednotou, ale také – v tom plně se Šabatou souhlasím – „s existencí relativně samostatných proudů vně svých řad i na vlastní půdě“.

Dalo by se diskutovat o takových Šabatových pojmech jako je „atlantické společenství“ nebo „vedení světa Západem“, ale na to zde není místo a odvádělo by to pozornost od hlavního tématu. Tím je otázka, jakou alternativu lze nabídnout našim občanům oproti dosavadní, dosti křehké, a proto i nestabilní vládní koalici.

cipačních snah vůči rakousko-uherskému mocnářství. Projevují se jako snaha utvářet politické strany jako hnutí na obranu vůči něčemu: vůči rakouskému útlaku, vůči rozmachu kapitálu, vůči klerikalismu, vůči socialismu, vůči totalitě, vůči liberálnímu pojetí svobody tak bezbřehé, že je sama sobě ohrožením.

Netvrdím, že toto hledisko je možno z teoretického i praktického procesu sebedefinování politické strany zcela a beze zbytku vyloučit, neboť konkurenční charakter pluralitního politického prostředí určuje politickou soutěž také jako zápas s ostatními politickými subjekty o hlasy voličů konkurenčních stran. Stane-li se

však toto hledisko v politice dominantním, dostává veřejný život podobu přehlídky netvářících výpadů víceméně provincionalistického typu.

Nekladl bych proto jako zásadní otázku politické budoucnosti problém, s kým proti komu vytvářet zásadní spojenectví či dokonce integrační bloky, ale spíše hledání způsobů spolupráce na partnerském základě vždy tam, kde je to vzhledem k programovému vymezení politických subjektů možné. Do této kapitoly patří samozřejmě i mezinárodní dialog křesťanských a sociálních demokratů včetně dialogu tuzemského, který se může a vzhledem ke křesťanským základům evropské civilizace, založené na solidaritě, se nepochybně také stane východiskem evropské integrace. V žádném případě však tento proces nevidím jako „pragmatické úsilí o vnitřně

ucelenou ideovou orientaci překonávající rozpor mezi katolickou a socialistickou kritikou kapitalismu“ v podobě uměle vybudované hráze proti novoliberálním proudům.

Politická mobilizace na obranu proti liberálnímu kapitalismu by byla stejným anachronismem jako vyvolávání socialistického strašidla při pouhém vyslovení slova „sociální“, anebo klerikálního strašidla při zmínce o křesťanské demokracii. Moderní evropská politika vykryštovala přirozeným vývojem ve tři základní politické proudy: křesťanskodemokratický, sociálně demokratický a liberální. Pokusy učinit tento trojrozměrný prostor dvojrozměrným by vždy a v jakékoli kombinaci znamenaly jeho zploštění, a to především ve středu Evropy, kde bipolární politické rozdělení nemá tradici.

Karel Skalický: Poznámka k Šabatově studii

Že ODS nesloží ruce v klín a bude se přičiňovat o dlouhodobou integraci občanské pravice, to Václav Klaus vyhlásil, a já mu přeju, aby v tom uspěl. Jen pochybuji, ba nevěřím, že k úspěšné integraci vystačí idea „trhu bez přívlastků“. Sdílím, co nedávno napsal Bohumír Janát, že „představa samospasitelné síly tržního mechanismu se stala – jak to pojmenoval T. G. Ash – poslední východoevropskou utopií“. To jistě neznamená, že bychom směli tržnímu mechanismu upírat jeho naprosto nutnou a ničím nezastupitelnou funkci. To jen znamená, že ona „neviditelná ruka“, čili kapitalistická oboha a jeho prozřetelnosti, postulovaná Adamem Smithem jako ona nadpřirozená síla moudře harmonizující jednotlivé ziskuchtivé egoismy individuí usilujících každé výlučně jen o své individuální blaho ve všeobecné blaho všech, se začala už na počátku tohoto století prokazatelně neosvědčovat. Kapitalistický Bůh se prozradil jako bůžek. Kapitalismus však dokázal zbavit se ho včas a tím se stát alespoň náběhově

kapitalismem s lidskou tváří. Tím nechci říci, že Klausova nynější strategie „trhu bez přívlastků“ by nebyla v tomto období přechodu na čas užitečná, ba nutná. Chci jen říci, že dlouhodobě s touto strategií nevystačí. Občanská pravice bude muset mít hlubší integrační ideu.

A ČSSD? Také! Jakou? To není zatím moc jasné. O to záslušnější je proto Šabatova studie, která prošetřuje možnost radikálního ideového obratu v prostředí nalevo od středu. Obratu kam? Rozumím-li Šabatovi dobře, tedy od protináboženského volnomyšlenkářství k náboženskému „volnověrectví“. Toto slůvko je asi Šabatův výtvor, jímž označuje s odvoláním na mou maličkost intence katolických teologů inspirovaných Druhým vatikánským koncilem připravovat cestu „racionality svobodného rozhodnutí pro Boha“. V tomto smyslu, nekládáme-li do toho slůvka jiné liberální významy, můžeme, ba musíme „volnověrecký postoj“ uvítat a prosazovat. Jsem proto se Šabatou srozuměn, když říká, že „tento obrat se může zrodit jenom

z programatického úsilí o vnitřně ucelenou ideovou orientaci, překonávající rozpor mezi katolickou a socialistickou kritikou kapitalismu“.

Když pak ale pokračuje, že „novodemokratická orientace zakotvená v mezinárodním dialogu sociálních a křesťanských demokratů je víc než **Nová atlantická iniciativa** založená v **novokonzervativních** předpokladech“, bylo by nanejvýš potřebné a záslužné ukázat, v čem toto „víc“ spočívá. Jedno však je jisté - a dalo by se to doložit výčtem současných osobností našeho uměleckého, literárního a filozofic-

ko-teologického světa - že „v nejhlubších vrstvách myšlenkového pohybu dvacátého století - jak píše Šabata - se objevil katalyzátor, který do šířky i hloubky rozvinul »novou subjektivitu« - nebývalé silný smysl pro pravdu zakotvenou univerzálně - ve smysluplném neznámu“. Co je to však „smysluplné neznámo“? To je v náboženském slovníku Bůh. A tak závěrem bych řekl, že našim politikům se bude stále naléhavěji klást potřeba prodělat dobrý kurs jednak obecné religionistiky vůbec, jednak křesťanské teologie (nejen katolické) zvláště.

O novodemokratickou alianci

Sedmnáct příspěvků k mému textu uveřejněnému v Listech č. 5/1996, který měl původně i podtitul *O novodemokratickou alianci*, se mně rozpadá na ty, o nichž se domnívám, že na mé východisko spíše navazují (byť i kriticky), a na ty druhé.

Programovými oponenty jsou: Petr Uhl, který vychází ze socialistického „protiprojektu“ projektu „novodemokratického“, Milan Znoj, který odmítá novodemokracii jako liberál, Přemysl Janýr obhajující sociálnědemokratický tradicionalismus, Jaroslav Ortman a Adolf Müller, kteří jsou pro změnu zabarveni tradicionalismem reformně-komunistickým, novokonzervativní Michaela Freiová a Josef Lux se svou „centristickou“ křesťanskou demokracií.

Rozeberu především jejich texty. Na okraji budu postupně odkazovat na ostatní autory, tj. na Alexandra Mitrofanova, Miloše Hájka, Jana Šimsu, Jaromíra Procházku, Petra Wurma, Karla Flosse, Richarda Falbra, Jiřího Pelikána a Karla Skalického (pořadí volím podle toho, jak byly příspěvky uveřejněny). Pavla Dostála sem zařazuji pro jeho přátelskou provokaci; signalizuje ovšem něco velmi vážného, a tak na něj reaguji hned první kapitolkou.

Pavel Dostál poznamenal (jako jediný), že rozvádím starší motiv o potřebě *nové* parlamentní většiny, bez níž nemůže vzniknout vláda, která by byla věrohodnou **alternativou** (slovo, které podtrhl J. Pelikán) vlády pravicové. Zároveň usoudil, že volby mou orientaci na takovou většinu nepotvrdily, že přání bylo *i v tomto případě* otcem myšlenky; nástup komunistů a republikánů v příštích volbách se mu pak jeví natolik možný, že se ptá, jestli pak nebude nutné uvažovat o jiné parlamentní většině, tj. o Velké koalici.

Proč ten pesimismus? Jen proto, že se Miloš Zeman stal předsedou Sněmovny? Zářijové průzkumy ukázaly, že katastrofál-

ní odliv sympatií k ČSSD ve prospěch komunistů a republikánů se nekonal; republikáni spadli dokonce pod pět procent.

A proč by měl být tah na kvalitativně novou parlamentní většinu zbožným přáním? Nezačal snad letošními parlamentními volbami dramatický (a vlastně překvapivý) rozpad staré vládní většiny? Nejen to. V roce 1994, před komunálními volbami, jsem o *nové parlamentní většině* uvažoval na pozadí zjevného pnutí mezi prezidentem a premiérem. A vyvolal jsem pozdvižení floskulí „strana Hradu“ (mimoходом: i J. Dienstbier mluvil téměř ve stejné chvíli o prezidentské a premiéřské „straně“). Nabízela se totiž otázka, kdo bude v roce 1998 zvolen prezidentem. Nebylo možno vyloučit, že to nemusí být Václav Havel, a bylo jasné co, koho a jak by to posílilo.

Po volbách v roce 1996 v podstatě víme, na čem v tomto směru jsme. Postavení Václava Havla se upevnilo, ve funkci příštího prezidenta si lze těžko představit někoho jiného, hegemonie „Klausovy ODS“ byla nalomena, ODS už není stranou „jednoho muže“. A Václav Klaus, který maloval před senátními volbami na zeď čerta „zvratu polistopadového vývoje“ (a pokračoval tak mimoходом v tiché polemice s Václavem Havlem, který se je ště před volbami o naší situaci vyslovil v opačném duchu), připomíná tonoucího, který se chytá stébla.

Ale abychom nepředbíhali. Stará většina nefunguje. To neznamená, že nová už vznikla; že staré odchází a nové si dává na čas, je normální, o možnosti regresi nemluvě. V daném případě si lze představit – za předpokladu, že by odpadli republikáni (což je právě teoretická možnost, kterou naznačily zářijové průzkumy) – že vládní koalice v dnešním složení může obnovit a posílit svou většinu v parlamentě i v tom případě, že by se její preference podstatně nezměnily.

Nic ovšem není dáno předem. Ani to, jak bude vypadat příští parlamentní většina a vládní koalice, ani způsoby, jímž se do věci vloží ČSSD, na níž v jakékoli úvaze o alternativě současné vlády záleží nejvíc. Revolta čtyř poslanců ČSSD při hlasování o rozpočtu, přesněji, nepříliš šťastná revolta místopředsedy strany Karla Machovce (je nepochopitelné, že navrhl jednotný postup klubu, a když přišlo na věc, hlasoval jinak) působí jako katalyzátor tříbení duchů. Překvapivě ostré Zemanovo *buď Machovec, nebo já* se navenek může vysvětlit rozpolžením, které vyjádřil větou, že „člověk, který navrhl jednotný postup a pak hlasoval jinak, nepatří do předsednictva“. Ale to je opravdu, jak se všeobecně soudí, jen špička ledovce, jehož základnou je svár odlišných, ale stále ještě nepříliš ujasněných strategií ve vedení ČSSD.

Alexandr Mitrofanov jej popsal jako srážku zemanovské vize, odvozené z „rakouského“ modelu (koalice ČSSD s KDU-ČSL) na jedné straně a tíhnutím ke koalici ČSSD s ODS „bez Klause i bez Zemana“ na straně druhé (viz *Zeman, Machovec a komunisté*, Právo 21. 10. 1996). Dodejme, že orientace na koalici ODS-ČSSD, kterou by bylo možno podezřívát z toho, že vědomě vychází vstříc zájmům pravice nebo že to činí přespříliš bezděky, je nepříliš určitá a ujasněná; jisté do ní nelze například počítat pesimismus Pavla Dostála.

A to přesto, že Jiří Leschtina v Mladé frontě DNES předpovídá, že skupina politiků kolem Karla Machovce, kteří nejsou zaslepeni žádnou traumatizující záští, myslí jen na to, že dříve nebo později bude nutné vytvořit většinovou pravolevou koalici za účasti ODS i ČSSD, v níž zasednou politici, kteří jsou již dnes schopni efektivně komunikovat s Klausovými lidmi (viz *Vzbouřenci vypustili Zemanovi pneumatiku*, MF DNES 12. 10. 1996). Pravda, ideálnější záchrannou síť pro starou parlamentní většinu – neboli pro rekonstrukci pravicové vlády jednoho typu v pravicovou vládu jiného typu – si nelze představit. Denunciace zleva (že ČSSD se chystá prodat svoje levicové prvorozenství

a přeběhnout do vládního tábora) by si pak ovšem přišla na své.

Petr Uhl kritizuje vládní politiku (i ČSSD) v publicistice, kterou založil a rozvinul na ostře laděné obraně lidských práv, „zleva“. A to soustavně, programově a impozantně. Jen málo z toho, co píše, bych nepodepsal (to, co bych nepodepsal, stojí ale obvykle za to). Zvláště dvě říjnové úvahy v *Právu* (*O vládě, která se baví*, a *O reálném socialismu a reálné demokracii z října*), vyjadřují to, co nazývám tahem na novou vládní většinu. Můj spor s ním není tedy sporem o to, zda má ČSSD usilovat o vládu, která by byla věrohodnou alternativou vlády Václava Klause, zda to má být vláda, která bude prochnuta „listopadovou emancipační vizí“, již agresivní pravicový kurs hrubě popřel. Je sporem o pozitivních předpokladech takové vlády.

Můj důraz tkví v tom, že to nemůže být vláda v tradičním smyslu levicová či socialistická. Ale nikoli jen proto, že podmínky pro takovou vládu ještě nedozrály, nýbrž proto, že po rozkladu reálného socialismu je politika založená na tradiční levicové intelektuální výbavě ve svých důsledcích zjevem anachronickým a že anachronismem zůstane už pro všechny příští časy.

Formule o *novodemokratické alianci* míří proto nejen proti ideovým konceptům liberálněkonzervativním (neboli proti aktuálním eklektickým směsím *novoliberalismu* a *novokonzervatismu*), nýbrž – mám-li se vyjádřit symetricky – i proti konceptu *strosocialistickému*, tj. proti jakémukoli doznívání „říjnového“ schématu permanentního přerůstání revoluce demokratické v revoluci-evoluci socialistickou. Nová demokracie, demokracie nové epochy, je a zůstane radikálním výrazem všeobčanského zájmu a nikoli zájmu tak či onak partikulárního, i kdyby se sebeupřímněji předváděl a jevil jako „třídní zájem pracujících“.

Petr Uhl uznává užitečnost mezinárodního dialogu sociálních a křesťanských demokratů. Může prý mnohé zlepšit. Je však zároveň přesvědčen, že se dnešního politického systému příliš nedotkne. Radikální

obrat musí podle něho směřovat *k postupně změně politického systému, rostoucího z odcizení a další odcizení produkující*. Tím se ovšem znovu vracíme k výchozímu bodu sporu, k myšlence *přechodu od nadvlády nad lidmi ke správě věcí všemi lidmi* a s doprovodnými Engelsovými teoretickými tezemi *o odumírání státu* – tedy ke koncepci, která implikuje *starosocialistické* představy o přerůstání evoluce-revoluce demokratické v evoluci-revoluci socialistickou.

Tentokrát však Petr Uhl podle vlastních slov překračuje rámec analýzy a dobře míněných rad. Odvolává se na existenci křesťansko-sociální frakce a vyslovuje se pro socialistický *protiprojekt* projektu novodemokratického. Vhodnější než *doporučovat integraci s lidovci*, píše, je prosazovat „emancipační vize“ přímo v sociálně demokratické straně, protože je stranou, které prvky této vize nejsou cizí.

Představa, že novodemokratická iniciativa směřuje *k integraci s lidovci*, je ovšem založena na nedorozumění. Má je na svědomí zkrat, který probleskuje několika příspěvků, že KDU-ČSL a křesťanská demokracie jedno jsou. Možná, že v této *nedějinné* představě můžeme zahlédnout i intelektuální zdroj pesimismu nejen Pavla Dostála. Jisté však je, že právě *nedějinné* myšlení má na svědomí nejen uvedený zkrat, ale i špatné čtení floskule o „straně Hradu“.

Novodemokratický projekt *není* projektem integrace ČSSD s KDU-ČSL. Nejen to. Není zrcadlovým odrazem snah o integraci občanské pravice (důležitý bod, který je postižen v příspěvku Milana Znoje). Je strukturou povytce pluralitní, spontánní a dialogovou; strukturou, která potřebuje čas na zrání a dozrání v podmínkách stále zrající parlamentní kultury. Tedy žádná nová variace na téma Národní či jiné podobné fronty.

Idea novodemokratické aliance vyvěrá z logiky zvláštního příbuzenství obou ne-liberálních či protiliberálních ideověpolitických formací. Příbuzné jsou si jednak tím, že tak či onak kritizují „nadvládu kapitálu“, jednak v tom, že obě sváděly a svádějí zápas se svou tradiční jednostranností – se

sklonem přezírat individualistický fundament klasického liberalismu a občanské společnosti.

Petr Uhl zjišťuje ovšem nikoli neprávem, že novodemokratický dialog může být úspěšný jen tehdy, bude-li *ubývat situací, kdy stanovisko pravicových občanských stran je pro stoupence občanské společnosti přijatelnější než klerikalismus či morální konzervatismus strany lidové*. A vyslovuje přání, aby takových situací ubývalo skutečně.

Vadou na kráse tohoto typu levicového postoje je však jeho *defenzivní, demobilizující* ráz. Stanoviska pravicových občanských stran jsou opravdu namnoze pro „stoupence občanské společnosti“ (zvláště pokud jde o církevní majetek) přijatelnější. Ale je to *jen* vina křesťanskodemokratických stran? Není to tak, že jednou z podstatných podmínek pozitivních změn v křesťanskodemokratickém světě je změna v chování sociální demokracie? Karel Floss dobře ví, proč napsal, jak těžké je překonat v ČSSD to, co nazývá novoliberalním horizontem, dodává, kolik lidí ve straně se ještě hrdě hlásí k mělce liberální a antiklerikální volnomyšlenkářské tradici, s níž tak jasnozřivě skoncovala Charta 77!

Pokročit v tomto směru předpokládá na jedné straně vyrovnat se vážně a pozitivně s katolickou kritikou liberální moderny, na straně druhé pochopit téma odluky státu od církve v duchu, který naznačil Jan Šimsa, tj. jako nedílnou součást vnitřní struktury demokracie vůbec. Tento vstřícný pohyb jistě není možný bez ohledu na to, jak se chová „reálná křesťanská demokracie“, ale má-li zdolat četná úskalí, musí být prodchnut jasným vědomím, že už dávno neplatí rovnice křesťanská demokracie = klerikalismus či morální konzervatismus; že křesťanská demokracie není jen KDU-ČSL, že i ona – stejně jako ČSSD – má své širší pole; a že jedno její křídlo má podobu křesťansko-sociální frakce v ČSSD.

Aktivní politiku ve vztahu ke křesťanské demokracii potřebuje ČSSD i kvůli sobě samé. Jinak ideově nevyzraje. Urychlovat tříbení duchů i ve svém vlastním prostředí

je pro sociální demokracii příkazem, nechce-li zplánět, chce-li naplnit svoje určení, chce-li představovat pevný politický i mravní fundament vlády, která nebude vůči korupční síle kapitálu povolná, chce-li vykřesat vládní koalici s jiskrou potřebnou k takovému obratu. Ten totiž nezaručuje *jakákoli* dohoda mezi demokraciemi s pří- vlastky křesťanská a sociální. Nejméně pak pragmatický sňatek z rozumu, vynucený jen volebními výsledky.

Idea aktivní a ofenzivní politiky sociální demokracie vůči křesťanské demokracii je emancipační vizí *svého druhu*. Je vizí, která se emancipuje od *nedějinného* pojetí tradiční levicové emancipační vize. Dnes to znamená: od takového pojetí perspektivy občanské společnosti, které nebere v potaz hloubku dějinného zářezu vyvolaného rozpadem sovětskoruského imperiálního systému a které kulhá politicky, intelektuálně a duchovně za změnami, které proměňují lidskou civilizaci do hloubky a globálně.

Uhlovu výzvu k ustavení socialistické tendence (proudu? směru? frakce?) na půdě sociální demokracie proto chápu jako cennou příležitost pohnout vodami nikoli sice zcela stojatými, ale ani příliš bystrými.

Petr Uhl je ovšem už sám o sobě „institucí“; padlo-li z jeho strany slovo o založení frakce, která by byla protějškem frakce křesťansko-sociální, jako by ji už založil. A tak se ptám: V jakém vztahu je novodemokratická iniciativa k iniciativě socialistické? Jak věc vidím, pozitivní rysy tradiční kritiky kapitalismu zleva novodemokratická iniciativa v sobě zahrnuje. Ale naopak to neplatí. Socialistická iniciativa neobsahuje v sobě iniciativu novodemokratickou pro svou intenci vydělovat kritiku kapitalismu z demokratické kritiky, stavět ji *vedle* ní a *nad* ni.

Ale právě proto je institucionalizace dialogu na půdě ČSSD (o nic jiného - mluví-li se o frakcích - by nemělo jít) v zájmu tříbení duchů, vnitřního růstu a politického zrání nezbytná. Sjezd ČSSD, a s ním i vážná politická rozhodnutí, nejsou ostatně daleko. Koná se už v březnu 1997.

V dalším textu se autor vysloví podrobněji k příspěvkům šesti autorit: Milana Znoje, Přemysla Janýra, Jaroslava Ortmana, Adolfa Müllera, Michaely Freiové a Josefa Luxe. Listy jej uveřejní v příštím čísle.

Diskusi o současném a budoucím směřování sociální demokracie jsme zahájili v Listech č. 5/96 studií Jaroslava Šabaty, k níž se současně vyjadřoval Petr Uhl, Alexandr Mitrofanov, Miloš Hájek, Milan Znoj, Jan Šimsa, Jaromír Procházka, Petr Wurm, Přemysl Janýr, Karel Floss, Jaroslav Ortman, Michaela Freiová, Richard Falbr, Pavel Dostál, Adolf Müller a Jiří Pelikán. V dalším, 6. čísle loňského ročníku pak Josef Lux a Karel Skalický a na některé názory vyslovené v diskusi reagoval Jaroslav Šabata. Dnes tuto diskusi uzavíráme. Výměna názorů o aktuálních otázkách české sociální demokracie jako politického směřování, nikoli ČSSD jako politické strany, bude v Listech nacházet své místo i nadále.

Jaroslav Šabata

O novém kritickém proudu

S příspěvkem Petra Uhla jsem se vyrovnával ještě před senátními volbami (*Listy* číslo 6/96), komentáře k dalším textům zrcadlí události povolební.

Předvolební jednání o státním rozpočtu vneslo do vztahů mezi vládní koalicí a opozicí nové prvky. A ještě více do opozice samé. Především pro sociální demokracii představovalo zátěž, která byla nad její síly. Předseda strany ze situace, jakou dosud neřešil, jak sám řekl, znervózněl. Zákroky proti poslancům, kteří se vymkli většině a byli obviněni z volebního neúspěchu strany, měly spíše bumerangový efekt; postižení – každý na svůj způsob a na svou pést – hosenou rukavici zvedli.

Místopředseda ČSSD Karel Machovec adresoval ÚVV ČSSD otevřený dopis (byl rozdán na vylučovacím zasedání Ústředního výkonného výboru 14. 12. 1996), navazující na starou ideu *pragmatického posunu* (posunu ČSSD ke středovému voliči) bývalého poradce předsedy ČSSD Oty Novotného. Ota Novotný sám pak dosadil tečku nad „i“, když napsal, že sociální demokracie, která se chce pokusit o pragmatičtější a méně konfrontační styl než je Zemanův, by se měla porozhlédnout po jiném muži v čele (viz Ota Novotný; Řekne sociální demokracie stop Zemanově stylu?, *Právo* 4. 12. 1996).

Předseda rozpočtového výboru Sněmovny Jozef Wagner odmítl „Zemanova řešení“ jako „odtržená od reality a podřízená propagandistickému úsilí získat podporu“, ale

návrh „frakce Karla Machovce“ na změnu ve funkci předsedy strany by prý na sjezdu nepodpořil (viz Wagner nebude žádat Zemanův odchod z postu předsedy ČSSD, *Právo* 14. 1. 1996).

Wagner, posilněný svým husarským kouskem (po vyloučení se téměř vzápětí do strany vrátil a byl zvolen delegátem sjezdu), zdůvodňuje svou zdrženlivost především argumentem, že Zeman je „ještě v tuto chvíli“ představitelem velmi silného proudu v ČSSD a má i značnou podporu těch, kteří byli transformací velmi postiženi.

Slovní obrat „ještě v tuto chvíli“ nemusí, ale může navozovat představu, že důvodem zdrženlivosti je jen silná mocenskopolitická pozice předsedy strany, že hrozný jsou kyselé proto, že visí příliš vysoko.

Pět stručných kapitol k příspěvkům, z nichž každý jde jiným směrem, je proto pokusem poněkud vyladit ideové zázemí nového kritického proudu v sociální demokracii.

1.

O Zemanovi se občas říká, že není sociální demokrat, že je liberál. Tradiční sociální demokrat jistě není. Jak by jím taky se svou generační výbavou mohl být? Odpor nejen k mesianismu, ale k jakékoli metafyzicky zakotvené perspektivě narůstal od pověstných „šestatřicátníků“ (generace narozená v roce 1936 jako Václav Havel) v každé další generační vrstvě. Ptát se odkud při-

chází a kam jde sociální demokracie nebylo možné už jen proto, že jako jedna z frakcí „dělnického hnutí“ byla už dávno ze hry a otázka „odkud přicházíme a kam jdeme“ se stala podezřelá sama o sobě jako pozůstatek utopického myšlení. Vůdčí ideou se stala antivize „otevřené společnosti“.

V tomto rozpoložení se formovalo liberální křídlo Občanského fóra i Občanské hnutí, které z něho vzniklo. Lidé s vyhraněnějšími postoji a levicovými sklony revoltovali (skupina ministrů a poslanců na podzim 1991, k níž patřil Zeman i já), ocitali se na jeho okraji, buď byli vykázáni (Zeman dříve, já později), nebo odešli sami (tuto dlouhou řadu zahájil Jičínský a Kučera). „Zbytková“ strana se pak zabydlela v chytré odrůdě liberálního fundamentalismu.

Na mušce mám především Václava Žáka a Milana Znoje. Petr Uhl usoudil, že jsem se vzdal jakékoli emancipační vize, Žák si mne pro změnu přátelsky dobírá, že lpím na emancipační vizi jako nevy léčený komunista (mou studii četl se sebezapřením, vůbec se k ní nechce vyjadřovat). Jeho ideový bliženec Znoj říká totéž, jen jinými slovy: novodemokracie je prý pokusem zachránit vizi radikálně jiného světa stůj co stůj; je „klamavá“ (stačí poválečný příklad těch, kdo nastolovali demokracii vpravdě lidovou, protože jim nestačila buržoazní). Nejasná „demokracie pro všechny“ před skluzem do černé díry neochrání; docela slušnou nadějí i pro sociální demokraty je prý demokracie liberální.

Takto pojatá „naděje pro sociální demokracii“ není žádná naděje pro sociální demokracii. Zcela prakticky: nedává sebelepší odpověď na velkou otázku, proč se prosadila politika, pro niž je člověk „pouhý tvůrce zisku“ – proč se prosadila orientace, která ducha nové demokratické orientace (tj. původního ducha listopadové revoluce) vytěsnila ve jménu reálného kapitalismu; a především, jaký podíl na tomto vývoji měla koncepce, která chtěla mít z Občanského hnutí „ódeésku s lidskou tváří“. A když už je řeč o tom, co je nadějí sociální demokracie, pak je třeba říci, že známé nepřátelství k Zemanovi, které je motivováno

liberálním postojem této provenience, je pod Zemanovou úrovní.

Tento starý spor s kamarády-liberály by ovšem zasluhoval jinou pointu, než je ta, kterou máme zatím k dispozici. Ladislav Hejdašek se o to pokusil svým slovem o reformních komunistech a dehonestaci socialismu (v projevu k dvacátému výročí vzniku Charty 77 – viz *Listy* č. 1/97). Vrátil se tak k otázce, která se vnutila všem, kdo stáli nad troskami socialismu s lidskou tváří: odkud přichází a kam jde občanská společnost ve všech svých závravných a stupňovaných evolučních a revolučních proměnách devatenáctého a dvacátého století?

Idea moderní sociální demokracie spočívá na přesvědčení, že občanská společnost (na rozdíl od poddanské) je ze své povahy „otevřená“ a *proto* (nikoli *přesto*) „někam“ jde. Můj spor s Milanem Znojem a jeho liberálními druhy se tedy netýká otázky, kam jde občanská společnost (vytvořená, jak víme, kapitálem, za což ovšem nemůže Marx), nýbrž toho, zda takovou otázku smíme vůbec s ohledem na dějinně omezenou lidskou zkušenost klást...

Jedno jisté je: celá intelektuální moderna je jedno velké kladení této otázky. Připomněl jsem (v článku Případ Pavla Dostála a něco navíc, *Právo* 11. 12. 1996), že v urputném hledání východiska ze zdánlivě bezvýchodné situace na počátku sedmdesátých let se vynořil pojem-kříženec „otevřený socialismus“ (jeho autorem byl Petr Wurm). Odpovídal snaze najít schůdnou mezipolohu mezi reformním komunismem (tj. bezvýchodným kompromisem s reálným socialismem) a perspektivou novokapitalistické restaurace. O perspektivě světového společenství uvažoval v duchu postulátů otevřené společnosti, tj. odmítal jakékoli „metafyzické zdůvodnění“, které „nárokuje pro jakoukoli stranu výjimečné postavení“ (autor pragmatického posunu Ota Novotný), ale z reálií druhé poloviny dvacátého století zároveň dovozoval, že dějiny kapitalismem nekončí. Novodemokracie, pojem, který se mi vnul počátkem osmdesátých let v diskusích s pacifisty a o pacifistech, je variace na totéž téma.

2.

Přemysl Janýr prohlašuje (*Listy* č. 5/96), že ČSSD je jednoznačně stranou protransformační, a dodává, že nechápe, proč by se měla vzdát iluze, že jejím úkolem je dospět k tvaru „klasické“ sociální demokracie.

Odpovím na Janýrovu otázku oklikou. Usoudil, že Achillova pata mého „politologického teoretizování“ je v tom, že zařazuji ČSSD tam, kam nepatří: na tektonický zlom, na jehož jedné straně jsou ti, kteří byli transformací postiženi nebo k ní zaujímali už předem postoj mírně řečeno nedůvěřivý (jako lidé starým režimem saturovaní), a na straně druhé ti, které odpudila, kriticky naladila a znejistila transformace v režii pravice, ač do ní vkládali větší či menší naději.

Na tom, že ČSSD je stranou protransformační, jistě nemohou nic změnit invektivy Václava Klause. Ale obecné tvrzení obchází otázku, jakému vnitřnímu cloumání v nepřetržitých tlacích zprava i zleva je polistopadová sociální demokracie odzdola nahoru a odshora dolů vystavena a jak obtížně se v současnosti vypořádává s kursem nepřímé podpory menšinové pravicové vlády. Tím, že v konfliktu o rozpočet vyvrcholily vášně, že Wagner a Machovec se ocitli v podezření, že se nechali „koupit“, se zdaleka nevyjevil jen temperament těch či oněch jednotlivců. Zrcadlí se v nich složitě sociální a politické tlaky a protitlaky mimořádně živého tektonického pole, které je údělem sociální demokracie.

Zkrátka: nikam sociální demokracii nezařazuji, je tam, kde je. Na tektonickém zlomu české společnosti situovaná sociální demokracie může svá vnitřní pnutí ustát jen za předpokladu, že svůj nejednoduchý úděl vezme na vědomí s chladnou hlavou. To předpokládá, že její vedení bude pevně vzdorovat náladám vymezovat se negativně: proti „kompromisníkům“, proti „levičákům“, proti skupině s tím či oním cejchem; že bude sledovat pevný kurs proměny sociální demokracie v „otevřenou stranu“.

Ota Novotný argumentuje přesvědčivě, že vyloučení Wagnera a Teplíka byla chyba (*Právo* 17. 1. 1997), ale k chybným závěrům by mohly vést i úvahy o bývalých komunis-

tech v sociálnědemokratickém poslanec-kém klubu coby potenciálních spojencích KSČM jen proto, že ona je tam vidí. Tento typ hysterické nedůvěry k „exbolševikům“ nikam nevede. Nezapomeňme, že strategie koncipované Rudolfem Battěkem a Václavem Bendou ztroskotaly ze stejné příčiny: jeden chtěl čistou sociální demokracií, druhý příliš čistou demokracií křesťanskou. Společný jmenovatel obou exdisidentských konceptů: vymezovali svou orientaci především negativně.

Tendence vymezovat se negativně je jen jiný název pro cestu menšího odporu. Tu volila oslabená polistopadová levice z pudu sebezáchovy především v úniku do protiněmectví; do jednoho houfu ji srážela takzvaná „Havlova omluva“. Na konci tohoto sedmiletého procesu je komunistická výzva *k součinnosti všech „reálných sil“* (dokonce nejen levicových), které odmítají česko-německou deklaraci jako dokument „národní hanby“ a „institucionalizované lži“.

Slyší na ni i silný starovlastenecký proud v sociální demokracii, ač si to nepřipouští. Komunisticko-republikánské tažení za ochranu národa je proto životně důležitou výzvou pro sociální demokracii s jejím proměnlivým a neustáleným členským a voličským zázemím. Smysl této výzvy je prostý: nemůže se orientovat na hotový vzor „klasických“ sociálních demokracií. Zvláště ne v situaci, kdy jsou samy (s ohledem na krizi sociálního státu) vtahovány do zápasu o obnovu své dějinytvořivé síly.

Česká sociální demokracie se musí orientovat na realitu konce století. Tradicionalismus zamilovaný do „klasické sociální demokracie“ nepodlehli na hradeckém sjezdu Zemanovi, protože je „nekonvenční rétor“, ale proto, že je zahleděn do minulosti, proto, že nemá sílu si tuto zkušenost osvojit; a z téhož důvodu podcenil vyhlídky „Zemanovy strany“ ve volbách. Fenomén Zeman se zkrátka rétorikou, která „nevzbuzuje důvěru veřejnosti“, vysvětlit nedá.

3.

Jaroslavu Ortmanovi (*Listy* č. 5/96) připadá moje úvaha o strategickém spojenectví soci-

ální demokracie s křesťanskou demokracií jako plán z jiného světa. Jeden z „vysněných spojenců“ by prý musel ve věci církevního majetku otočit o 180 stupňů, a to si prý vzhledem k voličům nemůže dovolit ani jeden.

Svým suverénním tónem provokuje rozpravu o dějinném myšlení. Jeho výsměch plánům z *jiného světa*, plánům *vysněným*, je příznačný: je to výsměch, který má vždy po ruce mělce realistické myšlení – myšlení jedním slovem nedějinné. Klíčem k myšlení dějinnému je porozumění tomu, co je silný smysl pro čas, pro časový horizont, pro „perspektivu“. Čím je „smysl pro čas“ zakrnělejší, tím intenzivnější je ulpívání na tom, co se děje právě nyní. Skutečné je pak prostě jen to, co se právě děje; ne-skutečnější je to, co se zpřítomňuje; to, co bylo včera a co bude zítra, skutečné není. Jenže „čas“ trhá oponou, a to nepřetržitě; a horizont vypracovaný z bezprostřední zkušenosti se nepřetržitě bortí...

Církevní majetek leží mezi ČSSD a KDU-ČSL jako pořádná kláda. Ale není žádnou absolutní překážkou pro jejich spolupráci, pokud jako taková nechce být chápána, tj. pokud se nestane záminkou předsudečných záměrů. Ať už klerikálních nebo antiklerikálních.

V porovnání s obrovským rozměrem převratů ve vlastnických vztazích je spor o církevní majetek sporem okrajovým; navíc sporem, který sužuje i vládní koalici. Kdyby se mezi sociálními a křesťanskými demokraty vedl spor o privatizaci vůbec, měly by se věci zcela jinak: pak by to skutečně znamenalo, že obrátit se k sobě čelem znamená otočit se o sto osmdesát stupňů.

Nic takového není třeba: v tomto strategickém směru vzniká mezi oběma subjekty slušná styčná plocha: její rozpětí sahá od notoricky známé shody obou stran ve věci trhu s přívlástkem až po stále se stupňující kritičnost v otázkách, které se týkají „odvrácené strany“ privatizace. Tichá koalice „proti ODS“ v druhém kole senátních voleb napověděla v tomto směru víc, než všechny předcházející náběhy ke sblížení sociálních a křesťanských demokratů dohromady.

Jaroslav Ortman má „protiprojekt“, který leccos z jeho postoje vysvětluje: ČSSD prý vykročí špatně, bude-li pokračovat ve své dosavadní politice „jediné demokratické alternativy“ pravicové vládní koalice – dobře vykročí, jestli se bude řídit „polským modelem“ levicové politiky, bude-li respektovat pluralitní strukturu levice.

Mám porozumění pro alergii malých stran, které vnímají předsedu ČSSD jako muže zatíženého sklonem k hegemonismu. Nic bych taky nenamítal, kdyby projekt navrhovaný Levým blokem byl zakotven v perspektivě jednoznačného rozchodu s ideovou platformou KSČM (s platformou, která je možná národně socialistická, ale rozhodně ne levicová). To by odpovídalo duchu polského modelu. Háček však tkví v tom, že Ortman svůj „novolevicový“ projekt staví na totální skepsi vůči projektu strategické spolupráce sociální a křesťanské demokracie, čímž odepisuje jakoukoli realistickou perspektivu zásadní změny...

Podobně, byť i nepřímou, vyznívá polemicke námitka Adolfa Müllera, že éra pokusů o jednotu levice neskončila. Argumentuje nábojem „neřešené sociální problematiky“. Ale energie sociální nespokojenosti se neproměňuje v alternativní politickou sílu, která je s to řešit sociální problematiku, sama od sebe; ustavuje se jen *programově*. A tak jsme tam, kde jsme byli na začátku: kolem jaké ideové osy se má točit dialog, který respektuje pluralitu „levice“ a směřuje k jejímu sjednocení? Jedno je ovšem jisté: taková osa může být jen jedna. Jinak by se kolem ní mohli točit i republikáni, kteří říkají nahlas to, v co jiní doufají: že „Zeman se zbaví Machovce“.

4.

Michaela Freiová pojala můj text jako pokus o formulaci ideové báze integrace křesťanských a levostředových sil (viz *Listy* č. 5/96). To mne sklíčuje. O integraci, tj. o splynutí uvedených „sil“, tedy o splynutí KDU-ČSL a ČSSD, jsem nemohl uvažovat ani ve snu. Schematická je i strohá kontrapozice sil křesťanských a „středolevých“. Křesťané různých církví, ba dokonce

i křesťanská „síla“ (frakce), působí i na půdě sociální demokracie.

Nejpodstatnější však je, že „středolevá“ síla, tj. ideověpolitické formace, které nejsou ani ultralevicové, ani pravicové, by neexistovaly bez lidí, o nichž někteří teologové hovoří jako o křesťanech „anonymních“; a to nikoli proto, že by chtěli svoje smýšlení skrývat, ale protože jsou – vyjádřím-li se paradoxně až absurdně – „křesťany-volnověrci“, aniž to o sobě nutně vědí.

To je ovšem tvrzení, kterému lze jen stěží porozumět z pohledu oněch konzervativně smýšlejících křesťanů, kteří vidí v novodobé sekularizaci (zesvětštění) jen politováníhodné vytlačování náboženského vlivu ze všech oblastí lidské činnosti, nejsou s to pochopit její pozitivní obsah emancipace (osvobozování) člověka od všech poddanských vazeb; ty, co znevolňují člověka duchovně, nevyjímaje. To není případ Michaely Freiové. *Křesťanský důraz v politice* chápe jako důraz na *primát lidské osoby, její svobody a odpovědnosti*; a dodává, že svoboda a odpovědnost člověka se prakticky realizuje v *přirozených lidských vazbách*.

Otázka, co je *přirozené*, které vazby jsou *přirozené lidské vazby*, které vazby jsou v souladu s *přirozeností* lidí jako svobodných tvorů, je světonázorová otázka, která se promítá do všech našich aktuálních sporů: počínaje sporem o přívlastek trhu a sporem o obrat člověka (zda je nebo není jen „tvůrcem zisku“), přes spor o význam principu solidarity až po spor o bankovní socialismus a přetrvávající státní dirigismus a tak dále. V agendě všech těchto sporů se stále výrazněji rýsuje dělicí čára mezi koncepcí prosazující „skutečný kapitalismus“ (jenž jsme podle Václava Klause zvolili na první polistopadové křižovatce) a mezi duchovním světem, který tento novoliberální horizont prolamuje v duchu novodemokratickém (jenž nemá nic společného s pseudosocialistickým státním dirigismem).

Zajedeme-li na hlubinu, můžeme jej opatřit přívlastkem „sociální“ nebo – křesťanský. Vyjde to nastejno.

Michaela Freiová uzavírá svůj text nevlídně: zatím prý nevidí, v čem by katolíkům mohlo spojenectví se sociální demokracií pomoci. Jsou snad katolíci katolíky proto, aby si kladli otázku, co pomůže *jim*?

I kdyby bylo do posledního puntíku pravdivé tvrzení, že představa o příbuznosti demokracie sociální a křesťanské se zrodila v kulturní oblasti a její nositelkou jsou akademické establishmenty západoevropských a amerických univerzit (a učením církve legitimování není), nezmění to nic na faktu, že dialog křesťanů a sekularizovaných „volnověrců“ už začal.

Duch „nového atlantismu“, který má být „aktivní obranou svobody v rámci západní civilizace“ (M. Freiová), se tomu vzpírá. A Evropané, kteří se prostřednictvím „celoevropského procesu“ propracovali k likvidaci bipolární struktury světa, se mohou právem ptát: Obrana Západu? Před čím? Před akademickými establishmenty, které nechápou nebezpečí, jež představuje dialog sociálních a křesťanských demokratů? Které se ještě nepropracovaly k ideji „malé sametové revoluce“, která by osvobodila Západ, jenž se zapletl se sociální demokracií? Před liberální kulturou, která se rodí z důrazu na *primát svobody a odpovědnosti člověka*?

Idea aktivní obrany svobody v rámci západní civilizace je idea veskrze konfuzní. Zkusme si proto položit otázku s prudec aktuálním nábojem: Je takovou obranou česko-německá deklarace? Je-li, zkusme v jejím duchu vyvolat v život *novou stře-doevropskou iniciativu*, která by poskytla Evropě jistotu, že studená válka v jejím středu skončila se vším všudy. Nikoli jako omezenou regionální iniciativu, ale jako ideovou iniciativu *par excellence*.

5.

Upřímně mne potěšilo, že Josef Lux (*Listy* č. 6/96) potřebu mezinárodního dialogu křesťanských a sociálních demokratů (včetně dialogu tuzemského) uznává. Tento dialog se prý může stát – *a vzhledem ke křesťanským základům evropské civilizace založené na solidaritě* se prý nepochybně

i stane – *východiskem evropské integrace* (všechno podtrženo mnou – jš). Neodrazuje mne ani výhrada, že při tom „v žádném případě“ nepůjde o vypracování „vnitřně ucelené orientace překonávající rozpor mezi katolickou a socialistickou kritikou kapitalismu“ (moje výzva), která by byla uměle vybudovanou hrází proti novoliberálním proudům.

Nemám námitek, vyjadřuje-li slůvko „uměle“ opravdu jen odmítnutí principu „vymezování se v negaci“, vyjadřuje-li odpor k politice, která by chtěla stavět křesťanské a sociální demokraty proti liberálům, která by chtěla sociální a křesťanské demokraty mobilizovat „na obranu proti liberálnímu kapitalismu“.

Obě demacie mají špatnou zkušenost s tendencí vymezovat se antiliberálně: klerikálně na jedné straně, tak či onak levičácky („proletářskosocialisticky“) na straně druhé.

Moderní evropská politika, jak píše Josef Lux, opravdu vykristalizovala přirozeným vývojem ve tři základní politické proudy: křesťanskodemokratický, sociálnědemokratický a liberální. A pokoušet se o přeměnu tohoto trojrozměrného prostoru v dvojrozměrný (na základě politické mobilizace na obranu proti liberálnímu kapitalismu), by opravdu znamenalo – ať už v jakékoli kombinaci – jeho zploštění.

Ale důraz Josefa Luxe, že by to bylo zploštění především ve středu Evropy, kde bipolární politické rozdělení nemá tradici, naznačuje skrytý problém: všechny uvedené formace, které tvoří politickou strukturu moderní Evropy, se ocitly zvláště ve středu Evropy v mimořádně dynamickém vnitřním pohybu. Doznívá v něm na jedné straně krize „postkomunistického světa“, na straně druhé stále více známé globální problémy, které generuje krize západní civilizace. Ve všech třech tradičních evropských politických formacích proto sílí vědomí, že zraje čas pro změnu orientace. Prosazuje se sice ve všech procesech zaměřených na prohloubení evropské integrace, jakož i prostřednictvím těchto procesů, ale „deficit“ duchovního a politického potenciálu, který

by uvedl západní democii na novou oběžnou dráhu, spíše narůstá...

Sociální demokracie a demokracie křesťanská, které neleží vedle sebe jako housky na krámě *vedle* liberálních formací (jsou zakotveny v *křesťanských základech evropské civilizace založené na solidaritě*), by se zpronevěřily samy sobě, své univerzalistické původnosti, kdyby se nechopily iniciativy s cílem uvedený „schodek“ vyrovnat.

Konkrétněji: Může-li se dialog křesťanských a sociálních demokratů stát *východiskem evropské integrace*, ba je-li to dokonce nepochybné (slovo Josefa Luxe), proč nezačít ve středu Evropy? Proč – opakuji ještě jednou – nevyvolat v život „*novou stře-doevropskou iniciativu*“? Nevymezovala by se samozřejmě „v negaci“ vůči Nové atlantické iniciativě, ale globální témata západní civilizace by učinila společným tématem demokratů napravo i nalevo od středu.

Shrnuji: nový kritický proud v sociální democii je proudem dějnotvorným tím, že překonává citelnou zátěž černobílého vidění světa viděním historičtějším a realističtějším, nemůže se proto vymezovat negací.

Síla zemanovského proudu pramení z toho, že má nejen značnou podporu těch, kdo byli postiženi transformací, ale především z toho, že stál v opozici proti pojetí transformace, které bylo zakotveno – mám-li parafrázovat Václava Havla – ve velkém omylu, který dělá z člověka pouhého tvůrce zisku. Z toho, že nepřijal – mám-li v parafrázi pokračovat – všechno nechutné, odpudivé a nespravedlivé, s čím se setkáváme, jako něco, co prostě být musí, protože svět je špatný, vždycky špatný byl a jiný být nemůže.

Skok, jímž se ČSSD odpoutala od pěti-procentního prahu bezvýznamnosti a dostala se na oběžnou dráhu úctyhodných parlamentních subjektů, se nedá vysvětlit ani ryzím populismem, ani vulgárním pragmatismem. Charakter zemanovského proudu ve straně neurčuje, že je silný v mocenskopolitickém smyslu, nýbrž to, že se stal konstitutivním prvkem proměny ČSSD v dějnotvornou stranu.

Tuto jeho sílu, tj. jeho *vnitřní* (mravní a politickou) sílu, je třeba pochopit a uznat. Negativisticky laděná opozice – i kdyby náhodou přece jen zabrala – by v nejlepším případě stranu zmátla, v nejhorším rozbila. Nový kritický proud proměňuje citelné, ale neplodné vnitřní pnutí v sociální demokracii v produktivní dialog s cílem posílit demokracii novým spojenectvím.

Kritikové „Zemanova stylu“ musí proto navázat na výsledky Zemanovy éry. V opačném případě se ocitnou v sousedství smutně proslulého – a přísně vzato ztroskotavšího – „kolového honu na Zemana“. Dodal bych proto – aniž bych se chtěl kohokoliv dotknout – že nový kritický proud nemůže pokračovat tam, kde ve své zahořklosti skončil proud rakovnický.

Igor Pleskot: Jak dál?

Někteří sociální demokraté zastávají názor, že jejich politická strana má – vzhledem k očekávání voličů – přesunout své těžiště zleva více do středu. Nepochybuji o tom, že sociální demokracie musí získat pro svou politiku zvláště inteligenci; takovým očekáváním jsou totiž podobné úvahy motivovány.

„Ukročení do středu“, které by nerespektovalo levicovou základnu, by však posunulo část voličů k extrémním politickým proudům. Docházelo by nejen ke ztrátě vlivu ČSSD „nalevo“, ale pravděpodobně i v onom požadovaném středu. Snižovalo by volební šance a reálné vyhlídky ČSSD na přechod z opozice k vládě. Sporné je i samo vymezení tzv. „středového“ voliče. Rovnice „kolísavý volič = středový volič“ a podobně „absentující volič = středový volič“ jsou sporné. Rozbor volebních výsledků v jednotlivých regionech svědčí spíše pro tvrzení, že senátních voleb se nezúčastnil především nevyhraněný volič sympatizující se sociální demokracií v parlamentních volbách, ať už patřil k okruhu „radikálů“ (ten snad především), nebo k dřívějším nevyhraněným voličům ze „středu“. Ukazuje se také, že český volič, při průzkumech veřejného mínění proklamující svou pozici jako „střed“, nakonec ve volbách dává hlas spíše „pravé“ či „levé“ orientaci než stranám vyznávajícím středovou pozici. Opakované volební neúspěchy takto zaměřených stran to aspoň potvrzují.

JE POLITICKÁ KULTURA TOTOŽNÁ SE ZDRŽENLIVOSTÍ? Jistěže souvisí s volbou výrazů, tónem a prostředky diskuse. Politickou kulturu však nepoškozují bonmoty (i nepovedené), jako spíše nepodložená a nepromyšlená prohlášení a předvádění personálních a názorových rozporů v médiích, které nahrazují skutečnou diskusi s členskou základnou.

K politické kultuře patří i konfrontace – jde-li o konfrontaci názorů a řešení. Konfrontace sociální demokracie s ODS v otázkách korupce, kriminality, neprůhlednosti vlastnických vztahů, destimulace výrobní sféry atd. včetně vymezení odpovědnosti za tyto jevy je součástí politické kultury a veřejnosti nevadí. Lidé chtějí ovšem slyšet také hodnověrný návrh, jak sociální demokracie tyto vady odstraní. Může to být jak v rámci kritiky a podmíněné podpory vlády, tak odepření této podpory. Nejde jen o taktické, ale i programové rozhodnutí, o kterém musí být přesvědčena nejen členská základna sociální demokracie, ale i širší veřejnost.

Snad ještě vážnější je, že ani vedení strany, ani představitelé „opozice“ příliš neprojevují zájem o styk s organizacemi, jaksí jim tato zpětná vazba nechybí; nahrazují ji ohlasem z médií.

Také některé projevy personální politiky odporují politické kultuře: Poslankyně zákonodárného sboru, která si neoprávněně připisuje titul; poslanec, který si „zorganizoval“ primárky „dovozem“ svých zaměst-

nanců; senátor, který se uprostřed kampaně ze strachu vzdává a pak po zvolení deklaruje, že se chce věnovat hlavně své osobní odborné činnosti... Argument, že tomu tak je i v jiných stranách, nemůže obstát.

A nakonec poznámka: Slušné vystupování je sice chvályhodné, ale bez programové jasnosti a rozhodnosti může být k ničemu. Být jenom hodný nestačí.

S KÝM ZA RUKU, A ZA KTEROU? Každá politická strana dříve či později vážně usiluje o podíl na vládní moci. Zvláštnost české sociální demokracie (na rozdíl od obdobných stran v bývalých tzv. socialistických zemích) je v tom, že vznikla a vyvíjí se – či snaží se vyvíjet – jako sociálně demokratická strana klasického evropského typu. Zkrátka, není stranou postkomunistickou. To ji staví do pozice prakticky rozhodujícího reprezentanta demokratické levice. V opozici, zvláště v parlamentu, má ztížené manévrování, neboť její spojenectví s dalšími opozičními stranami je sporné.

Základním problémem je KSČM. Proklamuje svou postkomunistickou existenci a současně svou tradiční komunistickou identitu, čímž ji politicky konzervuje fakticky i formálně. Sociální demokracie nemá tedy záruku proti zneužití taktiky jednotné levicové fronty, neboť lpění komunistické strany na jejich historických tradicích takové zneužití implikuje.

Přes tato rizika by sociální demokracie jako představitelka demokratické levice měla směřovat ke sjednocování většiny levicových tendencí u nás. Pokud půjde o konkrétní řešení v konkrétních místech a s konkrétními lidmi, nemusí to znamenat fatální ztrátu vazeb s politickým středem, jak se mnozí obávají.

Při tomto postoji musí sociální demokracie zcela chladnokrevně počítat s tím, že podporu KSČM zcela ztratí, zároveň však nemůže rezignovat na podporu levicově orientovaných občanů mimo vlastní stranu. V tomto směru lze očekávat prakticky zaměřené diskuse k někdejší tzv. bohumínské rezoluci.

Možnost společného postupu i případné účasti KDU-ČSL ve společné vládní koalici

je v sociální demokracii celkem všeobecně akceptována. Má určité zázemí v konceptu sociálně tržní společnosti a v návaznosti křesťanskosociálních a sociálnědemokratických zaměření. Je ovšem nutné počítat i se skutečností, že středová orientace není jen důvodem ke spolupráci, ale též důvodem ke „konkurenčnímu“ boji o voliče. Tendence nikoli nepřekonatelná, ale existující. Pro KDU-ČSL je koalice se sociální demokracií dnes až druhou alternativou koalice současné, a její volba závisí především na konkrétním poměru sil.

Vztahy mezi ODS a sociální demokracií jsou podstatně ovlivněny rozdílnými ideovými východisky a koncepcemi a jsou také podmíněny různou sociální strukturou jejich přívrženců a příznivců. Nejvíce, dnes možná až příliš, na ně působí rivalita vyplývající z konkurenčního boje dvou nejsilnějších stran o voliče a o pozici strany nejsilnější. Rozhodně by tento vztah měl být oproštěn od osobní nesnášenlivosti dvou předáků, která skutečné rozpory a odlišnost obou stran překrývá. Navíc dnes už většinu populace znechucuje a unavuje, a je tudíž kontraproduktivní. Sociální demokracii by se patrně vyplatil i jednostranný ústup od tohoto „stylu“. Ani na paušální výpady typu „sociální demokracie hrozí návratem před Listopad“ nemá cenu odpovídat stejnou mincí, spíš ukazovat na jejich iracionalitu a směšnost.

Kategorická tvrzení typu „žádná spolupráce s ODS“, ba ani „nikdy není možná koalice s ODS“ jsou nejen politickou chybou, ale dokonce ani neodpovídají realitě. Dovedu si sice představit i jiné důvody pro „velkou koalici“, než jaké kdysi uvedl Pavel Dostál, nepokládám je však za aktuální: situace, za které by to podle Dostála bylo nutné, by hrozila jen tehdy, kdyby zkrachovala nejen politika dnešní koalice, ale současně i celá politika sociální demokracie jako reálná alternativa.

Při všech úvahách o „velké koalici“ musí ovšem sociální demokracie počítat s tím, že by to znamenalo převzít odpovědnost nejen za nápravu chyb a omylů, ale v očích velké části voličů i za chyby samé. Zvážit míru

této odpovědnosti ve větší či menší míře bude ovšem nutné při jakémkoli příchodu k moci.

NA KLASICKOU OTÁZKU „CO DĚLAT?“ je v podstatě klasická odpověď: oživit celou

členskou základnu a zapojit ji do diskuse o všech naznačených otázkách. Tato diskuse nemůže být omezoována pouze na čas konferencí a sjezdů, ale měla by být zahájena hned, a to kritikou dosavadní politiky.

Karel Hrubý: To hlavní je v mlhách

Jaroslav Šabata rozvíjí strategický plán, jak konzervativně-liberální vládu dnešní koalice nahradit v budoucnosti jinou, z hlediska sociálně vnímavějších lidí lepší vládou.

Jako jediná reálná parlamentní alternativa mu z tohoto kalkulu vychází *spojenectví vítězné sociální demokracie s úspěšnou demokracií křesťanskou*. Slova, která Šabata zdůraznil, nemají ovšem svádět k tomu, že mu jde o koalici, která by připomínala druh nějaké křesťansko-sociální unie nýbrž jde spíše o dialog obou stran, sledující překonání konfrontačních postojů. Postojů projevujících se v kritice liberálního kapitalismu, která vychází z různých svetonázorových pozic. Základnou nové koalice by se mohlo stát podle Šabaty zvláštní příbuzenství obou ideověpolitických formací, které tkví v jejich protiliberálním zaměření.

Cituji: *Idea novodemokratické aliance vyvěrá z logiky zvláštního příbuzenství obou neliberálních či protiliberálních ideověpolitických formací. Příbuzné jsou si jednak tím, že tak či onak kritizují „nadvládu kapitálu“ jednak v tom, že obě sváděly a svádějí zápas se svou tradiční jednostranností – se sklonem přezírat individualistický fundament klasického liberalismu a občanské společnosti (Listy 6/96).*

Nechci se dotýkat strategické stránky Šabatovy úvahy. Jde mi spíše o zvážení ideových předpokladů, na nichž má být tato „novodemokratická aliance“ postavena.

I když dějiny politických stran a jejich programy jsou někdy dost nejednoznačné, než aby z nich bylo možno vyvodit apodiktická tvrzení o jejich charakteru, troufám si přesto Šabatovo tvrzení označit za nesprávné. Neboť není pravda, že sociální demokra-

cie (o křesťanské komponentě šabatovské aliance se necítím povolán tady mluvit) měla negativní postoj ke klasickému liberalismu. Ten měla marxistická revoluční levice, s níž se sociální demokracie všude rozešla, a také kryptokomunističtí kolaboranti typu Fierlingra, Erbana, Havelky, Johna atd., kterým se s pomocí komunistů podařilo na čas dostat do vedení sociální demokracie.

Sociální demokracie měla sice kritický postoj k *hospodářskému*, pokleslému liberalismu zájmových stran měšťanstva (a má ho k neoliberalistickému ekonomismu), ale nebojovala proti liberalismu *politickému*, který prolamoval rovnoprávnost, právo na sebeurčení, ochranu menšin atp. Klasická liberálněobčanská teorie byla naopak sociálními demokraty hodnocena kladně, neboť v ní byly obsaženy principy *demokracie*, která sociálním demokratům – na rozdíl od ortodoxních marxistů a pozdějších leninistů – byla neodmyslitelným předpokladem k uskutečňování reformy společnosti ve smyslu socialismu.

Liberální principy jsou citovány už v dokumentu zakládajícího břevnovského sjezdu z roku 1878, a J. Šabata jako signatář provolání *Sto let českého socialismu* z roku 1978 to jistě dobře ví. V břevnovském prohlášení se požaduje svoboda tisku, spolčování a shromažďování, všeobecné volební právo, právo koaliční, nezávislost soudů a zrušení jakékoli politické (a v sociálnědemokratickém dokumentu samozřejmě i sociální) nerovnosti. Tedy všechno (až na sociální komponentu) požadavky také „klasického liberalismu“, jemuž princip sebeurčení, rovnost občanských práv, dělba moci, nezávislost soudů, reprezentativní

způsob vlády a její kontrola parlamentem byly základními kameny demokracie.

O dvacet let později varuje Eduard Bernstein ve svých článcích v *Die Neue Zeit* (shrnutých v knize *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie* - zde citováno z 8. německého vydání z roku 1884) před vyhlášením války liberalismu a upozorňuje, že *demokracie je politickou formou liberalismu*. Může mít institučně různé formy, ale vždy je v ní zahrnuta právní idea *zrovnoprávnění všech příslušníků společnosti*.

Demokracie, i když sociálně dosud zúžená, poskytuje mnohem větší prostor pro pozitivní sociálněpolitickou práci než experiment revoluce, který by sice přinesl panství dělnické třídy, ale ta by se bez demokratických předpokladů mohla prosadit jen ve formě diktatury podporované terorem. Bernstein rozlišuje ovšem pokleslý, potřebám kapitalismu přizpůsobený „liberalismus“ tehdejších liberálních stran a proti němu staví teoretický liberalismus politický s jeho právní ideou občanské rovnosti. Tento „liberalismus jako světodějně hnutí“ cení naopak vysoko. Jeho *legitimním dědicem nejen v časové následnosti, ale i duchovním obsahem je socialismus*. A na stejném místě píše: *Vzdělání a zajištění svobodné osobnosti* (podtrhl KH) *je účelem všech socialistických opatření*. Z proletáře se má stát nejdříve občan, než bude možno uskutečnit socialismus.

Z toho je vidět, že občanské liberální svobody (zejména po zavedení všeobecného rovného a přímého volebního práva) nebyly sociálním demokratům nevídané; vinit je z protiliberalismu je přinejmenším nespravedlivé. Nejpozději v Godesberském programu SPD z roku 1959 došly Bernsteinovy názory k plnému uplatnění a staly se také součástí ideové výbavy Socialistické internacionály.

Není také pravda, že sociální demokracie měla či má *sklon přezírat individualistický fundament klasického liberalismu a občanské společnosti*, jak to tvrdí Šabata. Naopak: účelem socialistického hnutí je *svobodná osobnost. Individuum má být svobodné,*

píše Bernstein před sto lety. Proti marxistickému materialistickému determinismu argumentuje slovy: *Všechn materialismus historický neodčiní fakt, že to jsou lidé, kteří dělají svou historii, že lidé mají hlavy a že dispozice hlav není věcí tak mechanickou, aby byly ovládány jen stavem hospodářským*. Tento citát z Bernsteinova článku přeložil Masaryk a ve své *Otázce sociální* se Bernsteina často dovolává a jeho argumenty cituje. Masaryk sám, který - podle Šabatových slov - ortodoxní sociální demokracii „překryl“, kladl důraz na osobnost individuální, jejíž svéprávnost hájil proti kolektivistické psychologii marxismu, starajíc se jen o konstrukci „třídy“, „masy“, ale nikoli o konkrétního člověka.

Není pochyby, že pokud se ortodoxní marxisté nevydělili ze sociální demokracie ustavením vlastní, komunistické strany, lze i v sociálnědemokratickém táboře najít argumenty ortodoxního proudu. Ale nejpozději od let po druhé světové válce, od zápasu proti fierlengerismu a od únorového puče 1948, se sociální demokraté výslovně hlásí k individualistickému pojetí společnosti, jak o tom svědčí například program opozice proti diktatuře z let 1948-1949, sepsaný sociálnědemokratickým právníkem Zdeňkem Peškou, z něhož cituji: (Marxismus) *nemůže nám být vylučným dogmatickým základem, neboť vycházíme z Masarykova humanitního a individualistického pojetí společnosti* (Karel Kaplan, *Největší politický proces. M. Horáková a spol.*, Praha 1995, str. 79). Peška byl odsouzen na 25 let.

Demokratický socialismus ve formulaci obnovené Socialistické internacionály z roku 1951 *rozšiřuje svobodu individua na základě hospodářského a sociálního zabezpečení a stále se zvyšujícího blahobytu*. Rozvoj osobnosti v demokratické společnosti zbavené nouze a strachu a umožňující život v kulturní rozmanitosti je i tenorem základního programu soudobého demokratického socialismu, jak je ve svém jádru formulován v Godesberském programu SPD z roku 1959. Deklarace principů Socialistické internacionály z roku 1989 výslovně říká, že *svoboda jednotlivce je základní hodnotou socialismu*. A program

ČSSD z roku 1996 klade vzdělání lidí dokonce na první místo; že toto vzdělání může jít jen vědomím jednotlivců, je samozřejmé.

Klade se tedy otázka, proč Šabata podmiňuje „novodemokratickou alianci“ předpoklady, které jsou očividně nesprávné a účelově převrácené?

Jako mnoho myšlenkových piruet je i tato antiliberální nádivka určena jen k tomu, aby zakryla to nejpodstatnější, oč mu jde; pohřbit demokratické kořeny sociální demokracie, které jdou až do 19. století, a namísto toho podstrčit jako základnu k pochopení našich nejnovějších dějin platformu komunistů bojujících o demokratizaci systému. Toho systému, jemuž po celá desetiletí – také na úkor zakázané sociální demokracie a k těžkým trestům odsuzovaných sociálních demokratů – sloužili a dávali nejkrásnější léta svého mládí. Šabata si k tomu účelu vybral termín „novodemokratická revoluce“. Ta se podle něho projevila směřováním *k rozchodu s takzvanou vedoucí úlohou komunistické strany ve jménu univerzálně pojatého principu plurality: ve jménu plurality ekonomicko-politické (zaručující všestrannou svobodu občana a rovnoprávnost všech forem vlastnictví) a plurality duchovní, zakotvené v jednotícím principu nově pojaté společenské racionality.*

Tento princip podle něho vycházel z nového typu revoluce, který se rodil už od kronštdského povstání v roce 1920 až po polský Gdaňsk v roce 1980. Ani slovo o tom, že odpor k mocenskému monopolu, k výsadnímu mocenskému postavení jedné strany, k jakékoli formě diktatury, byl v řadách sociální demokracie i v Masarykově kritice marxismu vyjádřen explicitně už před celým stoletím! V době, kdy komunistická „avantgarda“ existovala ještě jen jako teoretický projekt, logicky vycházející z dogmat Bernsteinem i Masarykem odmítaných! Odmítaných právě ve jménu *univerzality občanských práv* proti elitářství třídnímu, jak ho viděli a jak ho později i v praxi uplatnili dogmatičtí leninovci. A odmítaných také ve jménu *univerzality* politicko-ekonomické plurality, která směřovala nejen k modelu pluralitní demokracie politické, ale i k uznání rovno-

právnosti všech forem vlastnictví. Jestliže sociální demokraté žádali zespolečenštění „klíčových“ složek národního hospodářství, pak ale současně přiznávali užitečnost a právo malým a středním privátním podnikům vedle podniků komunálních a družstevních. Právě v tomto zápase o míru zespolečenštění se sociální demokraté bojovně utkávali s fierlingerovskou frakcí a s komunisty před únorovým pučem. Neboť i ta okleštěná demokracie poválečná (1945–1947) znala jistou pluralitu politickou i pluralitu vlastnictví, a právě úsilí demokratických stran zajistit *univerzalitu* tohoto principu v daných poměrech proti komunistické jednostrannosti a výlučnosti naplňovalo ta léta napětím a neustálým zápasem. Univerzalita principu právní rovnosti a politické i ekonomické plurality (stejně jako plurality duchovní) je našťástí – přes mnohé nedostatky – zakotvena i v naší dnešní demokracii. Nedatuje se tedy teprve od pozdně probuzeného odporu k tzv. vedoucí úloze komunistické strany, který projevili reformní komunisté opožděně až v druhé polovině šedesátých let, tedy více než deset let po událostech maďarských a polských. Tato univerzalita je v základech sociáldemokratického nejpozdější od devadesátých let minulého století.

Právě toto historické vědomí skutečného začátku Šabatova úvaha zatlačuje. Aby mohl prezentovat „vyspělejší“ demokracii, založenou na diskuzi (jaká to novinka!) a tolerancí vůči někdejšími komunistům (poukaz na tolerantnost Charty 77 v tom smyslu je mi jen potvrzením, že také Charta navazovala na univerzalitu lidských a občanských práv, prosazujících se od francouzské revoluce přes Spojené národy a Helsinky až do dneška), nachází si pro staré principy demokracie nové slovo: adjektivum „novodemokratický“ je jen novým termínem pro „demokracii“, která se postupně etablovala především v euroatlantickém světě od konce 18. století a která od americké a francouzské proklamace lidských a občanských práv se přes liberální měšťanstvo postupně rozšířovala o komponentu sociálně-ekonomickou a v této formě se stala i podmínkou, s níž sociální demokraté spojovali možnost uskutečnění

socialismu. „Novodemokratická“ je na tom jen okolnost, že se (u nás) ještě nezregenerovala „buržoazie jako třída“ (Šabata) a že trvá destrukce způsobu myšlení, hospodářských a mezilidských vztahů i norem mravnosti – a ovšem také, že její součástí jsou dnes i lidé, kteří se teprve před čtvrt stoletím probudili ze svého komunistického snu.

Šabata mezi minulostí a dneškem staví *předěl*: Pražské jaro. Z jeho vysokých stránek vytéká ta „ponorná řeka“ potlačených, s požadavkem *radikální obnovy, politické svobody a tržních vztahů*, která později mohla využívat konjunktury „třetího helmského koše“.

Ale ponorná řeka demokracie a univerzálních lidských a občanských práv a svobod tekla pod povrchem komunistické diktatury v Československu už od února 1948. Bylo z ní slyšet i velice zřetelné volání po obnově politické plurality a plurality vlastnictví. Leckdo to tehdy ve své marxismem opojené mysli ani nevnímal. Ale v tomto bezprávném, perzekucí naplněném korytě „ponorné řeky“ opozice vůči diktatuře jedné strany byla tehdy velká část národa.

Karel Kaplan ukázal na tuto ponornou řeku opozice proti tzv. vedoucí roli KSČ ve své knize o politickém procesu s Miladou Horákovou a spol. a ukázal i na metody, jimiž Státní bezpečnost (opřená o ideologický souhlas velké části levicových intelektuálů) tuto opozici likvidovala. A sociálnědemokratický sborník *Léta mimo domov*, který vyšel koncem roku 1996, přináší jmenovitá svědectví o tvrdém postihu stovek sociálních demokratů odsouzených v padesátých letech k vysokým trestům. Mají být tito lidé, kteří se ve jménu demokratických svobod a demokratických principů postavili na

odpor komunistickému teroru, z kořenů dnešní demokracie vyškrtnutí? Jenom proto, že byli demokratickými – ale nikoli „novodemokratickými“ socialisty? Neboť „ponorná řeka“ novodemokracie vytéká odjinud...

S „novodemokratickou revolucí“ a s „novodemokratickou aliancí“ *podsovává Šabata sociální demokracii ideovou základnu, která není její*. (Moje kritika se nedotýká strategického kalkulu „kdo s kým“, jde mi jen o ideologický šlojř, kterým Šabata své úvahy zamlžuje.)

Demokratický socialismus má kořeny v revizi marxistických dogmat *před celým stoletím* (a oba proudy této kritiky jsou pro pozdější sociální demokracii závažné, Bernsteinův i Masarykův, třebaže každý vychází z jiné pozice). Je třeba tyto kořeny vidět už v odmítnutí historického a ekonomického fatalismu, v zavržení katastrofické teorie společenského vývoje, v odporu proti povrchnímu materialismu, který nerespektuje duchovní stránku člověka a je zdrojem amoralismu a indiferentismu (projevujícího se nejen v náboženské oblasti jako ateismus, nýbrž i v neodpovědnosti a lhostejnosti k životu druhých). Demokratický socialismus je zakořeněn v principu univerzality lidských práv, občanské rovnoprávnosti a v respektu k důstojnosti života konkrétních, individuálních lidí – k nimž patří i důstojné životní a pracovní prostředí a materiální i sociální zabezpečení.

Že se někteří leví intelektuálové k této linii dopracovali značně později, není ještě důvodem k tomu, aby se sociálnědemokratická východiska zakrývala a sociální demokracii podsovala iluze nějakého „nového, novodemokratického začátku“, který se datuje až od probuzení pobloudilých.

Milan Znoj: K Šabatově novodemokracii

Jaroslav Šabata trefil hřebík na hlavičku. Možná těch hlaviček bylo víc a možná měl po ruce vícero kladívek; cenné je, že nezůstal u běžných politických dohadů, ale pokusil se nastínit obecnější politicko-filo-

zofický rámeček, který tomu, co se děje, dává hlubší smysl. Šabata uznává to, co se dá nazvat vyčerpáním levicové vize radikálně jiného světa. Ostatně není v tomto ohledu u nás ani první, ani poslední, kdo tuto tezi

hlásá. Navzdory, nebo chcete-li v opozici ke všem budovatelům kapitalismu bez pří-
vlastků, však Šabata nenahlíží vyčerpání le-
vicové vize jako konečné zúčtování s levicí
v Čechách. Sám hledí tuto vyčerpanou vizi
naplnit novým obsahem, což je počín, který
si nepochybně zaslouží pozornost.

Chceme-li mluvit o vyčerpání, musíme
ovšem vědět, kdo anebo co se vyčerpalo.
Není místo na podrobnější charakteristiku.
Snad postačí, když tuto vizi alespoň symbo-
licky pojmenujeme. Za terminus technicus
by mohlo posloužit označení „beztřídní
společnost“, za označení básnivější zase
„velké bratrství“. To jsou jistě označení
velice široká a dosti vágní. Ale je třeba si
nechat jistou volnost, neboť i Šabata sám
s touto vizí dosti volně zachází, zvláště když
uvažuje o jejím novém naplnění.

Kdo nebo co tedy ztroskotalo? Jak Šabata
soudí, ztroskotala jen určitá podoba vize
velkého bratrství, jen jedno její historické
a politické ztvárnění. Leč jaké? Nepochybně
reálný socialismus a ještě nepochybněji bol-
ševismus. Šabata jde ovšem dál. Při hledání
nového obsahu se nezastavuje tam, kde
to bývá v neomarxismu zvykem. Nehledá
marxismus, který by byl jiný, než ten, co
v teorii vymysleli komunisté, a v praxi rea-
lizovaly komunistické strany. Ani se výslov-
ně nepokouší zachránit před vyčerpáním
Marxe, a to ani mladého, ani Engelse, a to
ani sociálně demokratického. Šabata jde
při hledání zdroje náказы hodně daleko,
až k Saint-Simonovi a k jeho myšlence, že
vláda nad lidmi má být nahrazena správou
věcí, která byla, jak říká, otcí zakladateli
„vědeckého socialismu“ chybně přejata.

Nad tím se pozastavil Petr Uhl v článku
Socialistická utopie (*Listy* 5/96). Dohlédl
téměř až na dno sémantických ambivalencí
Šabatovy formulace saint-simonovského hří-
chu, který socialistické hnutí zdědilo. Petr
Uhl se nezdržel, a proti Šabatovi rozehrál
řadu historických poukazů na demokratické
zásluhy hnutí, které skutečně usilovalo o to,
aby nadvláda nad lidmi byla zrušena a místo
ní byla zavedena správa věcí.

Jednu důležitou okolnost však Uhl pře-
hlédl. Za omyl či zdroj náказы levicové

vize nepovažuje Šabata samu ideu správy
věcí, která má nahradit vládu nad lidmi; za
vadnou považuje až ideu, že tato správa věcí
by měla být zavedena mimo parlamentní
demokracii. Šabata přesněji říká: **proti**
parlamentní demokracii. (Lenin by řekl: na
troskách parlamentní demokracie.) Sporná
otázka tedy stojí trochu jinak, než uvádí Uhl.
Otázkou je, zda lze či nelze skoncovat s vlá-
dou nad lidmi a realizovat něco jako správu
věcí již **v rámci** parlamentní demokracie,
anebo se tak může dít jenom **proti** ní.

Samotná Saint-Simonova myšlenka se
s parlamentní demokracií moc nesnáší,
protože vychází z toho, že stát se má změnit
v administrování věcí, v jakousi technologic-
kou nebo technokratickou záležitost. Saint-
Simon neměl samozřejmě na mysli vládu
všemocné byrokracie, ale doufal ve vládu
technické inteligence. Bylo jeho přesvědče-
ním, že politické otázky mají svá technická
řešení. Je proto třeba upozornit, že zde Saint-
Simonovu myšlenku nepojímám v této její
přesnější podobě, ale užívám ji jako určitý
symbol. Sama myšlenka ve svém původním
podání je jistě *passé*, a taková zůstane, i kdy-
bychom místo technické inteligence dosadili
dělnické rady, natož nějakou všelidovou
správu. Symbolické užití této myšlenky je
ale možné, neboť není *passé* demokratický
požadavek odstranit nadvládu nad lidmi.

Masaryk se v této souvislosti často dovo-
lává Lincolnovy myšlenky, že demokracie
je vláda lidu, pro lid a skrze lid. Osobně si
myslím, že plodnější v úvahách o demokra-
cii je zásada rovnosti. Petr Uhl dává přednost
ideji lidských práv. Zdá se mi ale, že se
přitom nechává vést neslučitelnými myš-
lenkami. Na jedné straně podléhá pokušení
chápat odstranění nadvlády nad lidmi jako
odumírání státu, jako cestu ke spontánní
samoorganizaci občanů mimo stát a jeho
institute. Na druhé straně ví o tom, že lidská
práva, ač překračují stát ve své originalitě,
jsou smysluplná jen v rámci státu jako ga-
rantované a vymahatelné nároky. Navíc ke
spolupráci občanů nedojde samočinně. Stát
se nemůže obejít bez přinucení. Jde jenom
o to, aby to bylo přinucení spravedlivé, nebo
chcete-li, po právu.

Hledá-li Šabata pro levicovou vizi nový obsah, je směrodatné vědět, jak si ji představuje **v rámci** parlamentní demokracie. Šabatova politická teorie, která by měla přinést odpověď, se zdá být poněkud ne-sourodá.

Hledání nového obsahu Šabata řádně po filozoficku prohlašuje za **cestu k počátkům**, a dovolává se v tom Jana Patočky. Pokud nejde o trhlínu v úvaze a není na jednu řeč o voze, když dříve byla o koze, musí cesta k počátkům vést krajinou známou z dřívějšíka pod jménem levicová vize radikálně jiného světa. Potom je ale třeba ukázat, zda může mít Patočkovu myslitelské úsilí s takovouto vizí něco společného.

První pochybnost vzbuzuje již nalezený počátek. Svou patočkovskou cestu k počátkům Šabata nezastavuje, jak je u filozofů zvykem (a Patočka není výjimkou), u starých Řeků a Římanů, nevšímá si ani pověstných tří zdrojů marxismu, u nichž by se zastavil pravověrný marxista, ale míří k Bernardu Bolzanovi. Proč je Bolzano hrdinou Patočkovi, když ten hledá filozofické zdroje pro své mravní pojetí národa, je pochopitelné. Bolzano povyšuje hledisko mravní (též náboženské) nad hledisko národní. Proč je hrdinou Šabatovi, je však již méně zřejmé.

Na vysvětlení tohoto zájmu Šabata cituje Patočkova slova, že náš národní program je kusem boje sociálního, a připomíná v této souvislosti Bolzana. U Patočky se hlediska sociální a mravní spojují v jedno a „bolzanovsky“ překračují hledisko (úze) národní. Proto ta inspirace. Zda je toto Patočkovu překročení nacionálního principu ve vyšším principu občanském bolzanovské, nemohu zde diskutovat. Patočka má své důvody pro to, aby toto spojení sociálního, národního a občanského v principu mravním mohl u Bolzana nacházet. Šabata ale spojení hlediska sociálního a občanského výslovně hledá u Marxe. Potom však bolzanovská paralela kulhá na obě strany.

Sociální zabarvení občanského principu, které Šabata odvozuje z Marxova pojetí univerzálního trhu, sice též překračuje omezené hledisko nacionální, ale určitě

se tak neděje „bolzanovsky“. Na první pohled by se dokonce mohlo zdát, že Šabatovo pojetí občanského principu spíše připomíná vyčerpanou marxistickou vizi, neboť občan – toť marxisticky buržoa: tedy vykořisťovatel, jenž má být vyvlastněn, aby mohla vzniknout společnost vpravdě občanská (komunistická alias bratrská). Šabata má ale zjevně na mysli občana, který je rousseauovsky zván *citoyen*: svobodný občan, který se podílí na utváření společné politické vůle. Nejde mu tedy o vytvoření společnosti, v níž budou vyvlastněni buržuové, ale v níž se občané (jako svobodné a rovnoprávné bytosti) budou moci podílet na utváření politické moci.

K tomuto pojetí občana chce Šabata dojít od Marxe. Měl by tedy ukázat, jak se občan jako *citoyen* rodí z proletáře, živořícího v područí kapitalistického trhu. Univerzální trh dle Marxe totiž plodí na jedné straně univerzálního (čti: nadnárodního, internacionálního) buržuje, ale na druhé straně neméně univerzálního (čti: odnárodněného, vykořeněného) proletáře. Je pravda, že Marx chce tohoto proletáře proměnit v občana podobných rysů jako *citoyen* (Marx by ovšem trval na tom, že nestačí emancipace člověka jako občana, natož jako Němce nebo jako žida, ale skutečněna má být emancipace člověka jako člověka). V každém případě Šabata jistě ví, že Marx tento přerod proletáře v občana líčí jako revoluci, která jde proti parlamentní demokracii.

A není tedy pravda, že je to cesta, po které se ruská revoluce neubírala, jak Šabata zdůrazňuje, aby se distancoval od cesty, na niž svedl levicovou vizi ruský bolševismus. Naopak, v Rusku to byla právě tato revoluční cesta, byť byla dlážděna už leninskými, tedy nejen marxistickými úmysly. I kdybychom škrtli všechny roty ruských bolševiků, z Marxe Bolzana neuděláme. Šabatovo vlastenecké a mravní prozření z revoluční levicové vize zůstává bez národních záchytných bodů, a ty marxovské jsou zavádějící.

Šabata se na cestě k počátkům zastavuje též u T. G. Masaryka. A je třeba hned říci, že zde Šabata nachází pro své ideje větší

přízeň, než v případě Bolzana. U Masaryka můžeme najít téměř doslovnou citaci Saint-Simona. „V demokracii, protože je vládou všech všem, neběží již o panování, nýbrž o správu a samosprávu“ (*Světová revoluce*, 121). A pokud jde o překročení národního hlediska hlediskem sociálním, můžeme u něj číst: „České myšlení, pokud dovedu českého člověka chápat, vždy bude spíše sociálním.“ (*Ideály humanitní*, kap. 3)

Tyto myšlenky u Masaryka nejsou ojedinělé, natož náhodné, byť jsou zasazeny v ideovém poli tak širokém, až nepřehledno. Rád bych si přečetl nějakou takovou interpretaci Masaryka, ale Šabata se nepokouší ukázat, jak Masarykovo pojetí občanství a demokracie souzní s jeho představou občanské vlády, jež ruší nadvládu a nahrazuje ji správou, a to v rámci parlamentní demokracie. Sahá k historickému příkladu a odvolává se na vyústění Masarykova demokratického dědictví v národní a demokratické revoluci. Uvádí léta 1944–46. Proč ale ne 1944–1948? Potom už to nebyla národní a demokratická revoluce? V letech 1947–48 Šabata zřejmě vidí radikalizaci demokracie, která šla přes míru, nicméně žádnou jasnou míru pro radikální demokracii nestanovuje.

V každém případě je ovšem sporné mluvit o národní a demokratické revoluci po druhé světové válce jako o Masarykově dědictví. Po válce totiž nešlo o kontinuální rozvíjení Masarykovy demokratické pozice, ale střetly se dvě různé koncepce demokracie. Benešova socializující demokracie se této masarykovské návaznosti mohla dovolávat. Nebyla to žádná paralela ke Gottwaldově demokracii vpravdě lidové, jak píše Šabata, ale byla s ní v bytostném rozporu a v boji na život a na smrt, byť ne každý si to uvědomoval.

Komunistické navázání na Masaryka bylo klamné, a v tomto smyslu bylo podvodem. Komunistická obrana národa a demokracie (připusťme, že šlo o jakés takés masarykovské motivy) vždy stála až v druhém gardu za hlavním cílem, kterým byla beztrždní společnost a velké bratrství. Stávající demokracie byla chápána pouze jako prostředek

k dosažení cíle. Byl-li tento cíl vydáván za vyšší typ demokracie, za demokracii vpravdě lidovou, byl-li za tím účelem též připomínán Masaryk, bylo to od komunistů matení slov.

Nic na tom nemění fakt, že vize demokracie vpravdě lidové našla velkou podporu u občanů a komunistické hnutí svým způsobem i proměnila. Nelze ale zapomínat, že komunisté získali masovou podporu nejen svým programem radikální demokracie, ale neméně též svým programem nacionálním. Svou radikálnost osvědčili v obou oblastech. Když Šabata přitakává, jak říká, uměřenější variantě radikální demokracie z let 1944–46, má to znamenat, že přijímá tehdejší nacionalismus, který přece k této radikální demokracii bytostně patřil?

Od nalezených (vlastenecko-mravních) počátků se Šabata postupně dostává až k současnosti. Současnost, toť u něj výzva k novodemokratické revoluci. Bezprostředním zdrojem této inovace demokratického myšlení v českých poměrech je mu Charta 77. Bylo by velmi cenné, kdyby se Šabata pokusil podat nějakou interpretaci Charty 77, která by odhalovala její smysl s ohledem na to, jakou náplň toto hnutí dávalo vyčerpané levicové vizi radikálně jiného světa. A že ji dávalo, není sporu, když mezi signatáři bylo tolik reformních komunistů a sám Šabata byl jedním z protagonistů. Klíčem k takové interpretaci by nepochybně byla otázka lidských práv. Lidská práva lze pochopitelně traktovat různě, proč tedy ne levicově a demokraticky. Snad by pomohla taková klíčová slova, jako je občanská společnost nebo nepolitická politika. Šabata zmiňuje petici „Demokracie pro všechny“, ale to je indicie, nikoli důkaz.

Šabata se místo toho odvolává na Patočkovu péči o duši a na solidaritu otřesených. Musím se přiznat, že si vůbec nedovedu představit, jak by mohly tyto Patočkovy myšlenky najít nějaké místo v úvahách, kterak zrušit nadvládu a nahradit ji správou, a to v rámci parlamentní demokracie. Když už by někdo politickou interpretaci těchto Patočkových myšlenek provedl, myslím, že by musela mít velice konzervativní rysy. S trochou nadsázky

lze říci, že Patočka (Patočka pozdního období) by dal přednost mravní opravdovosti takového Aljoši z Dostojevského Bratrů Karamazových před každou parlamentní demokracií. Možná by se dala taková interpretace rozvinout v návaznosti na myšlenky H. Arendtové o občanské společnosti, ale na takové cesty se Šabata zjevně nepouští. Mimochodem, H. Arendtová nehodnotí sověty dělníků a rolníků za bolševické revoluce tak odmítavě, jako sám Šabata.

Vhodnější inspirací by mohl být Václav Havel. Nechápu, proč jej Šabata na své cestě k novodemokratické revoluci nezmiňuje. Havlovy disidentské úvahy o paralelní polis, stejně jako ty prezidentské o občanské společnosti, leží ve směru, který Šabata sleduje.

Další kořeny novodemokratické revoluce, které Šabata nalézá, jsou už hodně nesourodé. Šabatovo odmítání volnomyšlenkářství dovedu dobře pochopit jako jeho osobní výpověď, jenom nevím, zda při hledání nového obsahu pro levicovou demokratickou vizi může nějak pomoci spojení těchto tří složek, které jsou u Šabaty ve hře: a) 2. vatikánský koncil a Skalického myšlenka o racionalitě svobodného rozhodnutí pro Boha, b) odkaz na Marxe s tím, že u něj je nábo-

ženství duchovní mírou lidské důstojnosti, c) Nietzscheovo (starý) bůh je mrtev.

Takovéto podložení levicové vize může být téměř uměleckým dílem osobní etiky, ale nemůže se stát základem institucí parlamentní demokracie. Parlamentní demokracie, v jejímž rámci se chceme pohybovat, je stát volnomyšlenkářský, vždyť Evropa zažila nejen komunismus, ale i náboženské války. Závěr je poměrně přímočarý. Stát je volnomyšlenkářský a občané jsou různého vyznání. To ale neznamená, že stát bude amorální. Nepochybně se hledá morální fundament státu. Ten ale musí být náležitě liberální, abychom se vyvarovali jak náboženských válek, tak revolucí ve jménu velkého bratrství.

Ač novodemokracii přijímám s rozpaky, považuji ji za velký pokus, jak se vyrovnat se ztroskotáním socialismu a dát starým nadějším nová křídla. Tento pokus je nepochybně nesen generační zkušeností. Jaroslav Šabata dokázal v řeči pojmů vyjádřit specifickou zkušenost mladých revolucionářů, kteří komunismus v Česku zaváděli a poté z něho krutě vystřízlivěli, aby se s komunistickými zkamenělinami pustili do křížku. Lze pochopit, že prapory těchto životních zápasů jsou dosti rozevláté.

Karel Kříž: Odkud a kam jdeme – jiný pohled

Kdybychom se při našem občasném přátelském posezení s Jaroslavem Šabatou dotkli jeho úvahy z Listů č.5/96, asi bych poznamenal, že zajímavě a poutavě uvažuje o přípravě šlehačky na dort, který ovšem ještě není upečený. A on by možná s úsměvem odvětil, že moje hodnocení ho vůbec nepřekvapuje, neboť dobře zná mou ekonomickou omezenost. Protože však nyní spolu nesedíme, pokusím se své stanovisko vyjádřit v Listech.

O neviditelné ruce trhu

Následující odstavce tohoto oddílu mohou připomínat „ekonomické školení“. S omluvou čtenáři a jeho trpělivosti tvrdím,

že máme-li skutečně porozumět situaci, v níž se jeden každý a všichni dohromady nalézáme, základní vyjasnění pojmů nezbytné.

Už od dob fyziokratů je lidská společnost chápána jako živý organismus svého druhu, takže se o ní tehdy mluvilo jako o „politickém těle“. Kybernetika pak zavedla pojem *homeostáza* jakožto společný název pro všechny pochody, které pomáhají udržet vnitřní prostředí nezbytné k existenci onoho *živého organismu*. Platí to o každém živém organismu, tedy o organismech ekonomických, pokud jsou všem životaschopné.

V prvních společensko-ekonomických formacích byl nezbytný proces homeostázy

zajišťován jen osobními svazky účastníků reprodukčního procesu. Společenská dělba práce a s ní spojený růst výrobních sil začaly tyto osobní svazky prolomovat, když výroba potřebovala dělníka svobodného od všech poddanských a osobních pout. Byl to Adam Smith, kdo zformuloval revoluční poznatek, že při *dobrovolné a zcela svobodné směně* sleduje každý jedinec sice jen a jen svůj vlastní prospěch, ale tím zároveň podporuje i cíle celé společnosti, třebaže jsou mu tyto společenské cíle zcela lhostejné a často je ani nezná. Homeostáza tohoto nového ekonomického organismu je tedy zajišťována procesem, který označujeme jako *tržní mechanismus*. Zmíněný poznatek A. Smitha je pak základním článkem víry v nepředstížitelnou *dokonalost samoregulačního mechanismu* tržní ekonomiky, víry v dokonalost „neviditelné ruky trhu“.

Nebudeme zde rozebírat, jak se s rozvojem společenské dělby práce „neviditelná ruka trhu“ stává víc a více neobratnou až neohrabanou; nakonec zcela zchromne ve světovém měřítku (v postsovětských zemích má dokonce zpřeráženu většinu prstů). Už v minulém století se s představou o nedostižné dokonalosti samoregulačního mechanismu radikálně rozešli takoví velcí ekonomové, jako byli Sismondí a Marx. Ten nakonec došel k závěru, že na určitém vývojovém stupni bude nutno tento způsob výroby nahradit jiným systémem, který tu a onde a vždy jen velmi všeobecně charakterizoval jako „sdružení svobodných lidí“ (Verein freier Menschen).

Další velikán z řady politických ekonomů, který nezavíral oči před evidentními fakty, a proto nevěřil v dokonalost samoregulačního mechanismu tržní ekonomiky, byl John Maynard Keynes. Prožil období velké hospodářské krize třicátých let, před očima měl ekonomiku ve světovém měřítku rozvrácenou a miliony nezaměstnaných. Na rozdíl od Sismondího viděl hlavní problém krizí z nadvýroby v nedostatečné spotřebě investičních statků, a proto doporučoval financovat různé veřejně prospěšné investice ze státního rozpočtu a tak vytvořit *dodatečnou poptávku*. Současně s politikou

dodatečné poptávky je podporováno budování záchranné sociální sítě na principu pojišťovnictví. Kvalitativně novým prvkem je zde *podpora v nezaměstnanosti*, tedy pojištění proti přílišným výkyvům v konjunkturálním cyklu.

Keynes takto vyprojektoval významné *zásahy do dosavadního živelného vývoje tržního mechanismu*, a tím připravil jeho vylepšení, které lze charakterizovat jako konstrukce dvou pomocných *servomechanismů*: servomechanismu dodatečné poptávky a servomechanismu pojištění proti nezaměstnanosti.

Tímto vylepšením tržního mechanismu se od dob *new dealu*, „nového údelu“ v USA třicátých let, až do počátku sedmdesátých let značně otupila hrůza před dalšími krizemi z nadvýroby. Potom však dochází k jistému rozčarování: stále narůstalo státní zadlužení a viditelně vzrůstala inflace. Keynesovo vylepšení ekonomického mechanismu už zřejmě nestačilo zvládat komplikace rozvinuté kapitalistické ekonomiky při její postupující globalizaci, zvláště když se ještě přidaly výkyvy, které přinesly tzv. ropné šoky.

Tyto nesporné skutečnosti lze hodnotit z různých pozic.

První kritický přístup představují tzv. liberální monetaristé, kteří vidí zdroj uvedených potíží jak v přílišném zasahování státu a v oklešťování autonomního postavení soukromého sektoru, tak v přílišném přerozdělování. Zajisté se nevracejí k ideologii *laissez-faire* – naprosté volnosti podnikání (tu je možné hlásat jen u nás, ve vyspělých zemích by to byl příliš silný tabák) – ale doporučují přenést těžiště ekonomické regulace do nej povrchnější sféry reprodukčního procesu, do sféry emise bankovek, do sféry oběhu peněz a do sféry úrokování. Po nástupu Thatcherové a Reagana jsou doporučení monetaristů uskutečňována. Tento posun regulačních zásahů byl shodou okolností prováděn vyhlášením Reaganova programu hvězdných válek, což samo představovalo obrovskou dodatečnou poptávku, a tak bylo snadné zříci se keynesovské politiky dodatečné poptávky.

Na okraj poznamenejme, že přibližně po jednom desetiletí monetaristické politiky se v USA začínají ozývat hlasy o potřebě nějakého nového „new dealu“, kterým by se snadněji zvládly nazrálé ekonomické problémy. Ty ve vyspělých západních zemích jsou a narůstají; až udeří hodina, kdy už nebude vyhnutí a bude nutno je řešit, pak nebesa třeští se budou.

Jinou tendencí je přístup, který navazuje na Keynesa a, chcete-li, na Marxe. Když totiž vyjdeme z Marxovy strukturální analýzy kapitalistického výrobního způsobu, nemůžeme přehlédnout, že s mohutným růstem výrobních sil zákonitě vznikají monopoly výrobců, respektive distributorů. A tak stále více *zanikají některé podstatné a velmi důležité interakce* (vzájemná působení) v tržní ekonomice, čímž je narušen celý tržní mechanismus. Jinak řečeno, na tomto vývojovém stupni je zmíněným výpadkem jistých tržních vztahů vážně narušen proces homeostázy našeho soudobého ekonomického organismu. Touto stránkou ekonomické reality se Keynes nezabýval. Zajisté by to samo mohlo být dostatečným tématem na obsáhlý spis, na to však zde nemáme místo, a tak si při nástinu podstaty tohoto problému a jeho možného řešení pomůžeme metaforou:

Nemocný, kterému přestaly fungovat ledviny, začne pravidelně navštěvovat hemodialyzační středisko, kde ho po určitou dobu napojí na ledvinu umělou. S takto – mimo jeho tělo – provedenou dialýzou vystačí několik dní. *Původní lidský organismus zůstává zachován, jen výpadek jisté funkce je nahrazen zvenčí pomocí příslušné umělé aparatury.* Obdoba u organismu ekonomického by znamenala, že *transformace jistých informací* (kterou dříve zajišťovalo dnes už *zaniklé vzájemné působení*), by mohl uskutečnit počítač, a to rovněž zvenčí, aniž by se tím devastoval či dokonce likvidoval dosavadní organismus. Nic by se tedy neodbourávalo, jen by se přiměřeně nahradilo to, co už prokazatelně a zcela nesporně odumřelo.

A právě toto doplnění tržního mechanismu o další potřebné servomechanismy představuje základní úkol pro všechny

moderní politiky naší doby. Především zde se ukáže, zda jsou schopni vyřešit základní současný problém.

A velmi málo záleží na tom, pod jakou nálepkou se tak stane.

Odkud přicházíme

Zvláštní případ ekonomické homeostázy představoval sovětský dirigismus.

Zakladatel bolševismu si byl zajisté velmi dobře vědom toho, že Rusko je „barbarská a hanebně zaostalá země“, byl to však politik soustředěně zaměřený především na otázku moci. Lenin, revolucionář zcela ovládaný fixní ideou uchopení politické moci v Rusku, si z Marxe, Engelse, Kautského či Hilferdinga vybíral a rozváděl jen to, co potřeboval k vypracování teorie vhodné pro uskutečnění svého záměru. Už od roku 1905 v něm při srovnávání buržoazních revolucí z let 1648, 1789 a 1848 zraje myšlenka, že v zaostalém Rusku by bylo možno využít zmatků *opožděné* buržoazní revoluce (která byla na spadnutí) a uchopit moc dobře zorganizovanými bolševiky. Ti pak budou hegemonelem nejprve revoluce buržoazní a nakonec i proletářské. To byl bezesporu – politologicky posuzováno – velmi zajímavý postřeh. Říjnová revoluce přece nespadla z nebe! A i když to mohlo dopadnout také jinak, tento revolucionář nakonec přece jen uskutečnil svůj po téměř dvanáct let připravovaný plán.

Potom však nastávají problémy: Co s uchopenou mocí?

O tom, „čto dělat?“ po uchopení politické moci v oblasti ekonomiky, se nevědělo vůbec nic. Bez ohledu na jednotlivé vedoucí osoby či osobnosti se tu setkáváme jen s nejprimitivnější a zmatenou improvizací. O nějaké přiměřené ekonomické teorii nemůže být ani řeči.

A tak je nový ekonomický organismus vyvíjen jen naslepo a je zcela přirozené, že vyrůstá z daného historického podhoubí, v němž dominuje šest charakteristických prvků: samoděržaví, nevolnictví, asiatská krutost, barbarství, strašná zaostalost a prvky státního kapitalismu. Z jejich mixáže se pak živelně vyvinula specifická homeostáza

sovětského ekonomického organismu, založená na státním dirigismu. Tam a tehdy to asi jinak nešlo, pokud se bolševici měli udržet při moci.

Budme ale spravedliví a příznějme, že sovětismus přinesl do světového společenského vývoje dvě nesporná pozitiva: Jednak už jen svou prostou existencí vytvářel příznivější podmínky pro úspěšné přijetí *new dealu* v USA, jednak měl prvořadou zásluhu na porážce německého nacismu.

V důsledku sovětského vítězství nad nacistickým Německem se však naše země dostala do sféry sovětského vlivu. Ať už z nekompetentnosti či ze zbabělosti, KSČ zradila sliby vyhlášené před rokem 1948 a místo slibované *vlastní československé cesty k socialismu* bylo u nás po únoru 1948 přijato slabomyslné heslo *Sovětský svaz náš vzor*. Nastává období důsledné transformace naší země v pouhou gubernii „barbarského a hanebně zaostalého Ruska“. Tím je naší relativně vyspělé ekonomice vnucena *předpotopní homeostáza*, založená na primitivním státním dirigismu.

Poznamenejme ještě, že nezůstalo jen při deformacích ekonomického organismu. Dirigismus a příkaznictví nejhrubšího zrna se v sovětském systému zdaleka neomezovaly jenom na ekonomickou oblast. Stranické sekretariáty chtěly dirigovat vše: kdy se lidé mají veselit a kdy mají truchlit, jak se oblékat, jak stříhat a jak česat, co a jak zpívat, co číst a co nečíst; co smí na jeviště nebo do kina a co nesmí, jak a kdy pochodovat, jaké nápisy nosit na tričku; kdy se občan ještě smí jít do kostela pomodlit a kdy nikoliv, kdy Ježíška nahradí Děda Mráz atd. To vše zajisté nemělo nic společného se socialismem, ale za socialismus to bylo vydáváno. A tím tedy byl a je ve vědomí nejširších mas ideál socialismu nadlouho spojen s pachutí něčeho zločinného, hloupého a ubohého, čemu žádný slušný člověk nemůže přijít na chuť.

Tyto skutečnosti je nutno si uvědomit, abychom se nenechali zmást řečmi o nějaké kontrarevoluci. Nic takového zde nebylo, a co je nejdůležitější – ničeho takového ani nebylo třeba. Krach sovětismu nebyl

krachem vojenským ani politickým, ale byl krachem *společenským*. Sesul se už pod pouhým spontánním tlakem všeobecné vůle, když dokonce i sám Milouš Jakeš poznal, že je jako kůl v plotě.

Hledal jsem nějaké výstižné a výrazné literární vyjádření totálního zániku vlastní sešlosti, a tu jsem si vybavil Erbenovo líčení konce kajícího se Záhoře. Ten při počítání svých hříchů zcela ztrouchnivěl. Dovolil jsem si vzpomenuté Erbenovy verše trochu parafrázovat:

*Amen, dí Jakeš, a v tom okamžení
sesul se v ubohou prachu hromádku
a jen Grebeníček na holém kameni
zůstal tu státí jemu na památku.*

Tím je dána i odpověď na otázku „odkud přicházíme?“, z dirigismu, který se sesul.

Kde jsme

V časech společenského zlomu lidé zpravidla dost přesně vědí, co nechtějí, ale o tom, co chtějí, mají často jen vágní a mlhavé představy. Obraz svého proměňujícího se prostředí vnímají jako přes temnou komoru: nohama vzhůru; zkratovým cítěním a zkratovým myšlením dostanou jen *negativ* objektu. Řešení vidí jen v prostém popření minulého. A tak u nás vedlo sesutí sovětského systému k tomu, že na mnoha společenských úsecích je ďábel vyháněn belzebubem.

Po sesutí státního dirigismu je vyhlášena a oprašována ideologie *laissez-faire*: ideu sociálně orientované ekonomiky vytlačila z mnoha myslí ideologie loupežného rytíře. Není to ovšem loupežný rytíř z hlubokých hvozdů, ale mnohem nebezpečnější loupežný rytíř ze správní rady (někdy dokonce zastoupený manželkou).

Všichni taková a podobní se pohotově zaktivizovali, neboť k odstranění a překonání nehorázných stupidností sovětismu nebylo třeba vůbec žádné invence, úsilí či dokonce geniality. K tomu stačilo, aby se sesula okupační garnitura – což přece obstarali jiní. Až na tři čtyři výjimky dnešní vládní představitelé jsou z lidí, kteří celou druhou okupaci prožili za bukem, ve výhodných a pohodlných postech, neboť důsledně ctili každou židli, na níž seděli. V rozhovoru s Petrem

Pithartem řekl Václav Klaus poučeně a s odzbrojující upřímností: „Vážil jsem si vždycky každé židle, na které jsem seděl.“ To bylo krédem této garnitury. *Teprve tehdy*, když už bylo rozhodnuto, *teprve tehdy* se dali do díla a čile začali bourat „mariánské sloupy“. Čím nesmyslnější byly stupidnosti sovětsismu, jež se u nás po Listopadu automaticky a bezproblémově rušily, tím větší zásluhy si nyní mohli připisovat ti, kdo 17. listopadu na Národní třídě nebyli a k těm demonstrujícím ani zprostředkovaně nepatřili. Takto jim v tom sesouvání se sovětsismu spadla do klína velká politická aktiva a oni se nyní tím cizím peřím zdobí, ačkoli k němu přišli jako valach k hřiběti.

Tak, co je jejich vlastním a nesporným vkladem do procesu probíhající transformace, je způsob naší privatizace. A nad tou se nyní zamysleme.

Takzvané všelidové vlastnictví se neosvědčilo. Prostý občan tuto skutečnost vnímal dost zjednodušeně, ale celkem správně. I když u nás měl zajištěny své základní životní potřeby, přece jen to něco navíc, co tušil u svých západních sousedů, se shánělo dost obtížně. Proto nadával. A tak se stalo, že v rámci všeobecného negování minulosti lidé snadno uvěřili, že východiskem je návrat k vlastnictví soukromému, což je rada dost vágní: soukromé vlastnictví je totiž pojem velmi široký a v různých vývojových etapách představuje velmi proměnnou kategorii.

Na počátku společenské dělby práce se hrálo zcela pozitivní roli, neboť stimulovalo vlastníka - pracoval na svém. Nebylo to ovšem jen tak! On totiž za své podnikatelské aktivity ručil celým svým jměním, a to ho vedlo a nutilo k obezřetnosti a opatrnosti. Do třetice pak připomeňme, že tlak ze strany ostatních soukromých vlastníků ho poháněl k tomu, aby s nimi vyrovnával krok.

Tyto tři skvělé vlastnosti soukromého vlastnictví (optimální motivace, úzkostlivá obezřetnost a konkurenční tlaky) se však ruku v ruce s rozvojem výrobních sil postupně zeslabují, degenerují, a někdy se dokonce mění ve svůj pravý opak.

Nejprve je zeslabeno ručení za vlastní podnikatelské aktivity. Potřeba rychlé kon-

centrace kapitálu vedla ke vzniku akciové společnosti. Původní francouzské označení *société anonyme* - anonymní společnost - vystihuje její podstatu lépe než český název. Odpovědnost za podnikatelské aktivity zde totiž, nese jen sama anonymní společnost, a to pouze do výše svého podnikového jmění. Vlastník akcie může pozbyt nanejvýš svou akcii, avšak jeho ostatní majetek se na ručení nepodílí. Toto škodlivé (ale pro podnikatele příjemné) oslabení odpovědnosti je postupně uplatněno i v dalších podnikatelských formách a svou čistou podobu nalézá ve společnosti s ručením omezeným, s. r. o.

Akciová společnost však umožňuje ještě další růst paralýzy, která dále postihuje a nahlodává ručení za vlastní podnikatelské aktivity. Je to systém účasti, kterou se ovládne „anonymní společnost dceřinná“. Jejím prostřednictvím se uskutečňují různé pochybné transakce, za něž odpovídá jedině majetek této dceřinné společnosti. V případě nezdaru to jen zcela nepatrně postihne toho, kdo o pochybné podnikatelské aktivitě skutečně rozhodl. Tím je pozitivní motivace k tvůrčím aktivitám velmi často vytlačována motivací k bezuzdné spekulaci a nekalým čachrům.

Od soukromého vlastnictví však není amputováno jen ručení a odpovědnost, ale i řízení a inovování výrobního procesu. Představa, že právě a jedině vlastník nejlépe a nejdokonaleji řídí a vylepšuje chod svého podniku, je zcela zavádějící, je pouhou přežitou fikcí. Není snad třeba uvádět příklady, kdy neschopný soukromý vlastník řídil svůj podnik až k bankrotu, ani příklady, kdy manažer, který na vlastnictví neměl žádný podíl, přivedl zbankrotovaný podnik k novému rozkvětu.

A co se týče tržních vlivů a blahodárné konkurence, ta už také není samozřejmým prvkem soukromého vlastnictví, neboť rozvoj výrobních sil a kapitálové propojení zákonitě vedly k monopolům výrobců a distributorů.

Předpoklad, že soukromí vlastníci jsou vždycky lepší než stát, je už jen ideologickou vějičkou bez solidního podkladu,

pouhou ideologickou fikcí. A právě z této fikce vycházela naše blesková privatizace, prováděná nakvap a velmi povrchně. Jako by hlavním cílem vlády bylo zbavit se odpovědnosti za vše, co se děje v našem průmyslu. To ostatně odpovídá Klausem propagované ideologii *laissez-faire*.

Prokazatelná negativa, jež během svého vývoje postupně nabíralo kdysi tak skvělé soukromé vlastnictví, byla u nás mohutně umocněna a rozvinuta metodami, jimiž je postupně likvidováno bývalé státní vlastnictví. Z těla sovětismu, který se sesul, vzešla spousta pochybných s.r.o.-ček a ještě pochybnějších privatizačních fondů a ještě pochybnějších privatizačních fondů a nesolidních bank. Ručení za vlastní podnikatelské aktivity se téměř v celém národním hospodářství blíží k nule, věřitel je prakticky bezmocný vůči nesolidnímu dlužníkovi, prosazování zákonů a postihování hospodářské kriminality nefunguje, pronikají k nám různé zločinecké mafie, dohled nad bankovníctvím je nekompetentní, úzká vrstva vládnoucí „elity“ rozprodává do zahraničí naše surovinové zdroje a jsou zde již i pokusy učinit z naší krajiny odklaďišť pro jedovaté zplodiny zahraničního průmyslu. K tomu ještě přistupuje neprůhledná, labyrintní struktura vlastnictví u různých fondů a bank (doplňná ještě mnoha tunely); evidentní je i neprůhlednost kapitálového trhu. V takto zakalených vodách se pak dobře loví, neboť umožňují převádět do nenávratna a do ztracena obrovské hodnoty. Jako Alenka v říši divů bere náš občánek teprve poté, co již k tomu došlo, na vědomí, které bankroty se budou hradit ze státního rozpočtu, tedy také z jeho vlastní kapsy. Tím vším navíc důkladně a komplexně prorůstá vsudypřítomná korupce.

Jaroslav Bašta svého času vyslovil názor, že část naší nové buržoazie se leckdy podobá *lumpenburžoazii*. K tomu lze dodat, že ne část, ale celá naše privatizace má charakter *lumpenprivatizace*, tj. *hadrové privatizace* (od německého *der Lumpen* = hadr).

V takzvané velké privatizaci změnil svého vlastníka obrovský majetek za více než bilion korun. Co všechno se při tomto tanci

milionů odehrávalo za kulisami privatizačních fondů a Centra kupónové privatizace, můžeme jen tušit z takových ujetí, jako je třeba ujetí za hranice prezidenta asi dvacetimiliardových Harvardských fondů Viktora Koženého či z aféry Liznerovy. Přitom asi jde jen o malinkou špičku ledovce, jen o pouhé dvě víceméně náhodně odhalené metastázy z bohatě rozvětveného zhojbného bujení v tzv. velké privatizaci.

V takzvané malé privatizaci se nepočítá na biliony, ale jen na miliardy. Jistě by však bylo zajímavé i mnohé z toho, co o hospodaření Fondu národního majetku nevíme, co nevíme o „blbých, nejapných a pitomých administrativních chybách“, jak to různé rozdávání, přerozdělování a zašantročování národního majetku nazval tehdy ministr privatizace Tomáš Ježek. (O tom, že do těchto machinací byly zapleteny i významné politické špičky, něco málo vypovídá publikace Vladimíra Labudy *Nejapné aféry aneb privatizace po česku - Periskop*, Praha 1995.)

Nejapné aféry, kauza Lizner, krachy bank a divný dozor nad jejich hospodařením, kauzy různých podvodníků našeho i cizího původu jsou jen malými střípky, které se stejně zametají pod koberec. Co však bude působit *dlouhodobě a chronicky*, je právě omezené, téměř *zaniklé ručení za podnikatelské aktivity* a zcela nepřehledná a neprůhledná *labyrintní struktura vlastnictví*.

V přítmí moderní džungle (džungle z narychlo a ledabyly spíchnutých a v mnoha směrech děravých zákonů a směrnic) nám rozkvétá a prosperuje naše oficiální ideologie loupežného rytíře ze správní rady; ideologie, která se bujně rozvíjí a košatí obratným využíváním principu, že dovoleno je úplně vše, co není výslovně a explicitně zakázáno.

Heslo privatizace zní v rozjitřených politických poměrech pěkně a povzbudivě. Sama skutečnost je však otřesná, jak to ve svém novoročním poselství konstatoval i sám prezident Havel, když připomínal, co vše ho trápí: *podivné bankovní krachy, těžko srozumitelné a těžko postižitelné majet-*

kové spekulace či přímo krádeže obrovských rozměrů a spousta dalších věcí, které bych nazval odvrácenou tvář naší privatizace a vůbec naší ekonomické reformy.

To, co prezident nazval odvrácenou tvář, je poodhalená tvář naší privatizace a vůbec celé naší ekonomické reformy, tvář, která je pro většinu občanů skryta za dobře utkanou škraboškou. Tím je také dána odpověď na podstatu otázky „kde jsme?“: v *lumpenprivatizaci*, v hadrové privatizaci.

Kam jdeme

Ocitnout se z dirigismu, který se sesul, v lumpenprivatizaci, která kvete, to jistě není jednoduchá situace.

Ve výzvě „Osvobodíme svobodný trh“ (*Lidové noviny*, 29. 10. 96) uvedl Michael Žantovský nejzávažnější jevy, které podle jeho názoru brání rozvinutí našeho trhu: 1. *neprůhlednost kapitálového a finančního trhu a přímo incestní struktura vlastnictví*, 2. *nekalé praktiky, k nimž patří korupce, střet zájmů, prolínání obchodu a politiky, či prolínání zájmů státu a zájmů individuálního a ekonomického subjektu*, 3. *přetrvávání monopolů*. Právě tyto znaky naší současnosti zasvěceně vyzvzdává.

Ekonomickou realitu tedy spolu s M. Žantovským vnímáme stejně a stejně nešvary bychom chtěli i překonávat. Rozcházíme se však v koncepci, podle níž je možno naši situaci řešit. *Jediné řešení této situace spočívá v odstranění pout, která dnes představují limity růstu, v uvolnění obrovského potenciálu svobodného trhu*. O tom všem nás dnešní senátor Žantovský ujišťuje, aniž však upřesňuje, *jaká pouta má vlastně na mysli*. Jestliže je vidí v monopolech, kartelech a korupci, opět s ním musíme souhlasit, stejně jako s jeho předchozím konstatováním, že *svobodný trh je však příliš složitý mechanismus, než aby se jeho řádný chod dal zajistit sebedrobnějším souborem zákonných norem*.

Tož, babo, rad! Zajisté nenajdeme tyto pochybnosti a nejistoty u Václava Klause, který zнову opakuje (*Lidové noviny*, 12. 10. 1996) svoji víru v názor, že je *moudrost milionů svobodných občanů*

(realizovaná na státem neznásilňovaném trhu) neskonale větší než schopnost pár socialistů ve vládních funkcích provádět průmyslovou, proexportní, antiimportní, regulační a kontrolní politiku, vybírat znovu, kdo ano a kdo ne, komu ano a komu ne. Tedy „laissez-faire“, však ono se to spraví samo.

Pokusme se omluvit jistotu V. Klause jeho mládím. Narodil se víc než deset let po tom, co *moudrost milionů svobodných občanů neskonale selhala a nedovedla zabránit velké, celosvětové hospodářské krizi*. On ji neprožíval, já ano. Nebudu zde však líčit své vlastní prožitky, ale připomenu verše básníka, kterého zajisté nelze podezírat ze sympatií k bolševismu. Ve *Stužkonosce modré* Petr Bezruč napsal: *Dělníky viděl jsem bez roboty / bez groše cestou jdoucí / vládnoucí spasitele lidu / z trojího žoldu bohatnoucí*.

O trojím žoldu možná V. Klaus něco ví ze svého okolí, ale o hospodářských krizích velmi málo. Jinak by to, co napsal, nešlo do figury. Je zcela přirozené, že mnozí – včetně Václava Havla – tuto Klausovu jistotu nesdílejí. V novoročním poselství se prezident táže: *Nedopustili jsme se – byť třeba v dobré víře – velkého omylu, když jsme z člověka udělali pouhého tvůrce zisku, jehož iniciativa povede automaticky k obecnému prospěchu?* Zde Václav Havel vyjadřuje své pochybnosti o základním článku víry v *nepředstížitelnou dokonalost samoregulačního mechanismu tržní ekonomiky*.

Přítom nejde jenom o ty potíže, na které jsme zde poukázali spolu s M. Žantovským, ale do popředí vystupuje i další závažný problém. Dokonce už více než před sto lety napsal jistý bezvýznamný německý filozof Bedřich Engels, že *civilizace ponechaná sama sobě zanechává za sebou poušť*. Ještě před zhruba šedesáti sedmdesáti lety vedla „neviditelná ruka trhu“ svět jenom k cyklickým krizím z nadvýroby. Dnes jde o mnohem víc! Ono je totiž bezpečně známo, že lidstvu zbývá jen nějakých padesát let k tomu, aby podniklo něco účinného k zabránění ekologické katastrofy. Bud' 21. století bude stoletím ekologie, což vy-

žaduje adekvátní regulaci ekonomických procesů, nebo naše civilizace zahyne.

Analýza dlouhodobého vývoje dosavadních tržních interakcí, naše bezprostřední a prožitá zkušenosti za poslední roky a stejně tak i žhavá ekologická problematika, to vše nám shodně naznačuje, že od *ekonomické koncepce* naší vládní koalice (od „laissez-faire“) žádné zlepšení nepřijde.

Jak tedy „osvobodovat svobodný“ trh? Všichni se asi shodneme na tom, že při dané úrovni výrobních sil nelze zajišťovat potřebnou homeostázu našeho ekonomického organismu pomocí osobních vazeb (rodinných či poddanských), ani pomocí státního dirigismu. Musí jít o homeostázu, která bude založena na *vzájemném ekonomickém působení* mezi svobodnými lidmi, na ekonomických interakcích tržních, případně i mimotržních.

O co dnes jde, naznačíme přirovnáním. S vývojem společenské dělby práce je tomu jako s vývojem dopravy. Nejprve každý jezdil tak, jak se mu zachtělo, jen podle svých možností. V moderní dopravě však už musejí existovat závazná pravidla a na některých úsecích i přiměřená regulace. *Ovšem i sama regulace se vyvíjí*, podle toho, jak roste rychlost a hmotnost vozidel a hustota jejich provozu. Na jistém vývojovém stupni už sama pravidla nestačí, ale je nutno budovat víceproudové vozovky, nadjezdy, podjezdy atd. Jistěže to můžeme označovat jako „osvobodování svobodné dopravy“, v tom případě je však nutné objasnit, co si pod tím představujeme. U ekonomických organismů by tedy obdobně šlo o *doplňování* tržního mechanismu novými, přiměřenými *servomechanismy*, šlo by o zdokonalení homeostázy pomocí *nových zařízení* („nadjezdy“, „podjezdy“ atd.). Je tedy třeba vypracovat a prakticky uplatnit *novou koncepci ekonomické politiky*.

Dodejme, že ke zdokonalování a doplňování tržního mechanismu o vhodné servomechanismy není třeba žádná revoluce, není třeba, aby vzplála nějaká poslední bitva. Zcela postačí, když si dostatečný počet jedinců uvědomí, že stávající vládní

politikou jsou právě oni víc a více znevýhodňováni.

Vláda stále ještě disponuje mohutnými ekonomickými polštáři, s nimiž prováděla a po nějaký čas může a jistě i bude provádět makroekonomická kouzla. Nejsme ještě u snědeného krámu (v tom nesouhlasím s Milošem Zemanem), jsme teprve u krámu vyjídáního; dosud je ještě co rozprodávat či zastavovat a tak flikovat a flokovat různé deficity. Ovšem, všeho dočasu! Až té postižené většině dojde trpělivost, pak si demokratickou cestou může vynutit nápravu. Vzpomeňme na Rooseveltův „new deal“, kdy naštěstí došlo k *souběhu* takové nespokojenosti s už připraveným programem pro řešení dané situace.

Ty těžké ekonomické problémy dříve či později přijdou samy. Naproti tomu program, který by umožňoval a všestranně podporoval úsilí všech, kdo sledováním svého zájmu zároveň sledují zájem celé společnosti, ale který by zároveň ztěžoval, případně znemožnil sledování vlastního zájmu, pokud ostatní poškozují, ba přímo okrádá – takový program musí být teprve připraven.

Musí být připraven takový program, který se přiměřeně vypořádá s nedostatky dnešního tržního mechanismu tím, že *doplní výpadky v interakcích*, jež vývojem zanikly. A to vedle nosné koncepce chce ještě i mnoho mravenčí práce, náročné práce na roky. Právě to je směr, kterým se bude příští společnost ubírat – neexistuje totiž jiná pozitivní alternativa. A není nic mocnějšího než myšlenky, jejichž čas nadešel.

Vrátíme-li se nyní k počátku tohoto sdělení, k úvaze Jaroslava Šabaty, pak jenom dodejme, že je jisté velmi důležité, zda ČSSD získá adekvátní spojence a zda se vyrovná s vlastním vnitřním pnutím. Je to důležité, nikoli však nejdůležitější. Podstatné je, zda si plně uvědomí, kam my všichni jdeme:

Vstříc složitým ekonomickým problémům, které si dříve či později vynutí změnu v koncepci ekonomické politiky současné vládní koalice, vynutí si přiměřeně zdokonalení tržního mechanismu.

Odkud přichází a kam jde sociální demokracie (Sborník)

Vydala Masarykova demokratická akademie, z. s., Praha 2018

jako reprint 1. vydání z nakladatelství Doplněk, Brno 1997
ve spolupráci s časopisem Listy

Nakladatel Jan Šabata, Kallabova 29, 616 00 Brno

Původní grafická úprava Janina Vrátníčková

Nová sazba Tomáš Tichák

60 stran

ISBN (Masarykova demokratická akademie, elektronické vydání, reprint): 978-80-87348-43-7